

УДК 343.35-057.36(477)
ББК 67.9(4УКР)308.17
К32

Авторський колектив:

доктор юридичних наук, професор Харченко В. Б. (тема 5); доктор юридичних наук, професор Емельянов В. П. (тема 6); доктор юридичних наук, професор Житний О. О. (тема 1); доктор юридичних наук, доцент Орлов Ю. В. (тема 13); доктор юридичних наук Бандурка І. О. (тема 10); доктор юридичних наук, доцент Яценко А. М. (тема 15); доктор юридичних наук, доцент Митрофанов І. І. (теми 8, 12); доктор юридичних наук, доцент Сотула О. С. (тема 2); доктор юридичних наук, доцент Храмов О. М. (тема 3); доктор юридичних наук, доцент Павликівський В. І. (тема 12); доктор юридичних наук Веприцький Р. С. (тема 4); кандидат юридичних наук, доцент Васильев А. А. (тема 6); кандидат юридичних наук, доцент Шульга А. М. (тема 7); кандидат юридичних наук, доцент Пашнев Д. В. (тема 13); кандидат юридичних наук, доцент Кондратов Д. Ю. (тема 5); кандидат юридичних наук, доцент Фіалка М. І. (тема 11); кандидат юридичних наук, доцент Володавська О. С. (тема 14); кандидат юридичних наук Казначеева Д. С. (тема 9); кандидат юридичних наук Юртаєва К. В. (тема 9); кандидат юридичних наук, доцент Черевко К. О. (тема 4); кандидат юридичних наук Цвіркун Н. Ю. (тема 7); кандидат юридичних наук Шевчук Т. А. (тема 10); кандидат юридичних наук Гладкова Є. О. (тема 11); Фоменко М. В. (тема 12)

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор О. М. Джуужа;
доктор юридичних наук, професор Т. А. Денисова

Рекомендовано Вченою радою Харківського національного університету
внутрішніх справ 31 жовтня 2017 р. (протокол № 11)

**Кваліфікація злочинів у діяльності Національної
поліції України** : навч. посіб. / за заг. ред.
О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр.
справ. – Харків : Константа, 2017. – 448 с.

ISBN 978-966-342-390-6

У навчальному посібнику розглянуто основні питання навчальної дисципліни «Кваліфікація злочинів», її загальні засади, принципи та етапи, а також питання кваліфікації основних видів злочинів за главами Особливої частини Кримінального кодексу України, які найчастіше зустрічаються в діяльності служб і підрозділів Національної поліції України.

Для курсантів і студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, викладачів, аспірантів та ад'юнктів, науковців, практичних працівників, а також широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою протидії злочинності.

УДК 343.35-057.36(477)
ББК 67.9(4УКР)308.17

ISBN 978-966-342-390-6

© Авторський колектив, 2017
© Литвинов О. М., загальне редагування, 2017
© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2017

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ТЕМА 1. Загальні засади кримінально-правової кваліфікації злочинів.....	4
ТЕМА 2. Кваліфікація злочинів проти життя та здоров'я особи.....	21
ТЕМА 3. Кваліфікація злочинів проти волі, честі та гідності особи	57
ТЕМА 4. Кваліфікація злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.....	73
ТЕМА 5. Кваліфікація злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих праві свобод людини та громадянина	92
ТЕМА 6. Кваліфікація злочинів проти власності	126
ТЕМА 7. Кваліфікація злочинів у сфері господарської діяльності.....	161
ТЕМА 8. Кваліфікація злочинів проти громадської безпеки	209
ТЕМА 9. Кваліфікація злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту	269
ТЕМА 10. Кваліфікація злочинів проти громадського порядку та моральності	287
ТЕМА 11. Кваліфікація злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення	310
ТЕМА 12. Кваліфікація злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів.....	333
ТЕМА 13. Кваліфікація злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.....	388
ТЕМА 14. Кваліфікація злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	402
ТЕМА 15. Кваліфікація злочинів проти правосуддя.....	427
ДОДАТКИ	443
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	444

ТЕМА 1

Загальні засади кримінально-правової кваліфікації злочинів

1. Поняття, підстави й види кримінально-правової кваліфікації злочинів.
2. Етапи кримінально-правової кваліфікації злочинів.
3. Принципи кримінально-правової кваліфікації злочинів.
4. Особливості кваліфікації злочинів у разі конкуренції статей закону про кримінальну відповідальність.

1. Поняття, підстави й види кримінально-правової кваліфікації злочинів

Реалізація закону про кримінальну відповідальність є складним і тривалим процесом, в якому, зокрема, має бути вирішене питання про можливість (чи неможливість) використання для охорони й регулювання суспільних відносин тієї чи іншої кримінально-правової норми. Однією з важливих складових цього процесу є офіційна (надана від імені держави спеціально уповноваженими на те органами й службовими особами) оцінка певного діяння як злочину, передбаченого конкретним приписом закону про кримінальну відповідальність. Так, згідно з ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК) підставою кримінальної відповідальності є вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбачений КК України. Отже, для реалізації цієї відповідальності стосовно особи, яка вчинила певну дію або бездіяльність, необхідно, щоб ознаки останніх точно збіглися з юридичними характеристиками конкретного злочину, описаними в кримінальному законі. Від наявності у вчиненому складу певного злочину залежить застосування й інших (окрім кримінальної відповідальності) заходів кримінально-правового впливу. Пошук і перевірка наявності (чи, навпаки, відсутності) всіх ознак цього складу в учиненому здійснюється в процесі кваліфікації злочину. Образно кажучи, в кримінальному праві її можна порівняти з юридичним (галузевим) діагнозом акта поведінки людини.

Діяльність осіб, уповноважених реагувати на кримінальні правопорушення й вживати щодо осіб, які їх вчинили, заходів кримінально-правового впливу, як правило здійснюється в певній послідовності. Спочатку з різних джерел виявляються й фіксуються в передбачених законом формах відомості про подію, яка містить ознаки, що можуть свідчити про її приналежність до кримінальних правопорушень. Далі на підставі фактичних обставин і відшуканих

доказів, що їх підтверджують, здійснюється кримінально-правове оцінювання скоєного. Лише після цього до особи, діяння якої одержало офіційну оцінку як злочин, передбачений конкретною статтею (статтями, частиною статті, частинами статей КК), від імені держави можуть бути застосовані ті чи інші заходи кримінально-правового характеру (засудження й призначення покарання, засудження і звільнення від відбування покарання, звільнення від кримінальної відповідальності тощо). Таким чином, кваліфікація злочину є необхідною ланкою, яка поєднує діяльність із виявлення в об'єктивній дійсності ознак уже вчинених злочинів (у т.ч. випадків кримінального караного готування до злочину, замаху на злочин), їх розкриття й розслідування та діяльність щодо реалізації заходів кримінально-правового впливу. Уміння самостійно й грамотно кваліфікувати злочини є показником професійної придатності фахівця, який застосовує кримінальний закон.

КК термін «кваліфікація» вживає лише декілька разів (у ч. 2 ст. 9, ч. 3 ст. 29, ч. 2 ст. 33, ст. 35, ч. 3 ст. 66, ч. 4 ст. 67, п. 9, 10, 17 Розділу II Прикінцевих та перехідних положень). У низці статей Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) ідеться про «правову кваліфікацію кримінального правопорушення за законом України про кримінальну відповідальність» (п. 2 ч. 2 ст. 150, п. 2 ч. 2 ст. 155, п. 2 ч. 2 ст. 160, п. 2 ч. 1 ст. 184, п. 3 ч. 1 ст. 190, п. 1 ч. 1 ст. 196 та ін.). Водночас у жодному з цих кодифікованих законодавчих актів поняття «кваліфікація злочинів» не розкривається. Не розкрито його й в ухвалених вищими судовими інстанціями актах тлумачення закону про кримінальну відповідність (постановах Пленуму Верховного Суду України та Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції тощо). Його визначення дається теорією кримінального права.

Слово «кваліфікація» (від лат. *qualifikatio* – лат. *quails* який, якої якості та *facere* – робити) має кілька значень. У юриспруденції він уживається перш за все у значенні «характеристика предмету, явища, віднесення його до певної категорії, групи, класу, розряду». Тобто термінологічно «кваліфікація злочинів» позначає віднесення певної події (вчиненої фізичною особою дії чи бездіяльності) за її ознаками й властивостями до певного класу правових явищ – злочину із визначенням при цьому його виду.

Досить точно **поняття кваліфікації злочину** розкривається у такому визначенні: **це встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого суспільно небезпечного діяння та ознаками складу злочину, передбаченого законом про кримінальну відповідальність**. У цьому визначенні відображено як динамічний аспект кримінально-правової кваліфікації злочинів (вона охоплює процес установлення відповідності між

учиненим діянням та ознаками складу певного злочину), так і її статичний аспект (вона охоплює кінцевий результат цього процесу – офіційну, таку, що ґрунтується на чинному законодавстві оцінку діяння як кримінального правопорушення (злочину), передбаченого певною кримінально-правовою нормою, або ж як поведінки, яка не заборонена в кримінальному праві, тобто кримінально правомірної чи кримінально нейтральної).

Здійснення кваліфікації злочину є цілеспрямованою пізнавальною й аналітичною діяльністю фахівця (суб'єкта, котрий здійснює кваліфікацію, «кваліфікатора»), в процесі якої певний об'єкт, яким є вчинене особою діяння, порівнюється, зіставляється з певним еталоном, яким є закріплений у законі про кримінальну відповідальність склад злочину. Таким чином, кримінально-правова кваліфікація злочину ґрунтується на складі злочину, оскільки саме він містить найсуттєвіші типові ознаки того чи іншого конкретного злочину, які дозволяють у результаті порівняння з ними акту людської поведінки зрозуміти, що вона належить до кримінально протиправної. Водночас, оскільки склад злочину є законодавчою (нормативною) моделлю того чи іншого посягання на об'єкти кримінально-правової охорони, а правовому оцінюванню підлягає діяння особи як явище реальної дійсності, підстава кримінально-правової кваліфікації існує одночасно в двох аспектах – фактичному і власне юридичному (нормативному). **Фактична підстава кваліфікації** – конкретний акт поведінки особи як явище об'єктивної дійсності (дія чи бездіяльність, учинені в певному місці, часі, обстановці). **Юридична (нормативна) підстава кваліфікації** – кримінально-правова норма, яка містить інформацію про елементи й ознаки конкретного злочину.

Розумова діяльність юриста під час здійснення кваліфікації є за своєю формою логічною. У її підґрунті лежить, у першу чергу, такий дедуктивний умовивід, як простий категоричний силізм, де більшим засновком є кримінально-правовий припис, а меншим – ознаки скоєного діяння, і на їх підставі робиться висновок про тотожність фактичних ознак учиненого та ознак певного складу злочину, передбачених кримінально-правовою нормою. Наприклад, у разі кваліфікації вбивства цей силізм виглядатиме таким чином: ст. 115 КК передбачено вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині за відсутності кваліфікуючих (ч. 2 ст. 115 КК) та привілеюючих (ст. 116–118 КК) ознак (більший засновок); гр. А. умисно протиправно заподіяв смерть гр. Б. за відсутності ознак, передбачених у ч. 2 ст. 115, ст. 116–118 КК (менший засновок), отже, вчинив вбивство, передбачене ч. 1 ст. 115 КК (висновок). Тому передумовами успішної (правильної, точної, законної) кваліфікації є детальне, всебічне дослідження всіх обставин вчиненого діяння та ґрунтовні знання кримінального права, здатність до критичного й

аналітичного мислення. Неуважне ставлення фахівця до з'ясування фактичних обставин, які характеризують учинене діяння, недостатні знання положень кримінального закону (характеристик конкретних складів злочинів, системи кримінально-правових норм, загальних і спеціальних ознак, які характеризують злочини тощо) спричиняють помилки в кваліфікації або взагалі нездатність її здійснювати. При цьому для того щоб діяльність із кваліфікації вчиненого діяння мала юридично значимі наслідки, зазначені фактичні обставини мають бути закріплені допустимими доказами (згідно зі ст. 86 КПК доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом; недопустимий доказ не може бути використаний під час ухвалення процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд під час ухвалення судового рішення). Лише за таких умов кваліфікація здатна забезпечити передумови для застосування заходів кримінально-правового характеру до правопорушника.

Види кримінально-правової кваліфікації злочину можна визначити за кількома критеріями. За суб'єктом і правовими наслідками розрізняють кваліфікацію офіційну (легальну) та неофіційну (доктринальну). Офіційна кваліфікація здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами (слідчими, прокурорами, суддями) від імені держави та породжує офіційні правові наслідки, пов'язані з початком кримінального провадження, проведенням досудового розслідування, судовим провадженням, ухваленням певних процесуальних рішень, притягненням особи до кримінальної відповідальності та реалізацією цієї відповідальності. Неофіційною кваліфікацією є кримінально-правова оцінка певного діяння, яка надається фахівцями у спеціальній чи навчальній літературі (підручниках, навчальних посібниках, монографіях, наукових публікаціях), виступах на науково-практичних конференціях, на сторінках засобів масової інформації тощо. Така кваліфікація не тягне офіційних наслідків. Водночас вона дозволяє звертати увагу на проблеми застосування кримінального закону, визначати способи їх вирішення й розвивати таким чином кримінальне право. Неофіційною є й кваліфікація злочинів, яку виконують особи, що вивчають кримінальне право (курсанти, студенти, слухачі) на практичних заняттях і під час виконання навчальних завдань. Таким чином, ними набуваються навички офіційного застосування закону в майбутньому.

Залежно від властивостей об'єкта кваліфікації можна виділити й інші її види. Так, залежно від стадії вчинення злочину розрізняють кваліфікацію закінченого злочину та кваліфікацію незакінченого злочину (готування до умисного злочину, замаху на умисний злочин). За кількістю суб'єктів учиненого злочину доцільно виділити кваліфікацію групових злочинів (злочинів, учинених у співучасті) та кваліфікацію злочинів, учинених одноосібно. За кількістю вчинених

злочинів, які підлягають кваліфікації, можна вказати на кваліфікацію одиничних злочинів та на кваліфікацію множинності злочинів (повторності, сукупності або рецидиву злочинів).

Згідно із приналежністю посягання, яке підлягає кримінально-правовому оцінюванню, до окремої групи злочинів, виділеної за родовим об'єктом (норми про яку зосереджено в окремому розділі Особливої частини КК), може бути виділено кваліфікацію злочинів проти волі, честі та гідності особи, кваліфікацію злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, кваліфікацію злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина, кваліфікацію злочинів проти власності тощо.

Якщо взяти до уваги досягнутий у процесі кримінально-правової кваліфікації злочину результат, її можна поділити на позитивну та негативну. Позитивною є кваліфікація, якщо кваліфікатор доходить обґрунтованого висновку про наявність у вчиненому діянні (вчинених діяннях) усіх ознак складу злочину (складів злочинів), передбаченого (передбачених) певною кримінально-правовою нормою (певними кримінально-правовими нормами). Відповідно, негативною кримінально-правовою кваліфікацією є така, в результаті якої з об'єктивних чи суб'єктивних причин у вчиненому діянні не виявлено необхідних і достатніх ознак, які вказують, що воно є злочинним, і повною мірою відповідають складу того чи іншого злочину.

Оскільки в процесі дослідження фактичних обставин, які характеризують учинене, їх перевірки й доказування під час розслідування юридична оцінка вчиненого може змінюватись, можна виділити попередню (первинну) кримінально-правову кваліфікацію злочину та остаточну його кваліфікацію. Так, згідно зі ст. 214 КПК слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язані внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄДРДР), указавши серед іншого попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, та розпочати розслідування. Попередню кваліфікацію вчиненого надає посадова особа правоохоронного органу в рапорті (повідомленні) про вчинене кримінальне правопорушення. Попередньою є й кваліфікація, яку вказує керівник органу досудового розслідування в дорученні слідчому про проведення досудового розслідування (п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК). Втім, у разі виявлення в процесі досудового слідства нових обставин чи недоведеності обставин, на яких ґрунтувалась первинна кваліфікація вчиненого, вона може змінюватись. Наприклад, на час внесення відомостей до ЄДРДР слідчий

виходив із припущення, що викрадення чужого майна було вчинене таємно, але в подальшому ним було одержано й закріплено докази, які вказували на використання винним відкритого способу заволодіння предметом злочину, що зумовило зміну кваліфікації (з відповідної частини ст. 185 КК на відповідну частину ст. 186 КК). Як правило, остаточна кримінально-правова кваліфікація формулюється у вироку суду (або в іншому процесуальному акті, яким закінчується кримінальне провадження).

Наслідки кримінально-правової кваліфікації злочину мають значні юридичні та соціально-політичні аспекти, оскільки стосуються долі конкретних осіб, діяння яких кваліфікуються, стану законності та загальної оцінки результатів діяльності правозастосовних органів. Кваліфікацією зумовлюються сутність, зміст та обсяг обвинувачення, створюються необхідні передумови для визнання особи винною у вчиненні конкретного злочину та реалізації щодо неї кримінальної відповідальності. Від кваліфікації залежать вид і розмір покарання, що призначатиметься винному вироком суду, адже вони визначаються санкцією, яка кореспондує диспозиції норми, за якою було кваліфіковано вчинене. За результатами кваліфікації злочину створюються (або виключаються) передумови звільнення особи від кримінальної відповідальності. Так, наприклад, згідно із ст. 45 КК у зв'язку з дієвим каяттям звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, а чи є злочин таким може бути визначено лише шляхом кваліфікації вчиненого. Від того, як саме (за якою статтею, частиною статті Особливої частини КК) було кваліфіковано злочинне діяння, залежать й інші його кримінально-правові наслідки (умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, обчислення строків погашення судимості та строків давності тощо).

Неправильна кваліфікація тягне грубі порушення прав громадян, найбільш небезпечним з яких є твердження про наявність складу злочину (тобто підстави кримінальної відповідальності) у поведінці особи, яка кримінального закону не порушувала. Порушенням закону є й неправильна кваліфікація, коли щодо діяння застосовується норма, яка не відповідає складу злочину, який насправді вчинено особою. Помилкова кваліфікація може потягти й невизнання злочином діяння, яке є таким по суті, що сприяє ухиленню від кримінальної відповідальності особи, яка порушила кримінальний закон. У таких випадках штучно збільшується латентна злочинність та викривляється статистика зареєстрованих у державі злочинів.

Помилки, які допускаються правозастосовними органами під час кваліфікації, знижують авторитет держави, здатні породити

впевненість у безкарності злочинців чи, навпаки, в необґрунтованій суворості, несправедливості державної влади.

Кваліфікація злочину обумовлює вирішення багатьох кримінально-процесуальних питань у кримінальному провадженні. Наприклад, від кваліфікації вчиненого злочину та визначеної у зв'язку із цим його тяжкості залежить можливість застосування певних заходів забезпечення кримінального провадження (так, відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину), запобіжних заходів (так, від тяжкості злочину залежать межі розміру застави). Від кваліфікації злочину залежить і підслідність (ст. 216 КПК).

Неправильна кваліфікація злочину може негативно вплинути на остаточність найважливіших процесуальних рішень. Так, підставою для скасування або зміни судового рішення під час розгляду справи в суді апеляційної інстанції є неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність (зокрема, незастосування судом закону, який підлягає застосуванню; застосування закону, який не підлягає застосуванню; неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту).

У практичній діяльності працівника правоохоронних органів навички кваліфікації злочинів необхідні для практичного вирішення завдань з охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля й конституційного устрою України від злочинних посягань, запобігання злочинам, захисту правопорядку.

2. Етапи кримінально-правової кваліфікації злочинів

Як уже зазначалося вище, динамічний аспект кримінально-правової кваліфікації злочинів характеризує її як певний процес, що триває в часі, як низку операцій кваліфікатора, виконуючи які, він закономірно доходить висновків (позитивних чи негативних) про відповідність вчиненого тому чи іншому складу злочину й про кримінально-правову норму, яка має бути застосована. Процес кримінально-правової кваліфікації злочинів характеризує послідовність вирішення завдань з установлення необхідних і достатніх ознак складу злочину у поведінці особи. Перебіг цього процесу спрямовується у напрямку більш точної кримінально-правової оцінки поведінки, «очищення» інформації про неї від обставин, які не мають юридичного значення, пошуку певної норми, з ознаками описаного в якій складу злочину точно збігаються виявлені властивості акта поведінки особи. При цьому уповноважений законом на застосування кримінально-

правової норми суб'єкт завжди визначає приналежність виявленого суспільно небезпечного діяння до злочинних, з'ясовує, чи відповідають фактичні обставини, які характеризують скоєне особою суспільно небезпечне діяння, елементам та ознакам конкретного складу злочину, передбаченого відповідною статтею (частиною, пунктом статті) Особливої частини КК, конкретизує вид цього злочину, встановлює, якими кримінально-правовими нормами його передбачено. Умовно процес кваліфікації можна поділити на кілька послідовних етапів.

Перший етап. Збір та впорядкування фактичних даних про вчинене діяння, з'ясування можливості віднесення його саме до кримінальних, а не інших (дисциплінарних, цивільно-правових, адміністративних) правопорушень чи до правомірної поведінки (наприклад, заподіяння шкоди тому, хто посягає, в стані необхідної оборони чи заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам за наявності крайньої необхідності без перевищення допустимих меж).

Другий етап. Виділення юридично значимих обставин, що характеризують (можуть характеризувати) кожен з елементів складу злочину (об'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони, суб'єкта) та ознаки, які характеризують ці елементи (компоненти безпосереднього об'єкта, предмет злочину, потерпілого від злочину, суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, спосіб, вину у певній формі й певному виді, мотив, мету, емоційний стан особи, її осудність, вік, якого вона досягла на момент вчинення діяння, тощо).

Третій етап. Визначення групи норм, передбачених якими складам злочинів можуть відповідати встановлені фактичні обставини. При цьому з усього масиву кримінально-правових приписів відбираються лише ті, що містять склади злочинів, ознаки яких більш чи менш повно відповідають зібраним про діяння фактичним даним. Як правило, для такої селекції першочергове значення мають об'єктивні ознаки вчиненого (об'єкт, предмет, потерпілий, об'єктивна сторона злочину).

Четвертий етап. Вибір кримінально-правової норми та відповідної статті Особливої частини КК (частини статті Особливої частини КК, її пункту), що передбачає склад злочину, ознакам якого повною мірою й вичерпно відповідає вчинене діяння. Для цього необхідно здійснити тлумачення кримінального закону, розмежувати склади злочинів, що мають схожі ознаки (суміжні склади злочинів), упевнитись в автентичності кримінально-правової норми (виходячи з її офіційного тексту), за якою кваліфіковано злочин, перевірити її чинність у часі (з урахуванням положень ст. 4, 5 КК) і просторі (ст. 6–8 КК).

П'ятий етап. Закріплення висновку щодо кримінально-правової кваліфікації злочину. Він формулюється у процесуальних документах, які складаються у кримінальному провадженні відповідною посадовою особою (про початок досудового розслідування, закінчення досудового розслідування, ухвалене судом остаточне рішення тощо). Так, у досудовому розслідуванні остаточна кваліфікація злочину слідчим відображається в обвинувальному акті, а кваліфікація злочину судом зазначається ним в обвинувальному вирокі (негативна кваліфікація – у виправдувальному вирокі).

Зазначені етапи процес кваліфікації злочинів може проходити як послідовно, так і паралельно. Наприклад, упорядковуючи фактичні дані про діяння, які є достатньо очевидними, слідчий одночасно висуває й оцінює версії про те, які норми КК передбачають учинене. Водночас недоліком у застосуванні норм кримінального права є намагання здійснювати «миттєву» кваліфікацію, яка значно підвищує ризик помилкової, передчасної, неповної, необґрунтованої кримінально-правової оцінки.

Необхідно зазначити, що суб'єкти, які надають офіційну кримінально-правову кваліфікацію, керуються у своїй діяльності одночасно кримінальним (КК) і кримінальним процесуальним (КПК) законодавством. Перше забезпечує матеріально-правовий зміст кваліфікації, друге – її форму, процедуру. Однак не слід змішувати етапи кваліфікації зі стадіями кримінального провадження або окремими процесуальними рішеннями в ньому, адже вони належать до різних галузей права й мають різні цілі та завдання.

Як результат кваліфікація є обґрунтованим матеріалом кримінального провадження висновком про відповідність учиненого особою діяння конкретній кримінально-правовій нормі чи групі норм (якщо кваліфікація є позитивною). Власне, вона визначає обсяги обвинувачення винної особи, від неї в першу чергу залежать види й суворість обмежень особистого, майнового й іншого характеру, яких може зазнати особа, поведінка якої стала об'єктом кваліфікації. Закріплення результатів кваліфікації злочину в процесуальних документах відображається в її словесному (текстуальному) формулюванні та у формулі кваліфікації. Ця формула складається як сукупність певних символів (літер та цифр) і містить назву закону (КК України), номер статті, у разі необхідності – номер її частини й пункту. Формула кваліфікації забезпечує стисле, точне, зрозуміле іншим фахівцям посилення на кримінальний закон, дозволяє не відтворювати щоразу в процесуальному документі текст диспозиції кримінально-правової норми, вказує, санкцію якої кримінально-правової норми (статті, частини статті Особливої частини КК) може бути застосовано до особи, діяння якої кваліфікується. У разі кваліфікації одиночного закінченого злочину, вчиненого одноосібно, таке посилення здійснюється лише на

відповідні норми Особливої частини КК (наприклад, «ч. 3 ст. 187 КК України» або «п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України»). Однак у багатьох випадках у формулу кваліфікації необхідно вводити посилення на Загальну частину КК. Так, у разі кваліфікації незакінченого злочину у ній необхідно посилатися на ч. 1 ст. 14 КК чи на ч. 2 або 3 ст. 15 КК, у разі кваліфікації злочину, вчиненого в співучасті, – на ті частини ст. 27 КК, які називають відповідний вид співучасника. Наприклад, формула кваліфікації пособництва у вчиненні закінченого замаху на грабж, учинений у великих розмірах, виглядатиме таким чином: «ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 186 КК».

Процес кваліфікації може завершитись і висновком про невизнання діяння злочином (у випадках встановлення невідповідності ознак учиненого діяння жодному зі складів злочинів, передбачених чинним законодавством України про кримінальну відповідальність).

3. Принципи кримінально-правової кваліфікації злочинів

Принципи кримінально-правової кваліфікації злочинів – це вихідні положення, (загальні, основоположні ідеї), якими має керуватись суб'єкт, котрий застосовує кримінально-правові норми. Принципи кримінально-правової кваліфікації злочинів є похідними від принципів кримінального права. Додержання цих принципів забезпечує обґрунтованість і достовірність результатів кримінально-правової кваліфікації, запобігає помилковій кримінально-правовій оцінці вчиненого. Найчастіше ними визнають такі: принцип законності, принцип об'єктивності, принцип точності, принцип повноти кваліфікації, принцип вирішення сумнівів на користь особи, діяння якої є об'єктом кваліфікації; принцип заборони подвійного інкримінування. Про ці принципи як про певні настанови доцільно говорити перш за все щодо офіційної (легальної) кримінально-правової кваліфікації. Водночас їх необхідно додержуватись і в разі кваліфікації неофіційної.

Принцип законності вимагає, по-перше, здійснювати кваліфікацію виключно за кримінально-правовою нормою, яка закріплена законом про кримінальну відповідальність на час учинення діяння (нормативна підстава кваліфікації). Так, згідно із ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Тому, здійснюючи кримінально-правову кваліфікацію, слід обов'язково перевіряти наявність і чинність статті (частини статті) кримінального закону, яка використовується

як її нормативна основа. На цей принцип указують і такі наявні у законодавстві про кримінальну відповідальність імперативи, згідно з якими тільки КК визначає злочинність діяння (ч. 3 ст. 3 КК), а застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено (ч. 4 ст. 3 КК). По-друге, з необхідності додержання принципу законності впливає, що під час кваліфікації можна спиратись лише на фактичні дані, одержані й закріплені у способи, передбачені (дозволені) кримінальним процесуальним законом. Отже, відсутність у чинному законодавстві про кримінальну відповідальність норми, якій би відповідали ознаки вчиненого діяння, а також неможливість обґрунтувати наявність цих ознак у законний спосіб має тягти висновок про відсутність у вчиненому складі злочину (тобто відбувається негативна кваліфікація).

Принцип об'єктивності передбачає, що кваліфікація застосовується як засіб надання кримінально-правової оцінки події (акту поведінки особи), яка є явищем об'єктивної дійсності, а не продуктом виключно здогадок, припущень чи гіпотез, які не можуть бути перевірені й підтверджені взагалі чи без порушення принципу законності. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях (ч. 3 ст. 62 Конституції України). Кримінальний процесуальний закон передбачає, зокрема, що в разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення кримінальне провадження закривається. Відповідно, припиняється й процес кваліфікації. У процесі кваліфікації фахівець (слідчий, прокурор, суддя) спираються у своїх висновках та твердженнях виключно на реально існуючі обставини. На них покладено обов'язок усебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті з них, що підтверджують кваліфікацію вчиненого як злочину, так і ті, які можуть спростовувати версії кваліфікації, всім надати їм належну правову оцінку, забезпечити ухвалення законних, неупереджених процесуальних рішень (ст. 9 КПК). Нарешті, принцип об'єктивності вимагає, що нормативною підставою кваліфікації має бути обрана реально існуюча кримінально-правова норма, зміст якої тлумачиться фахівцем згідно з волею законодавця, а не за власним суб'єктивним розсудом.

Принцип точності кримінально-правової кваліфікації вимагає, щоб її результатом (у разі позитивної кваліфікації) став обґрунтований вибір саме тієї статті (а також її частини чи пункту) Особливої частини кримінального закону, яка найточніше відображає вчинене суспільно небезпечне діяння. Вона і має бути вказана у формулі кваліфікації. Якщо злочин є незакінченим, учиненим у співучасті або має місце множинність злочинів, це має бути відображено у кваліфікації. Згідно з вимогами точності кваліфікації у процесуальному акті, в якій формулюються її результати й підозра чи обвинувачення, має бути

максимально вичерпно описано, яке саме діяння (які саме діяння) є об'єктом кваліфікації. У зв'язку з цим слід визнати недопустимою кваліфікацію «із запасом», коли кваліфікатор з кількох однорідних норм свідомо інкримінує підозрюваному (обвинуваченому) ту статтю (частину статті КК), яка має більш сувору санкцію (тобто використовує як нормативну підставу кваліфікації норму про більш тяжкий злочин) з розрахунком на те, що в процесі судового розгляду суд застосує норму з іншим складом злочину. Такі дії є порушенням прав підозрюваного (обвинуваченого, підсудного).

Якщо для кваліфікації застосовується кримінально-правова норма із бланкетною диспозицією й ті чи інші ознаки вчиненого злочину встановлюються за допомогою нормативно-правових актів інших галузей права, має бути викладено їх приписи та вказано норми (статті, пункти, параграфи тощо).

«Кваліфікатор» не має права відобразити у процесуальному документі кілька версій (можливих варіантів) кримінально-правової оцінки того ж самого діяння. Виникнення в процесі кваліфікації конкуренції статей закону про кримінальну відповідальність має бути вирішене згідно із науково обґрунтованими рекомендаціями та усталеною практикою правозастосування.

Принцип повноти кримінально-правової кваліфікації є похідним від принципів її законності й точності. Він передбачає, що кваліфікації підлягають всі без винятку вчинені особою суспільно небезпечні діяння, в яких вбачаються ознаки складів тих чи інших злочинів. Не можна під час кваліфікації зосереджувати увагу лише, наприклад, на більш тяжких чи резонансних правопорушеннях (чи правопорушеннях, які мають більш реальну судову перспективу), випускаючи з уваги інші епізоди злочинної діяльності. З іншого боку, в процесі кваліфікації її повнота залежить і від застосування всіх кримінально-правових норм, які охоплюють учинене. Так, якщо вчинене особою передбачається одночасно кількома частинами статті Особливої частини КК, то (за умови, що вони не конкурують між собою) у процесуальному акті мають бути зазначені всі виявлені кваліфікуючі ознаки (але при цьому у формулі кваліфікації вказується та з частин статті, яка містить найбільш сувору санкцію).

Принцип вирішення сумнівів на користь особи, діяння якої є об'єктом кваліфікації, ґрунтується на конституційній нормі про презумпцію невинуватості, згідно з якою обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ч. 3 ст. 62 Конституції України). Отже, гіпотези й припущення, які стосуються як учиненого діяння, так і норми, яка може бути застосована, що мають спірний характер, повинні тлумачитись і вирішуватись таким чином, щоб з можливих варіантів був обраний

найбільш сприятливий для особи, діяння якої кваліфікується (зокрема, наслідками якого буде інкримінування статті КК, що передбачає менш суворе покарання, або констатування відсутності складу злочину у вчиненому тощо).

Принцип заборони подвійного інкримінування також ґрунтується на конституційних положеннях. Так, згідно зі ст. 61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за те ж саме правопорушення (цьому припису кореспондує ч. 3 ст. 2 КК, де передбачено, що ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу). Із цього випливає, по-перше, що злочин, який уже повною мірою отримав кримінально-правову оцінку за самостійною нормою, що містить підставу кримінальної відповідальності, не може одночасно кваліфікуватись і за іншою нормою, яка містить іншу таку підставу. По-друге, повторне інкримінування особи норми про злочин не допускається, якщо раніше її діяння вже одержувало офіційну оцінку як злочин і щодо неї було застосовано у зв'язку із цим кримінальну відповідальність або інші заходи кримінально-правового впливу. Так, кримінальне провадження закривається в разі, якщо існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК). Водночас не порушується цей принцип за наявності ідеальної сукупності злочинів (множинності, утвореної одиничними злочинами, вчиненими одночасно, одним діянням), коли кожен злочин у межах одного діяння має окремий склад та одержує самостійну кваліфікацію.

4. Кваліфікація злочинів при конкуренції статей закону про кримінальну відповідальність

Нерідко в процесі кримінально-правового оцінювання діяння з'ясується, що воно одночасно відображене в кількох (двох або більше) нормах Особливої частини КК. У зв'язку з цим виникає потреба вирішити, якому з цих приписів під час кваліфікації злочину необхідно надати пріоритет для забезпечення її законності, повноти й точності. Такі випадки є **конкуренцією норм**, яка означає, що **вчинене діяння відповідає ознакам злочинів, передбаченим різними заборонними кримінально-правовими нормами**.

У разі конкуренції одночасно «претендують» на застосування до того ж самого злочину декілька статей (частин статей) Особливої частини КК. Так, наприклад, у разі кваліфікації таємного викрадення нарізної вогнепальної зброї у конкуренції перебувають норми Особливої

частини КК, що передбачають відповідальність за крадіжку (ст. 185 КК), викрадення вогнепальної зброї (ст. 262 КК), викрадення військовослужбовцем зброї (ст. 410 КК); у випадку кваліфікації застосування працівником правоохоронного органу протиправного насильства до особи під час її допиту конкуренцію утворюють норми про перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК), про примушування давати показання (ст. 373 КК), про катування (ст. 127 КК). Однак один злочин може бути кваліфікований лише за однією статтею Особливої частини КК.

Кримінальний закон не містить жодних правил вирішення конкуренції норм. Вони, як й інші правила кваліфікації, вироблені теорією кримінального права, слідчою та судовою практикою, зокрема, низка рекомендацій щодо кваліфікації у разі конкуренції норм містяться в постановках Пленуму Верховного Суду України далі – ПВСУ.

Найбільш відомими є конкуренція загальної та спеціальної статей закону про кримінальну відповідальність та конкуренція частини й цілого, конкуренція статей (частин статей), що передбачають основний та кваліфікований або привілейований склад злочину.

Конкуренцією загальної та спеціальної статей закону про кримінальну відповідальність є випадки, коли діяння відповідає ознакам злочинів, передбачених нормами, одна з яких описує злочин із вищим ступенем узагальнення (може бути застосована до ширшого кола діянь), інша – з нижчим ступенем узагальнення (може застосовуватися лише до деяких діянь з цього кола). Спеціальна норма передбачає основний склад злочину, в якому ознаки, що містяться в загальній нормі, мають конкретніший зміст або якому притаманна додаткова ознака, відсутня у складі, передбаченому загальною нормою. Тому спеціальна норма деталізує, конкретизує, звужує коло злочинів, які можуть бути кваліфіковані за нею. Наприклад, ст. 378 «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного» є спеціальною стосовно ст. 194 «Умисне знищення або пошкодження майна», оскільки може бути застосована лише до деяких випадків умисного знищення або пошкодження майна (в яких потерпілим є певна особа – суддя, народний засідатель тощо, а посягання вчинено у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя). Таким чином, ст. 378 КК порівняно зі ст. 194 КК має певну «спеціалізацію». За загальним правилом, у разі такого виду конкуренції вчинене кваліфікується за спеціальною нормою.

Конкуренція частини й цілого виникає у випадках, коли вчинений злочин описано кількома кримінально-правовими нормами з різним ступенем повноти: одна стаття (частина статті) Особливої частини КК охоплює вчинене діяння повністю,

інша – лише частково. У разі такого виду конкуренції застосовується стаття (частина статті), яка з більшою повнотою передбачає ознаки вчиненого злочину. Так, заподіяння потерпілій особі під час згвалтування умисного легкого тілесного ушкодження охоплюється відповідною частиною ст. 152 КК й додаткової кваліфікації за ст. 125 КК не потребує, оскільки заподіяння шкоди здоров'ю у таких межах охоплюється диспозицією закону про відповідальність за згвалтування (абз. 2 п. 3 постанови ПВСУ 30.05.2008 № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»).

У разі *конкуренції статей (частин статей), що передбачають основний та кваліфікований склад злочину*, застосовується норма, що містить кваліфікований (особливо кваліфікований) склад. Так, шахрайство, вчинене за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 190), має всі ознаки, притаманні основному складу шахрайства (ч. 1 ст. 190 КК) і в принципі могло б бути кваліфіковане за цією частиною. Однак наявність додаткової ознаки «за попередньою змовою групою осіб» вимагає визнати більш точною кваліфікацію за нормою, в якій зазначену ознаку враховано (ч. 2 ст. 190 КК).

У разі *конкуренції статей (частин статей), що передбачають основний та привілейований склад злочину*, питання вирішується таким чином. Якщо конкурують норми про основний та про привілейований склад злочину, вчинене необхідно кваліфікувати за нормою, яка передбачає привілейований склад злочину. У разі конкуренції норм, одна з яких передбачає привілейований, а інша – кваліфікований склад, пріоритет під час кваліфікації також надається першій з них. Це правило підтверджується й судовою практикою. Так, ПВСУ в абз. 3 п. 8 постанови від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» вказав, що умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), або під час перевищення меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК).

Від конкуренції норм слід відрізнити їх *колізію*. Якщо про конкуренцію йдеться там, де під час застосування кримінального закону з'ясовується, що діяння одночасно відповідає ознакам, описаним у кількох нормах, то колізія виникає в разі неузгодженості норм, коли дві норми суперечать одна одній, по-різному вирішуючи те ж саме питання. Наявність такого явища, як конкуренція, обумовлюється особливостями сучасної законодавчої техніки, потребою диференціювати відповідальність за окремі види злочинних діянь. Колізія ж свідчить про недоліки системи кримінального законодавства.

Кваліфікація в разі конкуренції статей (частин статей) має певну схожість з кваліфікацією в разі сукупності злочинів, коли оцінюється вчинення особою щонайменше двох злочинів, передбачених різними статтями (частинами статті) Особливої частини КК. У разі сукупності злочинів кожне з діянь, які входять до неї, отримує самостійну кримінально-правову оцінку, підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 33 КК). Найбільше конкуренція статей Особливої частини близька до ідеальної сукупності злочинів. У цьому випадку хоча фактично у поведінці особи міститься один акт суспільно небезпечної дії (бездіяльності), але з точки зору юридичного змісту, поведінка містить кілька самостійних складів злочинів. Наприклад, серед різноманітних способів утягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність найбільш небезпечним є примушування до вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння. У випадках, коли таке примушування супроводжувалося мордуванням, катуванням, заподіянням середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, погрозою вбивством, умисним знищенням або пошкодженням майна тощо, відповідальність повинна наставати за сукупністю вчинених злочинів (п. 14 постанови ПВСУ від 27.02.2004 № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність»).

Під час кваліфікації злочинів за сукупністю важливо передусім відмежувати ті одиничні злочини, які входять до цієї форми множинності. У підґрунті одиничного злочину лежить одне діяння, що містить лише один склад злочину. Отже, сукупність злочинів не виникає у випадках, коли особа вчиняє кілька окремих, в т.ч. відділених у часі діянь, якщо вони є виконанням особою того ж самого складу злочину. Наприклад, не сукупністю, а одиничним злочином є вчинення особою послідовно придбання і зберігання того ж самого предмету (вогнепальної зброї), якщо вони охоплюються єдиним умислом винного, – ці різні діяння кваліфікуватимуться як одиничний злочин, передбачений ч. 1 ст. 263 КК. Не вважається сукупністю злочинів або конкуренцією норм і вчинення суб'єктом двох або більше різнірідних діянь, охоплених єдиним умислом, які в розвиток його посягають на той самий об'єкт, навіть якщо кожне з цих діянь входить до об'єктивної сторони різних складів злочинів. Наприклад, дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном, слід кваліфікувати як грабіж, а в разі застосування насильства чи висловлювання погрози його застосуванням залежно від характеру насильства чи погрози як грабіж чи розбій (п. 4 постанови ПВСУ від 06.11.2009 № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності»).

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке кримінально-правова кваліфікація злочинів як процес та як результат?
2. Яким є значення складу злочину в кримінально-правовій кваліфікації злочинів?
3. Якими є логічні засади кримінально-правової кваліфікації злочинів?
4. Які існують види кримінально-правової кваліфікації злочинів?
5. Які етапи характеризують послідовність кримінально-правової кваліфікації злочинів?
6. Які існують принципи кримінально-правової кваліфікації злочинів?
7. Якими є основні відмінності конкуренції статей (частин статей) Особливої частини КК та їх колізії?
8. Якою є кримінально-правова кваліфікація в разі конкуренції загальної та спеціальної норм Особливої частини КК?
9. Як кваліфікуються злочини в разі конкуренції частини й цілого?
10. У чому полягає відмінність конкуренції статей (частин статей) Особливої частини КК від множинності злочинів?

Список рекомендованої літератури

1. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л. П. Брич. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 712 с.
2. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Київ : Істина, 2010. – 430 с.
3. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М. Й. Коржанський. – [Вид. 2-ге]. – Київ : Атіка, 2002. – 640 с.
4. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 352 с.
5. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / В. В. Кузнецов. – [2-ге вид., перероб.]. – Київ : КНТ, 2007. – 300 с.
6. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
7. Наумов А. В. Законы логики и квалификация преступлений / А. В. Наумов. – М. : Юрид. лит., 1978. – 104 с.
8. Панов М. І. Загальні засади кваліфікації злочинів : лекція / М. І. Панов. – Харків : Право, 2016. – 104 с.
9. Правові позиції Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування законодавства у справах кримінальної юрисдикції / упоряд. Н. О. Гуторова, О. О. Житний. – Харків : Одиссей, 2013. – 448 с.
10. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С. А. Тарарухин. – Киев : Юринком, 1995. – 208 с.

ТЕМА 2

Кваліфікація злочинів проти життя та здоров'я особи

1. Кваліфікація умисного вбивства (ст. 115 КК).
2. Кваліфікація вбивств, учинених за пом'якшуючих обставин (ст. 116–118 КК).
3. Кваліфікація вбивства через необережність (ст. 119 КК).
4. Кваліфікація умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК).

1. Кваліфікація умисного вбивства (ст. 115 КК)

Загальні питання кваліфікації умисного вбивства

Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115)

Життя людини згідно з доктриною кримінального права розпочинається з моменту початку фізіологічних (у тому числі передчасних та штучно викликаних) пологів її матері. При цьому вважається, що не має значення для визначення цього моменту те, що дитина, яка народжується, ще не почала самостійного позаутробного життя й не відокремилась від черева матері. Практично це означає, що позбавлення життя дитини під час її народження, тобто під час пологів її матері, визнається вбивством. Протиправне ж знищення плода людини до цього моменту розцінюється не як вбивство, а як незаконне проведення абортів.

Закінченням життя людини є її біологічна смерть. Діагностичні критерії смерті та процедуру констатації моменту смерті людини визначено у наказі Міністерства охорони здоров'я України від 23.09.2013 № 821 «Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини». У ньому зазначено, що людина вважається померлою з моменту, коли встановлено смерть її мозку, а смерть мозку визначається як повна й незворотна втрата головним мозком людини всіх його функцій, що реєструється на тлі працюючого серця та примусової вентиляції легень.

З моменту настання біологічної смерті потерпілого вбивство вважається **закінченим злочином**.

Найчастіше вбивство здійснюється **шляхом активних дій**, для позбавлення людини життя може бути застосований як фізичний вплив (удар ножем, здавлювання шиї, отруєння тощо), так і психічний вплив (спричинення психічної травми, що заподіяла смерть, підмова до самогубства особи, яка не усвідомлює значення цього акту, тощо). Для вбивства винний може використати м'язові зусилля свого тіла, різні знаряддя (ніж, камінь та інше), а також задіяти різноманітні механізми та речовини (пістолет, отрута тощо). Із цією ж метою можуть бути використані явища природи, джерела підвищеної небезпеки, обстановка стихійного лиха тощо.

Кам'янець-Подільський міськрайонний суд визнав винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, громадянина В., який під час розпивання алкогольних напоїв із потерпілим гр. Г., в процесі суперечки з метою умисного заподіяння смерті гр. Г. звалив його на землю, почав боротися з ним. Після цього в процесі боротьби лежачи на землі, підсудний гр. В., опинившись за спиною гр. Г., накинув йому на шию синтетичну мотузку, яку підібрав на місці події, закинув петлю на шию гр. Г., виламав гілку, просунув поміж шиєю і мотузкою та зробив не менше п'ятнадцяти витків, таким чином стискаючи петлю на шиї потерпілого, що призвело до подальшого розвитку механічної асфіксії та настання смерті потерпілого.

У разі вбивства **шляхом бездіяльності** йдеться про невчинення винним дії, яка б запобігла настанню смерті, за умови, що він був зобов'язаний здійснити її та мав можливість це зробити. Таке зобов'язання діяти може випливати із закону або інших нормативних актів (наприклад, мати, яка за законом зобов'язана піклуватися про немовля, не годує його), службового становища або професійних обов'язків (наприклад, особа з медичного персоналу для спричинення смерті хворому не здійснює необхідного лікування), попередніх дій винного (наприклад, залишення будь-кого у небезпеці для позбавлення його життя і невжиття заходів щодо його врятування) тощо.

Обов'язкова умова відповідальності за вбивство – **наявність причинному зв'язку між дією (бездіяльністю) винного та смертю потерпілого**. Це питання має вирішуватися слідчими та судовими органами в кожному окремому випадку з урахуванням конкретних обставин справи. Причинний зв'язок, що встановлюється, має бути не випадковим, а необхідним. Тому дія або бездіяльність особи може бути визнана причиною смерті іншої людини лише тоді, коли цей наслідок мав свою підставу у вчиненому діянні й ним породжувався, тобто був його необхідним результатом. Якщо ж причинний зв'язок наявний, а вина особи відсутня, то має місце казус (випадок) – невинне заподіяння смерті потерпілому.

Такі ознаки об'єктивної сторони простого вбивства (ч. 1 ст. 115 КК), як місце, час, спосіб, знаряддя, засоби й обстановка його вчинення не впливають на кваліфікацію, однак їх установлення є

обов'язковим, оскільки у низці випадків вони мають значення для кваліфікації вбивства за ч. 2 ст. 115 КК і для додаткової кваліфікації діяння за іншими статтями Особливої частини КК України.

Відповідно до пункту 20 постанови ПВСУ від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», **умисне вбивство без кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 1 ст. 115 КК**, а також без ознак, передбачених ст. 116–118 КК, зокрема в обопільній сварці або в бійці, або з помсти, ревнощів, за іншими мотивами, викликаними особистими відносинами винного з потерпілим, підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 115 КК.

Сторожинецький районний суд Чернівецької області засудив за ч. 1 ст. 115 КК гр. Н., який під час конфлікту та обопільної бійки, яка виникла між жителями села Ясено та села Драчинці з метою заподіяння смерті гр. П. приставив дульний зріз мисливської рушниці, яку утримував в своїх руках, в область розташування життєво важливих органів людини – живота, вистрілив, смертельно поранивши при цьому гр. П., який помер унаслідок вогнепального поранення від отриманих тілесних ушкоджень, що мають ознаки тяжких і небезпечних для життя, в момент їх виникнення.

За ч. 1 ст. 115 КК слід кваліфікувати умисне вбивство невиліковно хворого зі співчуття з метою позбавлення його нестерпних фізичних страждань за його проханням (**активна чи пасивна еутаназія**). Також за цією нормою кваліфікується умисне заподіяння смерті з використанням безпорадного стану потерпілого, на ґрунті неправильного уявлення про свій суспільний або службовий обов'язок, зі страху перед очікуваним або передбачуваним нападом за відсутності стану необхідної оборони, унаслідок порушення правил караульної служби, порушення правил застосування зброї представником влади та в деяких інших випадках.

Суб'єктом злочинів, передбачених ст. 115–117 КК, є фізична осудна особа, яка досягла 14 років, а суб'єктом убивств, передбачених ст. 118–119 КК, є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Особливості кваліфікації умисного вбивства за наявності кваліфікуючих ознак	<i>Кваліфікуючими ознаками є такі:</i>	
	1)	<i>двох або більше осіб;</i>
	2)	<i>малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;</i>
	3)	<i>заручника або викраденої людини;</i>
	4)	<i>вчинене з особливою жорстокістю;</i>
	5)	<i>вчинене у спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб;</i>
	6)	<i>з корисливих мотивів;</i>
	7)	<i>з хуліганських мотивів;</i>
	8)	<i>особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку;</i>
9)	<i>з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення;</i>	

10)	поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті у неприродний спосіб;
11)	вчинене на замовлення;
12)	вчинене за попередньою змовою групою осіб;
13)	вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116–118 КК;
14)	з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 115)

Умисне вбивство двох або більше осіб. Відповідальність за цей вид убивства передбачено п. 1 ч. 2 ст. 115 КК. П. 5 постанови Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» визначає, що умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим під час позбавлення життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачено як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК. Цією постановою Верховного Суду України наголошується, що наявність розриву в часі в разі реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб значення для кваліфікації злочину за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК не має.

Про єдиний умисел, у разі вчинення вбивства двох або більше осіб (незалежно від того чи мало воно характер продовжуваного діяння, або все жертви були позбавлені життя одночасно) свідчить єдина (спільна) ціль дій винного, наслідком яких стало заподіяння злочинного результату. При цьому слід розрізняти кінцеву та проміжну цілі. Оскільки п. 1 ч. 2 ст. 115 КК передбачає відповідальність за вчинення єдиного злочину, то повинна існувати одна єдина кінцева мета або кілька кінцевих цілей.

Колегія суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Херсонської області кваліфікувала за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК дії гр. С., гр. В. і гр. Д., які перебували на території колишніх хімічних складів, де разом з гр. Ф., гр. М. і гр. К. уживали спиртні напої. У процесі цього між гр. С. та його вітчимою гр. Ф., виникла сварка на ґрунті особистих неприязних відносин, яка переросла в бійку, і в процесі якої гр. С., гр. В. та гр. Д. спільно, за попередньою змовою між собою, яка виникла в процесі сварки між гр. С. та гр. Ф. і виразилась у формі конклюдентних дій, з метою вбивства гр. Ф., а також його знайомих гр. М. та гр. К. почали їх побиття. Так, гр. С. наказав зайти гр. Ф., М. та гр. К. до одноповерхового приміщення, в якому гр. С. разом з гр. Д. почали наносити дерев'яними палицями численні удари в область тулуба та голови потерпілих гр. Ф., гр. М. і гр. К. При цьому гр. М. під час побиття, намагаючись утекти, вибіг з вказаного приміщення на вулицю та побіг у напрямку залізобетонного колодязя, а гр. В., який стояв біля входу до

цього ж приміщення, побіг за ним, наздогнав та штовхнув його, в результаті чого гр. М. впав до вказаного колодязя, заповненого водою. У цей час гр. С. та гр. Д. продовжували побиття потерпілих гр. Ф. і гр. К. Після того як потерпілий гр. К. від отриманих ударів знепритомнів, гр. Д. вибіг з приміщення та направився до залізобетонного колодязя, де гр. В., а в подальшому і гр. Д., реалізуючи спільний умисел на позбавлення життя гр. М., почали кидати по тулубу та голові останнього каміння і фрагменти цегли, до тих пір, доки потерпілий перестав подавати ознаки життя. У цей час гр. С., перебуваючи в приміщенні, продовжував побиття гр. Ф., а після того як останній знепритомнів, підійшов до гр. К. та перерізав ножем йому горло. Після цього гр. В. із гр. Д., перебуваючи надворі, побачили як з вказаного вище приміщення вибіг гр. Ф., за яким услід вибіг гр. С. і наказав гр. В. та гр. Д. оточити гр. Ф., останні з гр. С. оточили потерпілого гр. Ф. за цією одноповерховою спорудою, де гр. С. штовхнув гр. Ф. до фундаментної ями, в яку потім спустився та наніс гр. Ф. численні удари по голові та тулубу улачком асбестової труби та ножем. Далі гр. С., гр. В. та гр. Д. витягли гр. Ф. з фундаментної ями та занесли останнього до вищевказаного приміщення, в якому поклали його на підлогу з правої сторони від входу біля гр. К., який лежав та не подавав ознак життя, після чого гр. С., реалізуючи загальний умисел, спрямований на протиправне позбавлення життя свого вітчима гр. Ф. та гр. К., наніс близько п'ять ударів ножем в область тулуба кожному. Від отриманих тілесних ушкоджень потерпілі гр. Ф., гр. М. та гр. К. померли на місці.

В інших випадках мають місце кілька злочинів, об'єднаних спільним суб'єктом, і можливо, місцем і часом. Принципово важливо, що в таких випадках умисел на позбавлення життя кожного з потерпілих формується самостійно (часто зі значним розривом у часі), заподіянням смерті кожному з них досягається своя кінцева мета. Саме ця обставина виключає можливість оцінювати вчинене за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України.

Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. Ця норма, передбачена п. 2 ч. 2 ст. 115 КК, фактично містить в собі не одну, а дві обставини, що обтяжують умисне вбивство. Це, по-перше, вбивство малолітньої дитини, по-друге, вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала в стані вагітності.

Стосовно першої з названих обставин вища судова інстанція України вважає, що ознака малолітства наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, тому судді у своїх рішеннях використовують термін «достовірно».

Братський районний суд Миколаївської області визнав винним у вчиненні злочину, передбаченого п. 2 ч. 2 ст. 115 КК, неповнолітнього гр. П., який вечірньої пори, перебуваючи у дворі за місцем свого проживання, побачив малолітню гр. М., яка йшла по вулиці сама. Неповнолітній гр. П. на ґрунті раніше виниклих особистих неприязних стосунків

вирішив налякати гр. М. З цією метою він пішов у слід за гр. М. і несподівано ззаду напав на останню. Перебуваючи за спиною потерпілої, неповнолітній гр. П. однією рукою обхватив шию гр. М. і почав здавлювати її в області горла. Гр. М., чинячи активний опір, роздряпала нігтями пальців рук обличчя гр. П., у процесі чого разом з ним впала на землю. У цей момент гр. М. обернулася і побачила гр. П., впізнавши його.

Гр. П., усвідомлюючи, що гр. М., упізнавши його, може розповісти комусь про його неправомірні дії, бажаючи уникнути цього наслідку, вирішив позбавити життя останню.

Реалізуючи свій злочинний намір, спрямований на умисне вбивство потерпілої, гр. П., достовірно знаючи, що гр. М. є малолітньою, схопив останню двома руками за шию в області горла, почав її душити. Потім він, бажаючи гарантованого настання смерті потерпілої, підняв камінь і завдав їй декілька ударів в область голови гр. М.

Перебуваючи на місці події, гр. П. побачив, що гр. М. ще подає ознаки життя. Бажаючи настання смерті потерпілої, він ще раз узяв камінь і кинув його на голову гр. М. У результаті заподіяних тілесних ушкоджень гр. М. померла на місці.

Якщо ж винний помилково вважав, що потерпілий не є малолітнім, а фактично загиблий виявився таким, то в цьому випадку вчинене має кваліфікуватися за відсутністю інших обтяжуючих обставин як просте вбивство (ч. 1 ст. 115 КК). Не можна ставити у вину суб'єктові злочину обтяжуючу обставину, яка не охоплювалася його умислом.

Викладені положення так само стосуються відповідальності винного за умисне вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, передбачене тим самим п. 2 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство заручника або викраденої людини, передбачене п. 3 ч. 2 ст. 115 КК, є вбивством людини, якою незаконно заволоділи шляхом її вилучення з природного соціального середовища й перемістили її з місця постійного або тимчасового перебування в інше місце, де її утримували всупереч її волі, або вбивством людини, захопленої як заручник, яке вчиняється з метою спонукання державної чи іншої установи чи організації, фізичної або службової особи вчинити або утриматися від вчинення обумовлених дій як умови звільнення заручника.

Складність кваліфікації за пунктом 3 ч. 2 ст. 115 КК України полягає в тому, що у кримінальному законі немає визначення викрадення людини. Так само немає визначення незаконного позбавлення волі, адже в диспозиції ст. 147 КК є тільки вказівка на роздільну кваліфікацію незаконного позбавлення волі та викрадення людини. А складність у співвідношенні цих діянь із захопленням заручника полягає в тому, що захоплення заручника фактично здійснюється або шляхом викрадення людини, або шляхом незаконного позбавлення волі. Усе це й викликає проблеми в кваліфікації. Так, неможливо кваліфікувати

вчинене за пунктом 3 ч. 2 ст. 115 КК, якщо в дійсності з боку винного сталося не викрадення людини, а, наприклад, незаконне позбавлення волі, також передбачене статтею 147 КК.

Відмінність викрадення людини та захоплення заручника полягає в суб'єктивній стороні злочину. Перший злочин учиняється з прямим умислом і може характеризуватися будь-якими мотивами, наприклад користю, помстою тощо, тоді як захоплення та тримання заручника відрізняються від злочину, передбаченого ст. 146 КК, особливою метою, яку переслідує суб'єкт злочину. Діючи з прямим умислом, винний має на меті спонукання родичів заручника, державної або іншої установи, підприємства або організації, фізичної, юридичної або службової особи до здійснення або, навпаки, утримання від здійснення якоїсь дії як умови звільнення заручника.

Умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК) визнається таким, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних страждань (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, катування, мордування, мучення, у тому числі з використанням вогню, електроструму, кислоти, радіоактивних речовин, отрути, що спричиняють нестерпний біль, тощо), психічні або моральні (шляхом приниження честі та гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, знуцання тощо) страждання, а також якщо це було поєднане зі знуцанням над трупом або відбувалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає їм особливих психічних або моральних страждань.

Торезький міський суд Донецької області визнав гр. В. винною за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК за таких обставин. Вона перебувала за місцем проживання свого знайомого гр. Т. та вживала з останнім спиртні напої. Між ними виникла сварка з тієї причини, що гр. Т. намагався вступити з гр. В. у статеві відносини, а остання відмовилася від цього. У процесі сварки гр. В. з метою умисного вбивства гр. Т. із помсти за сексуальні домагання спочатку штовхнула обвинуваченого на диван, потім скинула останнього з дивана на підлогу, схопила кухонний ніж зі столу та нанесла вказаним ножом два удари йому в живіт. Усвідомлюючи, що смерть гр. Т. не настала, вона продовжила свої злочинні дії і, діючи умисно з метою позбавлення його життя з особливою жорстокістю, бажаючи, щоб смерть мала особливо болючий характер та спричиняла гр. Т. особливі фізичні страждання, нанесла йому п'ять різаних поранень грудної клітини та живота, а потім, перевернувши гр. Т. на живіт, продовжуючи свої дії, спрямовані на завдання йому особливої фізичної болі, нанесла удар ножом у спину. Після цього гр. В. розбила керамічну тарілку, уламки від якої помістила в ротову порожнину гр. Т. та вдавила їх туди ногою. Смерть гр. Т. настала від гострого загального малокров'я на ґрунті проникаючого колото-різаного поранення живота з пошкодженням печінки.

Не можна кваліфікувати умисне вбивство за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК у тому випадку, коли винний у подальшому з метою приховання вчиненого вбивства знищив або розчленував труп потерпілого.

Умисне вбивство вчинене у спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК). Поняття способу небезпечно для життя багатьох осіб, передбачає як наявність певної категорії засобів, так і відповідну обстановку їх застосування, що створює загрозу множинності злочинних наслідків. Для кваліфікації вбивства, вчиненого у такий спосіб, необхідно встановити, що винний свідомо застосував цей спосіб заподіяння смерті, який становив реальну небезпеку для життя не тільки наміченої жертви, але й інших осіб, позбавлення життя яких не є метою цього діяння.

Таке бачення змісту зазначеної норми викладено у п. 9 постанови ПВСУ від 07.02.2003, де зазначено, що умисне вбивство, вчинене у спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб, є таким тоді, коли винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує спосіб убивства, небезпечний для життя не тільки однієї людини, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною.

Для кваліфікації діяння як убивства, вчиненого у спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб, є достатньою наявність загрози загибелі ще й хоча б однієї людини (крім потерпілого). При цьому погроза повинна бути реальною, а не уявною або передбачуваною. Для такої кваліфікації діяння також необхідно, щоб винний до реалізації об'єктивної сторони злочину (тобто завідомо) усвідомлював, що спосіб небезпечний не тільки для життя потерпілого, але й для життя інших осіб.

Використання як знаряддя вбивства предметів, що містять у собі велику руйнівну силу, підвищує небезпеку злочину через те, що значно зростає обсяг (маса) заподіяваної шкоди та посилюється ймовірність досягнення злочинного результату – смерті жертви.

Якщо під час умисного вбивства, вчиненого у небезпечний для життя багатьох осіб спосіб, було позбавлено життя кількох з них, вчинене слід кваліфікувати за пунктами 1 і 5 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство з корисливих мотивів. Убивство може бути кваліфіковано за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК, якщо буде встановлено та доведено, що саме корисливі мотиви слугували приводом для вбивства потерпілого.

Згідно з позицією вищої судової інстанції України корисливі мотиви наявні в тому випадку, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами,

майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди.

Згідно з положеннями постанови ПВСУ від 07.02.2003, слід кваліфікувати як учинене з корисливих мотивів та умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо). Також корисливим є вбивство, вчинене за винагороду або з метою обійняти більш високооплачувану посаду.

Особливістю вбивства з корисливих мотивів є те, що його мотив виникає до вчинення злочину. Якщо намір заволодіти майном потерпілого виник у момент вбивства або одразу після вбивства, то воно не може кваліфікуватися за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК. Таке вбивство кваліфікується як учинене без обтяжуючих обставин, а привласнення майна потерпілого вже після вбивства слід розглядати як крадіжку (ч. 1 ст. 115, ст. 185 КК). Так само не підпадає під ознаки п. 6 ч. 2 ст. 115 КК убивство під час охорони власного майна.

Умисне вбивство з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК) – це діяння, вчинене винним, коли він позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу. Така поведінка винного є відкритим викликом громадському порядку та обумовлюється бажанням протиставити себе оточуючим, продемонструвати зневажливе до них ставлення.

Особливість хуліганських мотивів і вчинених на їх підставі діянь полягає в тому, що хуліганські мотиви формуються під впливом безпосередньої ситуації, що можна пояснити домінуванням у психологічній структурі особи певних закладених природою якостей і властивостей. І справа не в тому, що хуліганські мотиви формуються під впливом конкретної ситуації, а в тому, що людина найчастіше використовує ту або іншу ситуацію для прояву своїх внутрішніх підсвідомих особливостей, а іноді й створює її, причому, саме незначний характер хуліганських мотивів робить їх особливо нищими й егоїстичними, а вчинене вбивство – особливо тяжким. Незначний характер хуліганських мотивів вбивства наочніше за все розкривається через привід, з яким винний пов'язує свою поведінку. У вбивстві з хуліганських мотивів зовні видимою підставою до вчинення злочину виступає якась малозначна обставина, яка перебуває у повній невідповідності зі вчиненою дією та наслідками, що настали.

Вироком Івано-Франківського міського суду за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК був засуджений гр. К., який, будучи озброєним пістолетом, разом із своїм

знайомим гр. Ж. прибуло до кафе з метою подальшого відпочинку у цьому нічному закладі. Гр. К., зайшовши разом з гр. Ж. у приміщення кафе, підійшов до гр. Д., гр. Н. та гр. В., які перебували в холі цього закладу, та безпричинно, з хуліганських мотивів почав чіплятися до гр. В., запевняючи її в тому те, що знає її, при цьому висловлюючись нецензурною лайкою. Відповідь гр. В. про те, що вони не знайомі, обурило гр. К., і він продовжив ображати її. Потерпіла гр. Д. вступилась за свою подругу й попросила гр. К. залишити їх, на що гр. К. почав обзивати нецензурною лайкою і гр. Д. При цьому він раптово вихопив із кишені своєї куртки, в яку був одягнений, пістолет травматичної дії та з метою позбавлення життя потерпілої гр. Д. приставив його до скроневої частини її голови. Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на позбавлення життя гр. Д., гр. К., усвідомлюючи перебування в громадському місці, на ґрунті явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, без будь-якого приводу умисно впритул здійснив один цілеспрямований постріл в голову гр. Д., від чого потерпіла померла на місці.

Під час кваліфікації злочину недопустимо робити висновок про хуліганські мотиви його вчинення тільки на підставі відсутності якихось інших мотивів або мотивів взагалі. Ця кваліфікація є підтвердженням поверхневої роботи органів розслідування, тому що будь-яке діяння є мотивованим, якщо тільки воно не вчинене неосудною людиною, хоча і неосудний також керується якимись внутрішніми мотивами, які не завжди піддаються аналізу з точки зору здорової людини.

ПВСУ у своїй постанові від 07.02.2003 зазначає, що не можна кваліфікувати як учинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи з інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок.

Хуліганські мотиви іноді можуть переплітатися з іншими мотивами в разі умисного вбивства. Так, практика зіткнулася із ситуаціями, коли хуліганські мотиви сполучаються з мотивами націоналістичного або ксенофобського характеру. Норми законодавства дозволяють урахувати під час кваліфікації комбінацію цих мотивів, оскільки вони передбачені в окремих частинах (пунктах) відповідної статті.

Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цієї особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК) – це вбивство, вчинене в тих випадках, коли намір винного був викликаний службовою чи громадською діяльністю потерпілого (наприклад, убивство громадянина, який припиняв порушення громадського порядку, чи вбивство свідка за те, що той дав правдиві показання, тощо).

Законодавець, указуючи на зв'язок посягання з діяльністю потерпілого, тим самим допускає наявність спеціальної мети – не допустити чи припинити його правомірну діяльність у зв'язку з виконанням ним свого службового або громадського обов'язку, змінити характер такої діяльності або наявність мотиву помсти за таку діяльність.

Для кваліфікації злочину за цією нормою не має значення, де і коли потерпілий виконував ці обов'язки, продовжував він їх виконувати чи вже перестав, чиї інтереси порушувалися службовою чи громадською діяльністю потерпілого – самого винного, його рідних чи інших осіб.

Під виконанням службових обов'язків слід розуміти діяльність, що входить в коло повноважень особи. Громадський обов'язок – це здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (припинення правопорушення, повідомлення органам влади про злочин або готування до нього тощо).

Поряд із самим виконавцем службового або громадського обов'язку, серед потерпілих від злочину, передбаченого п. 8 ч. 2 ст. 115 КК, указано близьких родичів такої особи. У п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено, що близькими родичами та членами сім'ї є чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчериця, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

У разі умисного вбивства громадянина, який уживав заходів щодо припинення хуліганства, дії винного охоплюються п. 8 ч. 2 ст. 115 або ст. 348 КК і додатковою кваліфікацією за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК не потребують.

Умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення. У п. 9 ч. 2 ст. 115 КК об'єднано дві кваліфікуючі ознаки вбивства – «з метою приховати інший злочин» та «полегшити його вчинення».

Судова практика доводить, що найчастіше за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК вбивство кваліфікується, коли воно спрямоване на приховання або полегшення вчинення нового злочину.

Первомайський міський суд Луганської області ухвалив вирок за ч. 2 ст. 121 КК та за п. 9, 12 ч. 2 ст. 115 КК, 13.08.2011 обвинуваченим гр. У. та гр. К., які разом з потерпілим гр. П. уживали спиртні напої. Під час уживання спиртних напоїв потерпілий почав висловлювати образи

на адресу обвинуваченої гр. К., яка на ґрунті раптово виниклих неприязних стосунків ногою нанесла один удар по голові з правого боку потерпілому, який упав на землю. Після цього обвинувачений гр. У., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, підійшов до лежачого гр. П. і завдав йому не менше двох ударів кулаком руки й ногою в область голови та тулуба. Потім обвинувачені, діючи узгоджено, маючи спільний умисел на заподіяння невизначеної шкоди здоров'ю гр. П., завдали останньому невстановлену кількість ударів, але не менше ніж по одному удару ногою в область тулуба та голови, спричинивши потерпілому тяжкі тілесні ушкодження в області голови, небезпечні для життя в момент заподіяння, після чого зіштовхнули його на дно котловану, а самі повернулися на місце та продовжили вживати спиртні напої.

Після вживання спиртних напоїв гр. К. запропонувала гр. У. з метою приховати злочин у вигляді спричинених тяжких тілесних ушкоджень гр. П., убити останнього.

З метою реалізації спільного злочинного умислу, спрямованого на вбивство, гр. У. та гр. К. прийшли на дно котловану, де лежав гр. П., накинули на його шию матерчатий шнур, який удвох почали затягувати на шиї потерпілого, в результаті чого він порвався. Тоді, продовжуючи діяти узгоджено, обвинувачені накинули на шию гр. П. знайдений ними на місці гумовий ущільнювач, який також затягли на його шиї, і таким чином вчинили вбивство потерпілого.

Кваліфікація не змінюється від того, чи вдалося винному вчинити той злочин, задля якого він хотів здійснити вбивство. Вчинення запланованого злочину чи замах на нього разом з убивством утворюють сукупність злочинів.

Умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті у неприродний спосіб (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК). Убивство, поєднане зі зґвалтуванням, може бути вчинене як під час зґвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, або замаху на нього, так і після зґвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб. В усіх випадках ці злочини утворюють сукупність і кваліфікуються за п. 10 ч. 2 ст. 115 та ч. 4 ст. 152 або ч. 3 ст. 153 КК. Необережно заподіяна смерть під час зґвалтування також кваліфікується за сукупністю злочинів, а саме за ст. 119 та ч. 4 ст. 152 або ч. 3 ст. 153 КК.

Попаснянський районний суд Луганської області засудив громадянина П. за вчинення злочинів, передбачених п. 10 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 152 КК. Гр. П. прийшов до раніше знайомої йому гр. Л., де, реалізуючи умисел, який виник раптово та був спрямований на зґвалтування та вбивство гр. Л., повалив її на підлогу та почав її душити, завдавши їй у такий спосіб тілесні ушкодження: садна в області проекції лівої вилицюватої дуги, садно лівої скроневої області, садно в області підборіддя справа, які належать до легких тілесних ушкоджень, садна передньої

поверхні шиї ліворуч і праворуч від щитовидного хряща, крововилив у м'які тканини шиї і лівої скроневої області, які належать до тяжких тілесних ушкоджень як такі, що є небезпечними в момент спричинення. Унаслідок дій винного гр. П. гр. Л. втратила свідомість, після чого гр. П., діючи умисно, користуючись безпорадним станом потерпілої, смерть якої на той момент ще не настала, зґвалтував гр. Л. Смерть гр. Л. настала через 5–8 хвилин після того, як їй були завдані тілесні ушкодження в області шиї. Після цього гр. П. з місця вчинення злочину втік.

Козелецьким районним судом Чернігівської області за вчинення злочинів, передбачених п. 10 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 153 КК, був засуджений громадянин А., який під час конфлікту, що виник на ґрунті неприязних відносин, схопив пальцями правої руки гр. М. за передню частину шиї, чим завдав йому тілесних ушкоджень, після чого переніс його на узбіччя проїжджої частини дороги. Потім повернувся до свого подвір'я, де взяв дерев'яну частину лопати у вигляді руків'я, та проник ним у анальний отвір гр. М., імітувавши таким чином статевий акт. Згідно з висновком судово-медичної експертизи смерть гр. М. настала внаслідок механічної асфіксії від здавлювання шиї руками.

Обидва злочини (і вбивство, і зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб) об'єднуються одним мотивом – сексуальним. Але цього не можна стверджувати, якщо йдеться про вбивство, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті у неприродний спосіб, яке вчиняється з метою приховати такий статевий злочин. У такому випадку мотив убивства ніяк не можна розглядати як сексуальний, або такий, що пов'язаний із сексуальними переживаннями або сексуальними пристрастями винного.

Якщо винний безпосередньо після вчинення зґвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, чи замаху на таке або через певний час після вчинення такого діяння вбиває жертву з метою приховати вчинений ним злочин, то його дії не слід кваліфікувати за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, бо вони вже позбавлені будь-якої сексуальної мотивації, а мають метою приховати злочинне діяння, що цілком логічно має кваліфікуватися за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

У пункті 14 постанови Верховного Суду України від 07.02.2003, де вказано, що умисне вбивство з метою задовольнити статево-пристрасть із трупом також тягне відповідальність за пунктом 10 ч. 2 ст. 115 КК. З указаного в постанові Верховного суду України не зовсім зрозуміло про який труп йдеться – ймовірніше, про труп людини, яку перед цим убив винний з метою подальшого статевого зв'язку з цим трупом.

Умисне вбивство, вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК) – це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх.

У постанові ПВСУ від 07.02.2003 зазначено, що у випадках, коли умисне вбивство на замовлення вчинюється з метою одержання від замовника грошей, матеріальних цінностей чи інших вигод матеріального характеру (тобто з корисливих мотивів), дії виконавця кваліфікуються за пунктами 6 і 11 ч. 2 ст. 115 КК. До дій матеріального характеру, зокрема, належать сплата виконавцеві винагороди за вчинення вбивства, передача чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань тощо. Під діями нематеріального характеру розуміються будь-які дії, вчинення чи невчинення яких безпосередньо не пов'язане з матеріальними інтересами виконавця вбивства.

Гр. Р., завагітнівши, однак не бажаючи народжувати дитину, вирішила незаконно позбутись своєї вагітності шляхом проведення передчасних пологів та подальшого заподіяння смерті народженій дитині.

Із цією метою вона запропонувала своїй знайомій гр. Ц. за матеріальну винагороду здійснити переривання вагітності та позбавити життя новонароджену дитину. На цю пропозицію остання погодилась та надала консультації гр. Р. щодо придбання відповідних медичних препаратів, необхідних для проведення передчасних пологів.

На виконання раніше досягнутої домовленості громадянка Ц. з метою переривання вагітності гр. Р., усвідомлюючи незаконність такої операції, діючи умисно, не маючи вищої медичної освіти та спеціальної підготовки, не будучи уповноваженою на проведення операцій штучного переривання вагітності, не перевіривши стан здоров'я гр. Р., діючи поза межами спеціально акредитованого закладу охорони здоров'я, зробила останній декілька ін'єкцій, заборонених для використання вагітними препаратів «Сенистрол» та «Окситацин», які остання придбала заздалегідь в аптеці в місті Бершадь.

Під впливом вказаних препаратів у гр. Р. почались передчасні пологи. Відвівши її у приміщення ванної кімнати, гр. Ц. прийняла згідно з висновком судово-медичної експертизи живу, доношену, життєздатну дитину жіночої статі. Після цього, гр. Ц., попередньо отримавши від гр. Р. матеріальну винагороду у вигляді продуктів харчування, виконуючи взяті на себе у зв'язку з цим зобов'язання, діючи з корисливих мотивів та за дорученням, вирішила позбавити життя новонароджену дитину. З цією метою гр. Ц., діючи умисно, усвідомлюючи суспільну небезпеку своїх дій та неминучість настання наслідків у вигляді смерті новонародженої дитини, поклала її у відро з водою.

Унаслідок закриття дихальних шляхів водою у новонародженої дитини настала механічна асфіксія, яка згідно з висновком судово-медичної експертизи спричинила смерть. Переконавшись у смерті новонародженої дитини, гр. Ц. з метою приховання злочину загорнула труп у поліетиленовий пакет та передала його гр. Р., яка у подальшому викинула його у вигрібну яму туалету нежилотого господарства.

Дії підсудної Р. кваліфіковано судом за п. 4 ст. 27 та п. 2, 11 ч. 2 ст. 115 КК як підбурювання до вчинення умисного вбивства малолітньої дитини, вчиненого на замовлення, тоді як дії підсудної Ц. кваліфіковано за ч. 1 ст. 134 КК як незаконне проведення абортів, тобто проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти, та за пунктами 2, 6 і 11 ч. 2 ст. 115 КК як умисне вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, де кваліфікуючими ознаками є умисне вбивство малолітньої дитини з корисливих мотивів, вчинене на замовлення, тобто судом було ураховано, що між підсудними Р. та Ц. було укладено усну угоду, відповідно до якої виконавець Ц. зобов'язувалася позбавити потерпілого життя, а замовник Р. – вчинити в інтересах виконавця Ц. певні дії саме матеріального характеру. Таке рішення цілком відповідає положенням постанови ПВСУ від 07.02.2003.

Умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115 КК) кваліфікується як таке, якщо у позбавленні життя потерпілого брали участь за попередньою домовленістю як співвиконавці дві й більше особи, які заздалегідь (до початку цього злочину) домовилися про його спільне вчинення.

За цей злочин несуть відповідальність і ті особи, які хоча й не вчинювали дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але, будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину дій, передбачених злочинним умислом. З урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчинюють вбивство за попередньою змовою, до таких дій належать застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись цим станом, заподіяв потерпілому смерть, подолання опору потерпілого з метою полегшити заподіяння йому смерті іншим співучасником тощо.

Сприяння виконавцеві вбивства в реалізації його умислу в інший спосіб, зокрема шляхом давання порад, надання зброї або інших предметів для заподіяння смерті, заздалегідь даної обіцянки сховати злочинця, засоби або знаряддя вчинення злочину або його сліди, предмети, добуті злочинним шляхом, або обіцянки придбати або збути такі предмети, вважається пособництвом убивству, а не

співвиконавством. Таке сприяння позбавленню життя ознаки групового вбивства не містить.

Якщо учасники групи діяли узгоджено щодо декількох осіб, хоча кожен із них позбавив життя одного потерпілого, дії кожного зі співучасників розглядаються як умисне вбивство двох і більше осіб, учинене за попередньою змовою, і кваліфікується за пунктами 1 і 12 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116–118 КК (п. 13 ч. 2 ст. 115 КК). Вищою судовою інстанцією таке вбивство визначено як повторне, відповідальність за яке настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину.

Умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116–118 КК України, не підлягає кваліфікації за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, якщо судимість особи за раніше вчинене умисне вбивство була знята чи погашена в установленому порядку та на момент вчинення наступного умисного вбивства не спливали строки давності притягнення її до кримінальної відповідальності за раніше вчинене умисне вбивство, та у випадку, передбаченому ч. 4 ст. 49 КК України, коли особа була звільнена судом від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 115 КК). Для кваліфікації за мотивами расової, національної чи релігійної нетерпимості достатньо встановити одну з перерахованих ознак, що визначають характер нетерпимості, тобто, достатньо вказати, що діяння вчинено з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, тоді не потрібно встановлювати наявності усіх ознак, що визначають характер нетерпимості.

Мотив расової, національної та релігійної нетерпимості розуміється як зумовлені певними потребами внутрішні спонукання, що виражають прагнення винного продемонструвати свою перевагу і показати неповноцінність потерпілого через його належність до конкретної (іншої) нації або через його расову належність чи через сповідання потерпілим певної релігії й унаслідок цього – демонстрація винним ненависного до такої особи ставлення.

Гірницький районний суд м. Макіївки Донецької області засудив за вчинення злочину, передбаченого п. 4, 12 і 14 ч. 2 ст. 115 КК, гр. М. і гр. П.,

які сповідували націоналістичні погляди і спільно вирішили вчинити вбивство будь-якої особи циганської національності в зв'язку з нетерпимістю, яку вони відчували до осіб цієї національності.

Із цією метою вони досягли злочинної домовленості на вчинення вбивства будь-якої особи циганської національності, після чого з метою досягнення свого злочинного умислу взяли із собою два інструменти для столярних робіт господарсько-побутового призначення, виготовлені за типом шила, і на громадському транспорті пройшли в м. Макіївку, розраховуючи в цьому місті зустріти будь-яку особу циганської національності й вчинити її вбивство.

Продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, спрямованого на вчинення умисного вбивства, гр. М. і гр. П., діючи за попередньою змовою між собою, пройшли услід за потерпілою гр. Н., яку через її смаглявий колір шкіри і волосся, специфічний стиль одягу й інші візуальні ознаки ідентифікували як особу циганської національності, і, наздогнавши гр. Н., обидва, усвідомлюючи, що від їх злочинних дій неминуче настане смерть гр. Н., і бажаючи її настання, діючи спільно й узгоджено, умисно, проявляючи особливу жорстокість, яка виразилася в заповдільній потерпільї Н. великої кількості тілесних ушкоджень, завдали їй двадцять ударів наявними у них інструментами з достатньою для протиправного позбавлення життя потерпільї силою в грудну клітку, черевну порожнину, шию, тулуб і кінцівки, тобто в місця розташування життєво важливих органів, при цьому гр. М. і гр. П. усвідомлювали, що завдають гр. Н. особливі муки і страждання й бажали цього. У результаті спільно завданих гр. М. і гр. П. тілесних ушкоджень гр. Н. померла.

Тобто, умисне вбивство, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості таким є тоді, коли винний прагне продемонструвати людську неповноцінність потерпілого через його расу, національність, належність до певної етнічної групи або релігійної конфесії та внаслідок чого проявляє своє упереджене, ненависницьке ставлення до потерпілого. Через вбивство особи іншої раси, національності чи конфесії винний намагається принизити цю расу, національність чи конфесію і таким чином реалізувати свої націоналістичні або ксенофобські установки. Також мотивом такого вбивства може бути помста потерпілому за його незгоду підтримати націоналістичні або ксенофобські погляди винного.

Розмежування із суміжними складами злочинів	
	<p>П. 8 ч. 2 ст. 115 КК «Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку»</p> <p>Статті 112 КК «Посягання на життя державного чи громадського діяча», 348 «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця», 379 «Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя», 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги», ч. 4 ст. 404 «Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків», ст. 443 «Посягання на життя представника іноземної держави»</p>
Ознаки потерпілого	<p>Загальна норма Потерпілий – будь-яка особа, яка виконує службовий або громадський обов'язок</p> <p>Спеціальна норма Потерпілий – спеціальний суб'єкт, діяльність якого визначається чіткими рамками державних, службових та інших повноважень (державна, громадська діяльність, обов'язки з військової служби, діяльність щодо охорони громадського порядку, здійснення правосуддя, пов'язана з наданням правової допомоги, тощо): <i>державний діяч, військовослужбовець, суддя, захисник, представник іноземної держави тощо</i></p>

2. Кваліфікація вбивств, учинених за пом'якшуючих обставин (ст. 116–118 КК України)

Загальні питання кваліфікації вбивств, учинених за пом'якшуючих обставин	Статті 116, 117, 118
--	----------------------

Поряд із відповідальністю за умисне вбивство без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин (ч. 1 ст. 115 КК) та за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115 КК) й убивство через необережність (ст. 119 КК) чинне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за умисні вбивства за пом'якшуючих обставин: умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), умисне вбивство в разі перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), які у кримінально-правовій науці отримали назву «привілейовані види вбивств».

Привілейований склад містить ознаки, що пом'якшують відповідальність порівняно з основним складом. Узавши за основу поділ пом'якшуючих обставин, які можуть увійти як ознаки до складу

злочину, можна показати відмінності в процесах відображення цих обставин у відповідних діяннях.

Особливості кваліфікації умисних вбивств, учинених за пом'якшуючих обставин	<p>Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ч. 1 ст. 116)</p> <p>Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ч. 1 ст. 117)</p> <p>Умисне вбивство в разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ч. 1 ст. 118)</p>
---	---

Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК). Діяння, передбачене ст. 116 КК, виражається в умисному вбивстві людини, вчиненому в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло. Як зазначено у диспозиції ст. 116 КК, стан раптово виниклого сильного душевного хвилювання є наслідком протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого.

Стан сильного душевного хвилювання визначається п. 23 постанови Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» як емоційний стан винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Сьогодні серед юристів поширилось уявлення про те, що сильне душевне хвилювання, про яке йдеться у ст. 116 КК, тотожне фізіологічному афекту, якому протиставляється афект патологічний, що розуміється як хворобливий розлад свідомості, що виключає осудність (ст. 19 КК) та є предметом вивчення психіатрії, а не правової психології. У разі патологічних афектів безпосереднє спонукання дає стрімку, неусвідомлену розрядку у злочинній дії, остання втрачає характер вольової поведінки та виступає як акт поведінки душевнохворої людини, як це трапляється в разі гоміцидоманії (імпульсивне вбивство).

Критерій розмежування фізіологічного та патологічного афектів залежить не від того, у кого він виник, а від того, наскільки виражено ознаки афекту – чи спостерігаються повна втрата здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними, глибоке затьмарення свідомості, виснаження, вимкнення стримуючих механізмів поведінки з подальшою прострацією та інші симптоми, які проявляються у ступені, невластивому фізіологічному афекту.

Причини виникнення афекту, що мають правове значення:

1) протизаконне насильство: фізичне (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо) або психічне (наприклад, погроза завдати фізичну, моральну чи майнову шкоду), протиправність дій потерпілого стає причиною виникнення

у винного особливого психічного стану, під впливом якого він заподіює смерть потерпілому;

2) систематичне знущання (неодноразова образа дією чи словом, цькування, глумління, цинічне глузування з винного тощо);

3) тяжка образа з боку потерпілого, що виражається в явно непристойній поведінці потерпілого, що особливо принижує гідність чи ганьбить честь винного або близьких йому осіб.

За вироком Єнакіївського міського суду Донецької області за ст. 116 КК був засуджений громадянин К., який, перебував у кухні будинку з громадянином М., який, сидячи за столом, у процесі розмови із приводу боргів в особливо непристойній формі почав висловлювати на адресу громадянина К., його дружини й дитини погрози та образи в нецензурній формі і при цьому схопив лівою рукою громадянина К. за кофту попереду, а правою рукою, стиснутою в кулак, замахнувся для нанесення удару по обличчю останнього. У цей момент у громадянина К. унаслідок протизаконного насильства, погроз і тяжких образ з боку громадянина М. раптово виник винятковий емоційний стан фізіологічного афекту як психологічна основа стану сильного душевного хвилювання, через що його здатність розуміти значення своїх дій, управляти ними та передбачити їх наслідки була суттєво знижена, а також виник злочинний умисел, спрямований на умисне вбивство потерпілого.

Коли громадянин М. перебував у положенні стоячи, громадянин К., утримуючи лівою рукою його за праву руку, завдав удару кулаком правої руки йому по обличчю. Від зазначеного удару громадянин М. упав на диван, який перебував поруч зі столом, ударившись при цьому головою об опалювальну металеву трубу, що проходить по стіні над диваном.

Продовжуючи свої злочинні умисні дії, спрямовані на протиправне заподіяння смерті громадянину М., громадянин К., перебуваючи у стані сильного душевного хвилювання, діючи умисно, підняв біля столу з підлоги дерев'яний табурет, яким наніс не менш 5 ударів по голові потерпілого М.

Більш ніж через дві-три години після заподіяної відкритої черепно-мозкової травми з переломом кісток черепа, крововиливами під оболонки та субстанцією головного мозку, що ускладнилися набряком головного мозку та легенів, громадянин М. помер на місці вчинення злочину. Його смерть перебувала у прямому причинному зв'язку з завданням шкоди потерпілому.

При цьому громадянин К. у період учинення злочину перебував у винятковому емоційному стані (вираженої емоційної напруги), еквівалентному юридичному поняттю «сильне душевне хвилювання»

Як видно з наведеного прикладу, в разі фізіологічного афекту увага людини сконцентровується на емоційних переживаннях, а сприйняття дійсності є неадекватним, у результаті чого відбувається звуження свідомості людини. Вона усвідомлює тільки ті цілі, що перебувають у безпосередньому зв'язку зі спонуканнями. Дії характеризуються автоматизмом.

Звуженість свідомості людини, яка діє у стані афекту, призводить до того, що вона суттєво втрачає здатність усвідомлювати характер учинюваних дій та контролювати їх. Однак під час фізіологічного афекту особа не втрачає можливості повністю усвідомлювати характер цих дій та керувати ними, на відміну від патологічного афекту, де є повна втрата цього. Отже, наслідки фізіологічного афекту мають ознаки юридичного критерію обмеженої осудності, тобто особа не може повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Афективні дії відрізняються недостатньою осмисленістю та продуманістю, відсутністю попереднього плану, хаотичністю рухів. У стані афекту людині важко стримати себе від насильства, однак вона може керувати афективними реакціями та їх зовнішніми проявами. Дії людини у стані афекту свідчать про зменшення її вимогливості до себе та своїх вчинків. Стан фізіологічного афекту зберігає здатність усвідомлення оцінки власної поведінки та можливості керування власними діями.

Зрозуміло, що для вчинення діяння у стані фізіологічного афекту, як правило, необхідно, щоб між первісними діяннями потерпілого й відповідними діяннями винного не було розриву в часі.

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК). Діяння, передбачене статтею 117 КК, виражається в умисному вбивстві матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів. Віднесення цього злочину до привілейованих пов'язано з тим, що під час пологів та деякий час після них жінка перебуває в особливому фізичному та психічному стані, який послаблює її здатність повністю усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Іншою специфічною ознакою умисного вбивства, передбаченого ст. 117 КК, є його потерпілий. У відповідності до диспозиції цієї статті потерпілим від цього злочину, який вчиняється матір'ю, може бути тільки її новонароджена дитина. Через це суб'єктом цього вбивства може бути лише жінка, що виносила та народила цю дитину і яка є осудною та до вчинення цього злочину досягла чотирнадцятирічного віку.

Тимчасовий психічний розлад пов'язується з пологами послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними, що робить її обмежено осудною. Такий стан жінки-породіллі презюмується в кожному випадку вчинення цього злочину. Однак він не є обов'язковою конструктивною ознакою його складу, а тому кримінальній відповідальності за ст. 117 КК підлягає і жінка, яка фактично не перебувала фактично в такому стані під час вбивства своєї новонародженої дитини.

Новоград-Волинський міськрайонний суд Житомирської області визнав винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 117 КК, громадянку Р., яка, будучи вагітною, перебуваючи в швидкому пасажирському поїзді сполученням «Київ-Ужгород», у вагоні № 1, відчула болі в животі, звернулась з проханням до провідника викликати «швидку допомогу» та пройшла в туалет, розташований з неробочої сторони тамбура вагону № 1. Зайшовши в туалет, вона сіла на унітаз і через деякий час відчула, що в неї починаються пологи, після чого з неї вийшла дитина та впала в унітаз.

У цей час у громадянки Р. свідомо виник умисел, спрямований на вбивство своєї новонародженої дитини в зв'язку з тим, що та була для неї небажаною, крім цього народження дитини не бажав також її співмешканець громадянин М., з яким у неї були тісні стосунки та який для неї був дорогою людиною. Громадянка Р., перебуваючи на вказаному місці, в цей же день та час руками, застосовуючи фізичну силу перервала пуповину, після чого витерлась серветкою та ваткою, які викинула в унітаз, та свідомо, умисно переслідуючи мету на вбивство своєї новонародженої дитини, натиснула на педаль відкриття заслінки унітазу, розташовану з правого боку внизу унітазу, та дитина випала.

Після цього громадянка Р. вийшла з туалету та повернулась на своє місце, при цьому свідомо повідомила провіднику, що їй вже краще, та «швидку допомогу» викликати не потрібно.

18 квітня 2009 р. на залізничному насипу поблизу залізничної колії на залізничному перегоні на території Новоград-Волинського району Житомирської області громадянин Ж. виявив труп новонародженої дитини (хлопчика) та про цей факт повідомив співробітників міліції.

Убивство матір'ю новонародженої дитини може відбуватися як із прямим, так і з непрямым умислом. Момент виникнення умислу впливає на кваліфікацію вчиненого. Для правильної кваліфікації діяння необхідно, щоб умисел на вбивство матір'ю своєї дитини виник під час пологів або безпосередньо після них. Убивство матір'ю своєї дитини із заздалегідь обдуманим умислом, що виразився у вчиненні готування до вбивства майбутньої дитини, виключає її відповідальність за привілейованою статтею, а все, вчинене в такій ситуації, слід кваліфікувати як умисне вбивство малолітнього за обтяжуючих обставин.

Специфічною особливістю аналізованого складу злочину є неможливість співучасті в його вчиненні. Привілейована обставина стосується безпосередньо й тільки особи жінки – матері новонародженої дитини, а тому вона не може бути поширена на інших можливих учасників учинення злочину. За співучасть саме в цьому вбивстві співучасники й повинні відповідати, оскільки на жодного з таких співучасників не тільки не поширюється, але навіть теоретично не може поширюватися положення про матір-породілля, яка не може повною мірою усвідомлювати свої дії або керувати ними, оскільки

перебуває в стані зменшеної осудності, обумовленої пологами. При цьому викладена оцінка дій співучасників повинна бути такою незалежно від їх конкретної ролі у вбивстві – чи то підбурювання, організація, пособництво або співвиконавство. Співвиконавець цього вбивства підлягає кримінальній відповідальності залежно від обставин справи за відповідною частиною або пунктом ч. 2 ст. 115 КК. Дії підбурювача або пособника цього злочину кваліфікуються за частинами 3 або 4 ст. 27 і ст. 117 КК.

У випадках необережного заподіяння смерті дитині кримінальна відповідальність матері не повинна наставати з огляду на особливі характеристики суб'єкта цього злочину (післяпологовий стан жінки).

За умисне вбивство в разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), відповідальність настає лише за умови, що здійснений винним захист явно не відповідав небезпечності посягання чи обставинці, яка склалася.

Обов'язковою умовою кваліфікації вбивства за ст. 118 КК України є перебування винного під час учинення цього діяння у стані необхідної оборони, уявної оборони або в умовах необхідності затримання злочинця.

Так само вирішується питання з приводу допустимості оборони щодо посягань неосудних осіб, осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, або осіб, які діяли невинувато або через необережність. На думку вітчизняних учених, підвищені вимоги до особи, яка захищається від суспільно небезпечних посягань таких осіб, є надмірними: в умовах захисту її єдине завдання – здійснити цей захист максимально ефективно, але без перевищення меж необхідної оборони. Будь-які інші критерії оцінки її дій можуть зменшити ефективність захисту та призведуть до порушення права особи на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання. У випадку, коли особа сприймала необережні дії інших осіб як суспільно небезпечне посягання, питання про її відповідальність слід вирішувати за правилами уявної оборони.

У переважній більшості випадків несподіваний агресивний напад породжує в особи, що захищається, стан емоційної нестабільності, виводить її з психічної рівноваги, вона, як правило, гостро переживає те, що відбувається.

Червоногвардійський районний суд м. Дніпропетровська визнав винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК, громадянку М., яка перебувала за місцем проживання, де між нею та громадянином С., який перебував у стані алкогольного сп'яніння, на кухні на ґрунті раптово виниклих особистих неприязних відносин відбувся словесний конфлікт,

у процесі якого громадянин С. і громадянка М. почали ображати один одного нецензурною лайкою. Після цього громадянин С., застосовуючи фізичну силу, утримуючи однією рукою громадянку М. за волосся, а іншою рукою, зжатою в кулаки, став заподіювати їй удари в область голови та грудної клітки, при цьому наніс громадянці М. не менше восьми ударів. Громадянка М., у свою чергу, закривалася від ударів обома руками. Таким чином, громадянці М., у результаті нанесених їй ударів, були заподіяні тілесні ушкодження, які за своїм характером належать до легких тілесних ушкоджень, що мають незначні наслідки.

Після цього громадянин С. схопив громадянку М. за волосся, повалив її на підлогу обличчям униз, утримуючи її своїм правим коліном, яке він розташував у громадянки М. на спині, і вдаваючи її при цьому в підлогу, взявши з кухонного стола ніж, яким почав загрожувати громадянці М. фізичною розправою, а також виражатися на її адресу нецензурною лайкою. У цей час громадянка М., розуміючи обстановку, що склалася, та реально усвідомлюючи посягання на своє життя й здоров'я, різким ривком вибила ліктем своєї лівої руки ніж з руки громадянина С., і в той момент у неї раптово виник злочинний умисел, спрямований на умисне вбивство громадянина С. Перебуваючи в стані необхідної оборони, перевищуючи її межі, громадянка М., визначивши зазначений ніж як знаряддя злочину, взяла його у свою праву руку, лежачи на підлозі в кухні, бажаючи настання смерті громадянина С., утримуючи ніж у правій руці, вивернувшись з-під утримуючого її громадянина С., діючи умисно, усвідомлюючи, що в результаті її злочинних дій настануть наслідки у вигляді незворотної смерті потерпілого і бажаючи настання таких наслідків, нанесла потерпілому один удар у життєво важливий орган в області грудей ліворуч. Від отриманих тілесних ушкоджень громадянин С. помер на місці вчинення злочину.

Зрозуміло, що в цьому випадку цинічні образи та грубе насильство з боку громадянина С., поєднане з обґрунтованим побоюванням за власне життя та здоров'я, викликали сильне душевне хвилювання у громадянки М., що, врешті-решт, і призвело до формування у неї умислу на вбивство кривдника.

Тому під час кваліфікації та притягненні до кримінальної відповідальності за перевищення меж необхідної оборони суду необхідно враховувати психічний стан особи, яка захищалася, та її здатність до сприйняття обставин події, що відбувалася. Що ж стосується конкуренції статей 116 та 118 КК у разі перевищення меж необхідної оборони у стані сильного душевного хвилювання, то судова практика виходить з того, що дії особи, яка вчинила умисне вбивство в разі перевищення меж необхідної оборони, перебуваючи при цьому у стані сильного душевного хвилювання, слід кваліфікувати за ст. 118 КК, а не за ст. 116 КК. Така кваліфікація обумовлюється тим, що в обох випадках йдеться про умисне вбивство за пом'якшуючих обставин, але санкція ст. 118 КК є менш суворою (виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років, або

позбавлення волі на строк до двох років), ніж санкція ст. 116 КК (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк).

Сказане про вбивство в разі перевищення меж необхідної оборони певною мірою стосується і вбивства в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Відповідно до статті 118 КК смерть у цьому разі заподіюється особою, яка вчинила злочин безпосередньо після вчинення посягання цією особою, з метою доставлення її відповідним органам влади. Саме ця мета і дозволяє відмежувати цей злочин від убивства, передбаченого ст. 115 КК.

Затримання може бути вчинене лише в момент або безпосередньо після вчинення злочинного посягання. Тому затримання, здійснене через якийсь час, тобто не безпосередньо після вчинення злочинного посягання, є неправомірним.

Якщо особа, яка здійснює затримання, внаслідок опору особи, яка вчинила злочин, не могла за обставинами справи усвідомлювати невідповідність ужитих нею заходів обстановці затримання, відповідальність за перевищення заходів, необхідних для затримання, не настає.

Якщо ж потерпілий сумлінно помиляється щодо злочинності вчиненого або особи злочинця, то питання про відповідальність за необґрунтоване заподіяння шкоди має вирішуватися за правилами затримання так званого уявного злочинця, аналогічними правилами про уявну оборону, і правова оцінка затримання уявного злочинця повинна здійснюватися на підставі відповідних доповнень до положень ст. 38 КК.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 118 КК, є фізична осудна особа, що досягла шістнадцятирічного віку.

3. Кваліфікація вбивства через необережність (ст. 119 КК)

Загальні питання кваліфікації вбивства через необережність	Вбивство, вчинене через необережність (ч. 1 ст. 119)
--	--

Вбивство, вчинене через необережність, – це заподіяння смерті (вбивство) через необережність з одним об'єктом (життя іншої людини); з об'єктивною стороною, яка характеризується довільною або непрофесійною дією або бездіяльністю, одним суспільно небезпечним наслідком (смерть потерпілого) і суб'єктивною стороною, яка охоплює одну форму вини (необережність у вигляді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості).

У разі **вбивства з необережності у вигляді злочинної самовпевненості** винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає можливість настання суспільно небезпечного наслідку свого діяння у вигляді смерті іншої особи, проте легковажно розраховує на його відвернення. Він переоцінює свої сили чи інші обставини, на які розраховує, внаслідок чого і настає смерть іншої особи. Тобто, наявність цих обставин, за розрахунками винного, створює можливість відвернення (ненастання) наслідку у вигляді смерті іншої людини (інтелектуальний момент злочинної самовпевненості), і саме такий розвиток подій, коли такий наслідок не настає і не повинен настати, є винятковим і єдино бажаним для особи (вольовий момент злочинної самовпевненості).

Гр. Б., здійснюючи догляд за малолітньою гр. С., що була дочкою його співмешканки, у відсутності останньої, за допомогою бензину, що був у пластиковій пляшці, намагався підпалити дрова в топці печі, розташованій в кухні вищевказаного будинку. Гр. Б. вилив з пляшки частину бензину на дрова, сталося загоряння бензину. В результаті впливу термічного фактора високої температури гр. С., що перебувала у безпосередній близькості до печі, були заподіяні тілесні ушкодження у вигляді термічних опіків 3–4 ступеня голови, тулуба, верхніх і нижніх кінцівок до 20 % поверхні тіла, що ускладнилися розвитком загальної інтоксикації організму, і в той же день потерпіла гр. С. була госпіталізована на стаціонарне лікування в Луганську обласну дитячу клінічну лікарню, де померла.

Вбивство з необережності у вигляді злочинної недбалості має місце тоді, коли особа, яка спричинила смерть іншої особи, не передбачала можливості настання такого наслідку свого діяння, хоча за цими конкретними обставинами повинна була й могла його передбачити. У таких умовах винна особа взагалі не розглядає настання смерті потерпілого як один із можливих наслідків свого діяння, хоча могла і повинна була такий варіант розвитку подій передбачити, якби дотримувалася необхідного ступеня обережності та завбачливості з урахуванням часу, місця, обстановки та інших обставин вчинення діяння. Також обов'язково урахування вимагають індивідуальні властивості особи винного, такі як спеціальні знання та обізнаність з конкретних правил безпеки під час здійснення певної діяльності, із загальноприйнятими правилами обережності та обачності тощо.

Козельщинський районний суд Полтавської області визнав гр. К. винною в учиненні вбивства з необережності, яка після тривалого розпивання спиртних напоїв танцювала із знайомою, тримаючи на руках свою дитину. Не розрахувавши своєї сили і не передбачаючи наслідку у вигляді смерті, гр. К., виявляючи необережність у вигляді злочинної недбалості, двічі впустила дитину, внаслідок чого вона падала і вдарялась головою о тверді предмети і під час другого падіння втратила свідо-

мість. Гр. К., намагаючись надати допомогу дитині, роздягла її, але це не допомогло, і вона вибігла з дитиною на вулицю, замотавши її у речі, що лежали на ліжку, намагаючись викликати «швидку допомогу», для чого звернулася до сусідів, щоб вони викликали «швидку». По дорозі ще раз впала, випустивши дитину з рук. На виклик з'явився фельдшер і констатував настання смерті дитини.

Убивство через необережність вважається **закінченим з моменту** настання смерті потерпілої особи.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 119 КК, є фізична осудна особа, що досягла шістнадцятирічного віку.

Особливості кваліфікації вбивства через необережність за наявності кваліфікуючих ознак	Кваліфікуючими ознаками є: • вбивство двох або більше осіб, вчинене через необережність (ч. 2 ст. 119)
---	--

Важливим моментом щодо кваліфікації діяння, передбаченого ст. 119 КК, є те, що багато вітчизняних учених у сфері кримінального права справедливо зазначають, що вживання законодавцем у назві й тексті цієї статті поняття «вбивство» є нелогічним, бо суперечить змісту поняття вбивства, викладеного у ст. 115 КК як умисного заподіяння смерті потерпілого. Отже, виходячи з такого буквального розуміння назви і змісту диспозиції ст. 119 КК, її застосування стало проблемним для правоохоронних органів, оскільки наявність одночасно умисної та необережної форм вини в разі вчинення одного конкретного вбивства виключається.

Розмежування із суміжними складами злочинів	
Обстановка та суб'єкт учинення злочину	<p>Ст. 119 КК «Вбивство через необережність»</p> <p>Ч. 2 ст. 134 «Незаконне проведення абортів, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої», ч. 3 ст. 135 «Залишення в небезпеці, якщо це спричинило смерть особи або інші тяжкі наслідки», ч. 3 ст. 136 «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, якщо це спричинило смерть потерпілого», ч. 2 ст. 137 «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей, якщо це спричинило смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки», ч. 2 ст. 139 «Ненадання допомоги хворому медичним працівником, якщо це спричинило смерть хворого або інші тяжкі наслідки»</p>
	<p>Загальна норма</p> <p>Смерть потерпілого кваліфікується за відповідною статтею Особливої частини КК і додаткової кваліфікації за ст. 119 КК не вимагає</p> <p>Спеціальна норма</p>

4. Кваліфікація умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України)

Загальні питання кваліфікації умисного тяжкого тілесного ушкодження	Умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя (ч. 1 ст. 121)
---	--

Тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок впливу одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних.

Згідно з КК розрізняють тілесні ушкодження трьох ступенів: **тяжке, середньої тяжкості та легке.**

Ознаки тяжкого тілесного ушкодження: а) небезпека для життя; б) втрата будь-якого органу або втрата органом його функцій; в) душевна хвороба; г) розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину; д) переривання вагітності; е) невиліковне знівечення обличчя.

Небезпечними для життя є ушкодження, що в момент заподіяння (завдання) чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрози для життя явища і які без надання медичної допомоги за звичайним своїм перебігом закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, обумовлене наданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги під час оцінювання загрози для життя таких ушкоджень. Загрозовий для життя стан, який розвивається в клінічному перебігу ушкоджень, незалежно від проміжку часу, що минув після його заподіяння, повинен перебувати з ним у прямому причинно-наслідковому зв'язку.

Рівненський міський суд Рівненської області засудив за ч. 1 ст. 121 КК гр. А., який під час словесної суперечки зі своїм знайомим гр. О., що виникла на ґрунті неприязних стосунків, маючи на меті умисне заподіяння тілесних ушкоджень з мотивів образи, умисно завдав останньому один удар ножем у ділянку живота, чим заподіяв йому тілесні ушкодження у вигляді проникаючого ножового поранення черевної порожнини з наскрізним пошкодженням товстого кишківника, брижі товстого кишківника, дванадцятипалої кишки, що ускладнилось внутрішньочеревною кровотечею, гемоперитонеумом, гострою постгеморагічною анемією тяжкого ступеню, які згідно з висновком судово-медичної експертизи належать до тяжких тілесних ушкоджень за критерієм небезпеки для життя, виникли від дії колюче-ріжучого предмета, не менше як від однієї травматичної дії, малоімовірно в разі самонасення або в разі самопадіння з висоти власного зросту.

До ушкоджень, небезпечних для життя, належать такі: а) ті, що проникають у черепну порожнину, у тому числі й без ушкодження мозку; б) відкриті й закриті переломи кісток склепіння та основи черепа, за винятком кісток лицевого скелета та ізолюваної тріщини тільки зовнішньої пластинки склепіння черепа; в) забій головного мозку тяжкого ступеня як зі здавленням, так і без здавлення головного мозку; забій головного мозку середньої тяжкості за наявності симптомів ураження стовбурної ділянки; г) ізолювані внутрішньочерепні крововиливи за наявності загрозових для життя явищ; ті, що проникають у канал хребта, у тому числі й без ушкодження спинного мозку та його оболонок; д) переломи-вивих та переломи тіл чи обох дуг шийних хребців, односторонні переломи дуг I або II шийних хребців, а також переломи зубовидного відростка II шийного хребця; у тому числі без порушення функції спинного мозку; е) підвивихи шийних хребців за наявності загрозових для життя явищ, а також їх вивихи; є) закриті ушкодження спинного мозку в шийному відділі; ж) перелом чи переломи-вивих одного або кількох грудних чи поперекових хребців з порушенням функції спинного мозку або за наявності клінічно встановленого шоку тяжкого ступеня; з) закриті ушкодження грудних, поперекових і крижових сегментів спинного мозку, котрі супроводжувались тяжким спінальним шоком чи порушенням функцій тазових органів; и) ушкодження з повним (усіх шарів) порушенням цілості стінки глотки, гортані, трахеї, головних бронхів, стравоходу, незалежно від того з боку шкіряних покривів чи з боку слизової оболонки (просвіту органу) вони заподіяні; і) закриті переломи під'язичної кістки, закриті й відкриті ушкодження ендокринних залоз ділянок шиї (щитовидної, паращитовидної, вилочкової – у дітей) – все за наявності загрозових для життя явищ; ї) поранення грудної клітки, котрі проникли в плевральну порожнину, порожнину перикарду чи клітковину середостіння, у тому числі і без ушкодження внутрішніх органів; й) ушкодження живота, котрі проникли в черевну порожнину, у тому числі і без ушкодження внутрішніх органів; відкриті ушкодження внутрішніх органів, розміщених у заочеревному просторі (нирок, наднирників, підшлункової залози) і в порожнині таза (сечовий міхур, матка, яєчники, передміхурова залоза, верхній і середній відділи прямої кишки, перетинкова частина уретри); к) закриті ушкодження органів грудної, черевної порожнини, органів заочеревного простору, порожнини таза – все за наявності загрозових для життя явищ; л) відкриті переломи діафіза (тіла) плечової, стегневої і великогомілкової кісток; м) переломи кісток таза за наявності загрозових для життя явищ; н) ушкодження, що спричинили шок тяжкого ступеня, масивну крововтрату, кому, гостру ниркову, чи печінкову недостатність, гостру недостатність дихання, кровообігу, гормональну дисфункцію, гострі розлади регіонарного й

органного кровообігу, жирову чи газову емболію; усі вони мають підтверджуватись об'єктивними клінічними даними, результатами лабораторних та інструментальних досліджень; о) ушкодження великих кровоносних судин, аорти, сонної (загальної, внутрішньої, зовнішньої), підключичної, плечової, підключової, стегневої, підколінної артерій чи вен, що їх супроводять; п) загальний вплив високої температури (тепловий і сонячний удар) за наявності загрозованих для життя явищ: термічні опіки III-IV ступеня з площею ураження понад 15 % поверхні тіла; опіки III ступеня понад 20 % поверхні тіла; опіки II ступеня понад 30 % поверхні тіла, а також опіки меншої площі, що супроводжувались шоком тяжкого ступеня; опіки дихальних шляхів за наявності загрозованих для життя явищ; р) ушкодження від впливу низької температури, променевої ушкодження та такі, що були отримані в умовах баротравми – всі за наявності загрозованих для життя явищ; с) отруєння речовинами будь-якого походження з переважанням як місцевої, так і загальної дії (у тому числі і харчові токсикоінфекції) за умови, що в клінічному перебігу були загрозовани для життя явища; т) усі види механічної асфіксії, що супроводжувалися комплексом розладів функції центральної нервової системи, серцево-судинної системи та органів дихання, котрі загрожували життю, за умови, що це встановлено об'єктивними клінічними даними.

Також до тяжких ушкоджень належать ті, що є такими за кінцевим результатом та наслідками, але є не загрозованими для життя: втрата будь-якого органу чи втрата органом його функції – втрата зору, слуху, язика, руки, ноги і репродуктивної здатності.

Під втратою зору треба розуміти повну стійку сліпоту на обидва ока чи такий стан, коли наявне зниження зору до підрахунку пальців на відстані двох метрів і менше (гострота зору на обидва ока 0,04 і нижче).

Під втратою слуху треба розуміти повну стійку глухоту на обидва вуха або такий незворотний стан, коли потерпілий не чує розмовної мови на відстані три-п'ять сантиметрів від ушної раковини.

Під втратою язика (мовлення) треба розуміти втрату можливості висловлювати свої думки членороздільними звуками, зрозумілими для оточуючих. Затинання не слід розуміти як втрату мовлення.

Під втратою руки, ноги треба розуміти відокремлення їх від тулуба чи втрату ними функцій (параліч або інший стан, що унеможливає їх діяльність). Під анатомічною втратою руки чи ноги слід розуміти як відокремлення від тулуба всієї руки чи ноги, так і ампутацію на рівні не нижче ліктьового чи колінного суглобів; усі інші випадки повинні розглядатися як втрата частини кінцівки й оцінюватися за ознакою стійкої втрати працездатності.

Під втратою репродуктивної здатності треба розуміти втрату здатності до злягання чи втрату здатності до запліднення,

зачаття та дітородіння (розродження). У разі ушкодження якогось органу чи його частини, функція якого була втрачена раніше (до травми), ступінь тяжкості ушкодження встановлюється за ознакою фактично викликаного тривалості розладу здоров'я.

Під душевною хворобою слід розуміти психічне захворювання (психічну хворобу). До психічних захворювань не можна відносити пов'язані з ушкодженням реактивні стани (психози, неврози). Ушкодження кваліфікується як тяжке тільки тоді, коли воно потягло за собою розвиток психічного захворювання незалежно від його тривалості та ступеня вилікованості. Ступінь тяжкості ушкодження, що викликало реактивний стан нервової системи, визначається за ознакою тривалості розладу здоров'я. Діагноз психічного захворювання і причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженням і психічним захворюванням, що розвинулось, встановлюється психіатричною експертизою. Ступінь тяжкості такого тілесного ушкодження визначається судово-медичним експертом з урахуванням висновків цієї експертизи.

Розлад здоров'я, пов'язаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину (не менш 33 %). Під таким розладом здоров'я слід розуміти безпосередньо пов'язаний з ушкодженням послідовно розвинутий хворобливий процес. Розміри стійкої (постійної) втрати загальної працездатності в разі ушкоджень встановлюються після наслідку ушкодження, що визначився, на підставі об'єктивних даних з урахуванням документів, якими керуються у своїй роботі МСЕК.

Під стійкою (постійною) втратою загальної працездатності треба розуміти таку незворотну втрату функції, котра повністю не відновлюється.

Під наслідком ушкодження, що визначився, слід розуміти повне загоєння ушкодження та зникнення хворобливих змін, які були ним обумовлені. Це не виключає можливості збереження стійких наслідків ушкодження (рубця, анкілозу, укорочення кінцівок, деформації суглоба тощо).

В інвалідів стійка втрата працездатності у зв'язку з ушкодженням визначається як у практично здорових людей незалежно від інвалідності та її групи, за винятком тих випадків, коли інвалідність пов'язана із захворюванням або новим ушкодженням органу чи частини тіла, що були травмовані раніше. У цих випадках розмір стійкої втрати загальної працездатності у зв'язку з одержаною останньою травмою необхідно визначити з урахуванням наявної стійкої втрати загальної працездатності від попереднього ушкодження.

У дітей втрата загальної працездатності визначається виходячи із загальних підстав, встановлених Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, із

зазначенням, що ця втрата настане після досягнення працездатного віку.

Переривання вагітності. Ушкодження, що призвело до переривання вагітності незалежно від її строку належить до тяжких за умов, що між цим ушкодженням і перериванням вагітності є прямий причинний зв'язок.

Невиправне знівечення обличчя. Судово-медичний експерт не кваліфікує ушкодження обличчя як знівечення, оскільки це поняття не є медичним. Він визначає вид ушкодження, його особливості та механізм утворення, встановлює, чи є це ушкодження виправним або невиправним. Під виправністю ушкодження слід розуміти значне зменшення вираженості патологічних змін (рубця, деформації, порушення міміки тощо), з часом чи під впливом нехірургічних засобів. Коли ж для усунення необхідне оперативне втручання (косметична операція), то ушкодження обличчя вважається невиправним. Коли ушкодження обличчя є виправним, ступінь тяжкості його визначається, виходячи з критеріїв, викладених у цих Правилах; у разі невиправності поряд із визначенням ступеня тяжкості ушкодження звичним порядком експерт зазначає, що ушкодження може бути розцінене як тяжке, якщо буде визнане таким, що знівечило обличчя.

Злочин, передбачений ст. 121 КК, вважається **закінченим з моменту** вчинення самого діяння, якщо умисне тілесне ушкодження визнається тяжким за ознакою його небезпечності для життя в момент заподіяння або з моменту констатації факту настання наслідків для здоров'я потерпілого, зазначених у диспозиції ст. 121 КК.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 121 КК, є фізична осудна особа, що досягла чотирнадцятирічного віку.

Особливості кваліфікації умисного тяжкого тілесного ушкодження за наявності кваліфікуючих ознак

Кваліфікуючими ознаками є такі:

- вчинене у спосіб, що має характер особливого мордування;
- вчинене групою осіб;
- з метою залякування потерпілого або інших осіб;
- з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості;
- вчинене на замовлення;
- таке, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121)

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене у спосіб, що має характер особливого мучення. Особливе мучення розуміється як спричинення наслідків таким чином, щоб заподіяти особливе страждання, нестерпний фізичний біль (наприклад, не дають їжі, води, залишають жертву в шкідливих для життя умовах). Мордування є діями, пов'язаними з багаторазовим завданням особливого болю (щипання, биття батогами чи нагайкою, вплив за допомогою термічних

факторів тощо). Тяжке тілесне ушкодження має оцінюватись як кваліфіковане також тоді, коли воно сталося внаслідок систематичних легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене групою осіб. У цьому випадку під групою осіб розуміється участь у вчиненні злочину декількох (дві або більше) осіб, як-то виконавці без попередньої змови між собою, група осіб за попередньою змовою, якщо такий злочин спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення, або організована група, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з метою залякування потерпілого або інших осіб. Учиняючи такий злочин, винний прагне викликати почуття страху у потерпілого або інших осіб перед винним. Під іншими особами слід розуміти членів сім'ї та близьких родичів потерпілого, його друзів, знайомих, колег по службі чи роботі, на яких заподіяння тілесних ушкоджень потерпілого повинно чинити відповідний вплив.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості. У цьому випадку для кваліфікації діяння за ч. 2 ст. 121 КК необхідно встановити конкретний мотив – расову, національну, або релігійну нетерпимість. Підвищена небезпечність цього виду злочину визначається посяганням не лише на здоров'я людини, а й на гарантовану ст. 24 Конституції України рівність прав і свобод людини та громадянина незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження. Як правило, посягання на здоров'я за вказаними мотивами здійснюється для того, щоб принизити честь і гідність іншої раси чи нації або проявити перевагу власної раси чи нації, або з помсти за відмову у підтриманні націоналістичних чи ксенофобських поглядів винного. Такий злочин здійснюється з прямим умислом, оскільки мотив визначає і мета посягання.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене на замовлення. Заподіянням тяжких тілесних ушкоджень на замовлення є умисне заподіяння цих ушкоджень потерпілому, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується заподіяти потерпілому тілесні

ушкодження, а замовник – вчинити або не вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. Для застосування цієї кваліфікуючої ознаки треба встановити наявність умислу на заподіяння тяжкого тілесного ушкодження й необережної вини щодо смерті потерпілого. Для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), слід ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати, виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб і знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій (у разі умисного вбивства настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю).

Група київських футбольних фанатів зустрілися на алеї бульвару 50 Років Перемоги в районі магазину «Маяк» з групою футбольних фанатів м. Білої Церкви, серед яких був потерпілий гр. П., і між ними відбулась бійка.

У процесі бійки громадянин П., опинившись навпроти гр. Р., наніс останньому удар рукою по руці, потім по плечу та потилиці. У відповідь гр. Р. наніс потерпілому гр. П. два удари ногами в обличчя, яке той прикривав руками.

Від указаних ударів гр. П. впав на землю спиною донизу і перекопився на правий бік. У цей момент гр. Р. умисно наніс гр. П. декілька ударів ногами в передню частину тулуба і заподіяв йому, згідно з висновком судово-медичної експертизи, небезпечні для життя тяжкі тілесні ушкодження у вигляді закритої травми тулуба з забоем сонячного сплетіння, що ускладнився рефлекторною зупинкою серця, від якої останній через короткий час після припинення бійки помер на місці події.

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має.

Розмежування із суміжними складами злочинів

Спосіб вчинення злочину, форма вини	ч. 2 ст. 121 («Умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого»)	ст. 119 («Вбивство через необережність»)
	Спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізація поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінка винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки, суб'єктивне ставлення винного свідчать про умисне заподіяння ним тяжких тілесних ушкоджень потерпілому та необережне заподіяння смерті останньому	Заподіяння смерті потерпілому цілком охоплюється необережною формою вини у вигляді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості

Перелік питань для самоконтролю

1. З якого моменту починається життя людини і що є закінченням життя?
2. Яке вбивство називається простим?
3. Що означає особлива жорстокість під час вчинення злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК?
4. Яким є зміст мотивів злочинця в разі вчинення злочину, передбаченого п. 14 ч. 2 ст. 115 КК?
5. Що означає термін «привілейоване умисне вбивство»?
6. У чому різниця між фізіологічним та патологічним афектом під час вчинення діяння, передбаченого ст. 116 КК?
7. Чи можуть кваліфікуватися за ст. 117 КК дії співучасника в разі умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини?
8. Що розуміється під перевищенням меж необхідної оборони та перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця?
9. У чому полягає різниця між убивством з необережності у виді злочинної самовпевненості та вбивством з необережності у вигляді злочинної недбалості?
10. Який термін більше відповідає положенням викладеним в ст. 115 КК: «вбивство через необережність» чи «заподіяння смерті через необережність»?
11. Яким чином відмежовується вбивство через необережність від ненадання допомоги хворому медичним працівником, якщо це спричинило смерть хворого?
12. Які ступені тілесних ушкоджень розрізняються КК?
13. Які тяжкі тілесні ушкодження вважаються небезпечними для життя в момент їх заподіяння?
14. Яким чином відмежовується вбивство з необережності та умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого?

Список рекомендованої літератури

1. Бажанов М. И. Личность – под охраной уголовного закона / М. И. Бажанов, В. В. Сташис. – Симферополь : Таврия, 1996. – 236 с.
2. Борисов В. И. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации / В. И. Борисов, В. Н. Куц. – Харьков : Консум, 1995. – 104 с.
3. Бородин С. В. Преступления против жизни / С. В. Бородин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 467 с.
4. Головкин Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері / Б. М. Головкин. – Харків : Нове слово, 2004. – 252 с.
5. Гороховська О. В. Вбивство через необережність: проблеми кримінальної відповідальності / О. В. Гороховська. – Київ : Паливода А. В., 2007. – 180 с.
6. Коржанский Н. И. Квалификация следователем преступлений против личности и собственности : учеб. пособие / Н. И. Коржанский. – Волгоград : Изд-во Волгоград. ВСШ МВД СССР, 1984. – 60 с.
7. Попов А. Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах / А. Н. Попов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 898 с.
8. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : затв. наказом М-ва охорони здоров'я від 17 січ. 1995 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
9. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лют. 2003 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
10. Сотула О. С. Кримінально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї: ретроспектива, компаративістика, моделювання / О. С. Сотула. – Харків : Іванченко І. С., 2015. – 429 с.

ТЕМА 3

Кваліфікація злочинів проти волі, честі та гідності особи

1. Кваліфікація незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК).
2. Кваліфікація захоплення заручників (ст. 147 КК).
3. Кваліфікація торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини (ст. 149 КК).
4. Кваліфікація експлуатації дітей (ст. 150 КК).

1. Кваліфікація незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК)

Загальні питання кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини	Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 1 ст. 146)
--	---

Для правильної кваліфікації цього злочину слід установити наявність хоча б одного із суспільно небезпечних альтернативних діянь: 1) незаконне позбавлення волі; 2) викрадення людини.

Потерпілим від цього злочину може бути будь-яка людина, крім особи, яка має міжнародний захист. Учинення таких дій стосовно останньої слід кваліфікувати за ст. 444 КК («Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист»).

Позбавлення волі людини полягає в позбавленні її можливості пересуватися у просторі за власним розсудом. Його **незаконність** характеризується тим, що воно здійснюється з порушеннями норм Конституції, законів та підзаконних актів. Законним є позбавлення волі в таких випадках: 1) ув'язнення особи за обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили; 2) законний арешт чи затримання для виконання службового чи іншого обов'язку; 3) законний арешт або затримання з метою здійснення з такою особою процесуальних дій; 4) законний арешт або затримання особи для недопущення її виїзду до іншої держави; 5) позбавлення волі особи в межах необхідної оборони чи затримання злочинця як обставин, які виключають злочинність діяння. У разі порушення вимог такого затримання особи підлягають кримінальній відповідальності в спеціально передбачених випадках.

Позбавлення волі може бути вчинене як у формі дії, так і у формі бездіяльності. Часто перша форма має насильницький характер.

У випадках нанесення фізичної шкоди під час незаконного позбавлення волі необхідно кваліфікувати дії винних осіб за сукупністю з насильницькими злочинами.

Згода самої особи на ізоляцію у певному місці виключає склад цього злочину, крім випадків подальшого протиправного утримання особи, що перебувала у певному місці за власним бажанням (наприклад, сезонного працівника по закінченню строку контракту). Для незаконного позбавлення волі характерним є насильницьке утримання потерпілого тільки в місці його постійного чи тимчасового перебування (у його власному житлі, за місцем роботи, в автомобілі тощо).

Слід пам'ятати, що відсутні цього злочину ознаки у випадках, коли особі забороняється залишати межі населеного пункту або відвідувати певні місцевості. У таких випадках дії винних осіб слід кваліфікувати за ст. 356 КК («Самоправство»), ст. 365 КК («Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу»).

Під час встановлення ознак незаконного позбавлення волі слід пам'ятати про те, що останнє є триваючим одиничним злочином, тобто таким, який, розпочавшись певною дією чи бездіяльністю особи, далі вчиняється протягом більш-менш тривалого часу. Тому дії з утримання потерпілого у стані позбавлення волі, до яких винний приєднується після початку злочину і до його закінчення, слід кваліфікувати як співвиконавство у злочині.

Під час кваліфікації слід ураховувати той факт, що не можуть бути суб'єктом цього злочину особи, яким законодавством надається право утримувати осіб усупереч їх волі або утримувати останніх в певних місцях (батьки неповнолітніх, опікуни та піклувальники, педагогічні працівники стосовно піднаглядних дітей, працівники органів правопорядку тощо). Але заборона для дітей з боку батьків чи осіб, які їх замінюють, залишати житло протягом тривалого строку (кілька тижнів і більше), вчинювана як виховний примусовий захід, має ознаки незаконного позбавлення волі й потребує необхідної кваліфікації.

Викрадення людини повинно характеризуватися незаконним переміщенням особи з одного місця, в якому вона вільно перебувала з власної волі, до іншого, обраного злочинцем. Воно може бути здійснено у такі способи: 1) у відкритій формі (фактично в формі грабежу чи розбою); 2) таємно (має ознаки крадіжки); 3) у спосіб обману або зловживання довірою (при цьому можуть бути використані підроблені документи); 4) у результаті вимушеної передачі людини іншими особами під погрозою насильством чи шляхом шантажу. Не може розглядатись як викрадення заволодіння власною дитиною (наприклад, коли батьки розлучені) всупереч волі матері, батька або іншого законного представника, з якими проживає дитина.

Викрадення людини, передбачене ч. 1 ст. 146 КК, має формальний склад і вважається **закінченим з моменту** заволодіння людиною.

Мотиви вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 146 КК, можуть бути різними, окрім корисливих (наявність останніх дає підстави кваліфікувати дії винних осіб за ч. 2 ст. 146 КК).

Особливості кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини за наявності кваліфікуючих ознак	<i>Кваліфікуючими ознаками є такі:</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • ті самі діяння, вчинені стосовно малолітнього; • вчинені з корисливих мотивів; • вчинені щодо двох або більше осіб; • вчинені за попередньою змовою групою осіб; • вчинені у спосіб, небезпечний для життя та здоров'я потерпілого; • що супроводжувалися заподіянням потерпілому фізичних страждань; • що супроводжувалися застосуванням зброї; • що здійснювалися протягом тривалого часу (ч. 2 ст. 146); • учинені організованою групою; • що спричинили тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 146)

Кваліфікуючі ознаки цього складу злочину передбачено ч. 2 ст. 146 КК. Особливості цих обтяжуючих обставин слід ураховувати під час кваліфікації злочину, а саме:

1) для встановлення наявності вчинення злочину стосовно малолітнього слід установити і довести, що злочинець був обізнаний в тому, що вчиняє злочин стосовно потерпілої особи, яка не досягла 14 років;

2) корисливий мотив цього злочину буває у випадках, коли винна особа отримує від його вчинення вигоду матеріального характеру (наприклад, отримує викуп або звільняється від боргу тощо);

3) учинення злочину щодо двох або більше осіб трапляється у випадках, коли доведено, що умислом особи охоплювалося позбавлення волі або викрадення декількох осіб, якщо злочинець, бажаючи позбавити волі або викрасти двох або більше осіб, фактично викрадає лише одну, то це замах на позбавлення волі або викрадення двох або більше осіб;

4) учинення злочину за попередньою змовою групою осіб трапляється у випадках, коли його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення (ч. 2 ст. 28 КК); при цьому ці особи (хоча б дві) мали ознаки суб'єкту цього злочину;

5) для наявності способу вчинення злочину як такого, що є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого, слід установити, що

незаконне позбавлення волі або викрадення людини створювало реальну загрозу загибелі останньої або нанесення їй тілесних ушкоджень (тривале позбавлення їжі, тримання в холодному чи задушливому приміщенні тощо);

б) фізичні страждання потерпілого – це фізичний біль, який виникає внаслідок жорстоких умов утримання у місці незаконного позбавлення волі;

7) застосування зброї під час вчинення цього злочину трапляється у випадках, коли під час незаконного позбавлення волі чи викрадення людини створювалася загроза позбавлення життя потерпілого чи нанесення шкоди здоров'ю останнього, наприклад, здійснення пострілу чи інше використання бойових властивостей зброї; воно є таким і у випадках, коли злочинець здійснював психічний вплив на потерпілого за допомогою зброї (її демонстрація, заряджання, прицілювання, словесна погроза застосування тощо); зброя може бути як вогнепальною, так і холодною. У випадках, коли зброя незаконно зберігалася або за допомогою неї була нанесена фізична шкода, дії винних осіб слід кваліфікувати за сукупністю злочинів;

8) тривалий термін вчинення злочину є оціночним поняттям і встановлюється судом у кожному конкретному випадку, при цьому враховується астрономічний строк позбавлення волі, місце, в якому отримується потерпілий, умови утримання тощо; судова практика визнає тривалим позбавлення волі на кілька тижнів (два і більше); ця кваліфікуюча ознака не стосується викрадення людини, тому що останнє не є триваючим одиничним злочином.

Наявність хоча б однієї з указаних кваліфікуючих ознак дозволяє кваліфікувати дії винних осіб за ч. 2 ст. 146 КК. У діях винної особи можуть бути наявні декілька обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 146 КК.

Так, Володимир-Волинським міським судом Харківської області встановлено, що обвинувачений за попередньою змовою з невідомою особою, діючи умисно, застосував фізичне насильство до потерпілої, яке виразалося в розпиленні в очі сльозогінного газу «Терен-4М», вигинання рук за спину, нанесенні трьох ударів обличчям об бетонні сходи та затуляння дихальних шляхів футболкою (легкі тілесні ушкодження, які спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності), злочинці викрали її малолітнього онука, якого за матеріальну винагороду передали невідомим особам. Дії винної особи кваліфікувалися за ч. 2 ст. 146 КК України.

Особливо кваліфікуючими ознаками (ч. 3 ст. 146) є дії, передбачені частинами 1 або 2 розглянутої статті:

- 1) поняття організованої групи міститься в ч. 3 ст. 28 КК;
- 2) такі дії, що спричинили тяжкі наслідки, найчастіше до таких наслідків суди відносять тяжку хворобу потерпілого, в тому числі і

психічна, його смерть, самогубство, нанесення тяжких тілесних ушкоджень або зникнення безвісти. У цих випадках потрібна кваліфікація дій винних осіб за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 146 КК, і злочинів проти життя та здоров'я.

Розмежування із суміжними складами злочинів		
Мета вчинення злочину	Стаття 146 («Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»)	Стаття 147 («Захоплення заручників»)
	Мета не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину	Спеціальна мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину. Такою метою є захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника

2. Кваліфікація захоплення заручників (ст. 147 КК).

Загальні питання кваліфікації захоплення заручників	Захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника (ч. 1 ст. 147)
---	---

Для кваліфікації злочину по ч. 1 ст. 146 КК слід установити наявність хоча б одного з альтернативних суспільно небезпечних дій: 1) захоплення заручника; 2) тримання особи як заручника.

Захоплення заручника – це протиправне викрадення людини і насильницьке обмеження її свободи. Воно може бути вчинене у різні способи: із застосуванням фізичного або психічного насильства, використанням холодної чи вогнепальної зброї. Останнє застосовується з метою залякування потерпілого чи придушення його опору злочинцю. Такий злочин є злочином з формальним складом. У випадках настання тяжких наслідків дії винної особи кваліфікуються за ознаками ч. 2 ст. 147 КК. В інших випадках спричинення шкоди потерпілому необхідно здійснювати кваліфікацію за сукупністю злочинів.

Тримання заручника – це насильницьке тримання останнього в певних місцях, які він не може залишити за власною волею. Цей злочин є одиничним триваючим злочином. Тому дії осіб, які долучаються до злочину після його початку, кваліфікуються як співучасть у вчиненні цього злочину.

Потерпілим у цьому злочині є заручник – це фізична особа, яку всупереч її волі захоплюють або утримують особа або група осіб, погрожуючи позбавити життя або нанести тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості, вчинити інші насильницькі дії або утримувати далі з метою спонукання її родичів або інших фізичних чи юридичних осіб вчинити певні дії чи утриматись від останніх. Подальші насильницькі дії щодо заручника, якщо вони утворюють самостійні злочини, кваліфікуються додатково за іншими статтями Особливої частини КК.

Слід пам'ятати, що позбавлення волі є триваючим злочином і фізичні страждання потерпілому можуть бути заподіяні у будь-який час його вчинення.

Для кваліфікації не має значення вчинення чи не вчинення яких дій вимагає злочинець від фізичних чи юридичних осіб або державних установ.

Цей злочин має спеціальну мету як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони – спонукання одного чи кількох із зазначених у ч. 1 ст. 147 КК адресатів вчинити певну дію або утриматися від її вчинення як умову звільнення заручника.

Умисне вбивство особи, яку захопили або утримують як заручника, вчинене у зв'язку з такими діями, потребує додаткової кваліфікації за п. 3 ч. 2 ст. 115 КК. Захоплення заручників з осіб, що відбувають покарання у виправній установі, й подальша непокоря адміністрації цієї установи утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. 147 та ст. 391 КК.

Особливості кваліфікації захоплення заручників за наявності кваліфікуючих ознак	<p><i>Кваліфікуючими ознаками є так:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • дії, вчинені відносно неповнолітнього; • вчинені організованою групою; • поєднані з погрозою знищення людей; • що спричинили тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 147)
--	--

Для кваліфікації за ч. 2 ст. 147 КК слід установити наявність хоча б однієї з указаних обставин:

- 1) учинення злочину щодо неповнолітньої особи – таке трапляється у випадках, коли злочинець знав про те, що заручником є особа віком до 18 років;
- 2) учинення злочину організованою групою – ознаки організованої групи містяться в ч. 3 ст. 28 КК;
- 3) дії, поєднані з погрозою знищення людей – така погроза може бути висловлена в різні способи; злочинець може погрожувати знищити хоча б одного із заручників або інших осіб;
- 4) тяжкі наслідки злочину, до них найчастіше суди відносять смерть заручника або спричинення йому тяжких або середньої тяжкості

тілесних ушкоджень; спричинення такої шкоди тим, хто брав участь у звільненні заручників; самогубство заручника або його близьких осіб; значна матеріальна шкода, суттєве загострення міждержавних чи міжнаціональних стосунків, значне порушення діяльності підприємств, установ та організацій різних форм власності.

Так вироком Малиновського районного суду м. Одеса встановлено, що обвинувачений після невдалої спроби здійснити крадіжку з квартири, бажаючи уникнути затримання переслідуючими його особами на вулиці захопив у заручники неповнолітню дівчину, притиснув до її спини ножа і словесно почав погрожувати їй вбити, якщо переслідуючі його особи не відмовляться від переслідування. Він пройшов із заручницею 40 м, але потім був затриманий озброєним працівником міліції. Його дії кваліфікувалися за ч. 2 ст. 147 КК України – захоплення як заручника неповнолітньої особи, поєднані з погрозою знищення людей.

Розмежування із суміжними складами злочинів		
Мета вчинення злочину	<p>ст. 147 («Захоплення заручників»)</p> <p><i>Спеціальна мета</i> є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину. Такою метою є захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника</p>	<p>ст. 146 («Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»)</p> <p><i>Мета</i> не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину</p>

3. Кваліфікація торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини (ст. 149 КК)

<p>Загальні питання кваліфікації торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини</p>	<p><i>Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи (ч. 1 ст. 149)</i></p>
---	---

Під час кваліфікації злочину, передбаченого ч. 1 ст. 149 КК, необхідно встановити наявність хоча одного з альтернативних суспільно небезпечних діянь: 1) торгівля людьми; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) вербування людини; 4) переміщення людини; 5) переховування людини; 6) передача людини; 7) одержання людини.

Склад цього злочину є формальним. Для наявності закінченого злочину достатньо вчинення одного з указаних суспільно небезпечних діянь. Для вербування, переміщення, переховування, передачі та одержання людини обов'язковим є також спосіб учинення діяння, а саме використання суб'єктом обману, шантажу чи уразливого стану потерпілої особи.

Торгівля людьми – це незаконне безповоротне передання хоча б однієї людини особою (продавцем) та відповідне їй одержання іншою особою (покупцем) за грошову винагороду або шляхом обміну на коштовності, дорогоцінні метали, певне майно без участі грошового еквіваленту. Характерним для цього діяння є те, що воно здійснюється принаймні двома особами: одна з них передає безпосередньо або через посередника людину, яка є своєрідним «живим товаром», іншій особі, яка виступає покупцем. Діяння у цій формі треба вважати **закінченим з моменту** одержання покупцем людини або з моменту встановлення ним щодо потерпілого фактичного володіння.

Здійсненням іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, – це інші, крім торгівлі людьми, випадки передання людини однією особою та її одержання іншою особою на підставі незаконної угоди, наприклад шляхом передання під заставу, у найм, у рахунок боргу, здійснення певних послуг матеріального чи нематеріального характеру чи взагалі без будь-якої оплати. Таке передання може бути як безповоротним, так і на певний строк. Як і в разі торгівлі людьми, діяння у цій формі буде **закінченим з моменту** одержання людини іншою особою або з моменту встановлення над потерпілим фактичного володіння особою, якій він був переданий.

Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, можуть супроводжуватися викраденням потерпілого, позбавленням його волі, застосуванням погрози пошкодженням чи знищенням майна, що належить потерпілому або близьким йому особами, іншими діями, що обмежують особисту волю людини. Під час здійснення цих діянь можуть бути також застосовані способи, безпосередньо зазначені в ст. 149 КК. Однак наявність останніх не є обов'язковою ознакою їх учинення. У цих випадках необхідно кваліфікувати їх за сукупністю злочинів.

Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, можуть бути вчинені як із переміщенням потерпілого через державний кордон України, так і без такого переміщення. Якщо зазначені діяння супроводжуються незаконним переправленням осіб через державний кордон України, вони додатково кваліфікуються ще й за ст. 332 КК.

Вербування людини – це дії, пов'язані із схиланням особи працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, за

матеріальну винагороду. До таких дій слід віднести психічний вплив на людину у формі запрошення, умовляння чи переконання, а також примушування потерпілого працювати чи надавати послуги за наймом. Діяння у цій формі слід визнавати **закінченим з моменту** вербування, тобто з моменту вчинення дій, пов'язаних із набором потерпілої особи працювати чи надавати послуги на певних умовах.

Так, вироком Печерського районного суду м. Києва встановлено, що обвинувачений умисно, за попередньою змовою разом із нестановленими особами, які перебувають на території Республіки Кіпр, здійснив вербування кількох осіб жіночої статі, вчинене з метою сексуальної експлуатації з використанням уразливого стану останніх, які перебували у скрутному матеріальному та соціальному становищі для переміщення їх до міста Лімасол, Республіка Кіпр, з метою сексуальної експлуатації. Винну особу засуджено за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 149 КК України. В цьому випадку наявні декілька кваліфікуючих обставин.

Переміщення людини – це вчинення суб'єктом злочину будь-яких дій по переміщенню у просторі потерпілої особи з одного місця в інше. Як правило, переміщення людини полягає у її перевезенні, тобто коли потерпіла особа переміщується суб'єктом злочину з використанням транспортних засобів (наприклад, винний перевозить на автомобілі потерпілого від «продавця» до «покупця»), однак може відбуватися переміщення людини і шляхом її пішого супроводу. Діяння у цій формі є **закінченим з моменту** переміщення людини суб'єктом злочину з одного місця в інше.

Переховування людини – це вчинення суб'єктом злочину будь-яких дій, спрямованих на те, щоб унеможливити або ускладнити встановлення того, де на цей час перебуває потерпіла особа. Зокрема, такі дії можуть виражатися у триманні людини в певних приміщеннях, сховищах, та інших місцях, які унеможливають або ускладнюють їх установлення. Діяння у цій формі є **закінченим з моменту** початку переховування людини суб'єктом злочину.

Під **передачею людини** слід розуміти вчинення однією особою певних дій, пов'язаних із наданням потерпілого іншій особі (одержувачу). Це дії, які вчинюються насамперед особою, котра виступає посередником між сторонами незаконної угоди щодо людини (між продавцем та покупцем). **Закінченим діяння** у цьому випадку слід визнати з моменту здійснення винним самого передання людини.

Одержання людини – це заволодіння людиною чи її тримання особою, якій людина була передана. Одержання людини завжди тісно пов'язане з її переданням та є безпосереднім наслідком останнього. Діяння у цій формі слід вважати **закінченим з моменту** встановлення фактичного контролю з боку одержувача над поведінкою потерпілої людини.

Вербування, переміщення, переховування, передання або одержання людини можуть здійснюватись лише шляхом використання суб'єктом злочину: 1) обману; 2) шантажу; 3) уразливого стану потерпілої особи.

Під **обманом** слід розуміти повідомлення неправдивих відомостей (так званий активний обман) або замовчування певних відомостей, які повинні бути повідомлені винним (так званий пасивний обман), у результаті чого потерпілий вводиться в оману.

Шантаж – це психічне насильство, яке полягає в погрозі розголошенням відомостей, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти в таємниці.

Використання уразливого стану потерпілої особи визначається приміткою до 2 ст. 149 КК. Згідно з нею це зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин. Для наявності в діях особи ознак указанного злочину достатньо встановити використання нею під час вчинення вербування, переміщення, переховування, передання або одержання людини хоча б одного із вказаних у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК способів. Винятками із цього є випадки, коли потерпілим є неповнолітня чи малолітня особа, про що сказано у примітці 3 до ст. 149 КК. Відповідно до неї відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею має наставати незалежно від того, вчинені такі дії з використанням обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням погрозою застосуванням насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий перебував у матеріальній чи іншій залежності.

Мотиви цього злочину можуть бути різними, але для торгівлі людьми – це корисливий мотив. Під ним слід розуміти потребу злочинця отримати вигоду матеріального характеру.

Під час кваліфікації цього злочину слід обов'язково встановлювати мету злочину, яка безпосередньо передбачається в кримінально-правовій нормі. Відповідно до примітки 1 до ст. 149 КК під **експлуатацією людини** в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. При цьому

для закінчення злочину є обов'язковим досягнення цієї мети. Достатньо того, що винний усвідомлював цю мету та діяв заради її досягнення. Фактична реалізація мети експлуатації людини в деяких випадках вимагає додаткової кваліфікації (зокрема, за ст. 150 КК).

Особливості кваліфікації торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передавання людини	Кваліфікуючими ознаками є такі:
	1) ч. 2 ст. 149 – дії: <ul style="list-style-type: none"> • вчинені щодо неповнолітнього; • вчинені стосовно кількох осіб; • вчинені повторно; • вчинені за попередньою змовою групою осіб; • вчинені службовою особою з використанням службового становища; • вчинені особою, від якої потерпілий перебував у матеріальній чи іншій залежності; • поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких; • поєднані з погрозою застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких; 2) ч. 3 ст. 149 – дії: <ul style="list-style-type: none"> • вчинені щодо малолітнього; • вчинені організованою групою; • поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких; • поєднані з погрозою застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких; • що спричинили тяжкі наслідки

1) Вчинення дій щодо неповнолітнього є тоді, коли вони вчинюються щодо осіб у віці від 14 до 18 років і винна особа є обізнаною про це. Вчинення дій щодо кількох осіб означає, що дії були вчинені стосовно двох або більше людей, такі дії являли собою єдиний злочин, і це охоплювалося умислом злочинця.

2) Поняття повторності злочинів та вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб містяться, відповідно, у ст. 32 та ч. 2 ст. 28 КК.

3) Учинення злочину службовою особою з використанням службового становища – це випадки вчинення злочину спеціальним суб'єктом. Поняття службової особи міститься в п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК. Якщо торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини вчинюється працівником правоохоронного органу з використанням службового становища, то вони кваліфікуються за сукупністю ч. 2 чи ч. 3 ст. 149 та за ч. 3 ст. 364 КК.

4) Учинення злочину особою, від якої потерпілий перебував у матеріальній чи іншій залежності. Матеріальна залежність – це випадки, коли потерпілий перебуває на утриманні винного або проживає на його житловій площі тощо. Інша залежність – це поняття охоплює випадки як службової, так і іншої залежності (наприклад, залежність наркомана від особи, що надає їй наркотики, керівника від підлеглого тощо).

5) Під насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або погрозою застосування такого насильства, слід розуміти:

а) фізичне насильство – обмеження волі (зв'язування, закривання в певному приміщенні та ін.), нанесення ударів, побоїв, заподіяння легкого тілесного ушкодження, яке не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності;

б) психічне насильство – реальна погроза застосування зазначеного фізичного насильства.

Наявність хоча б однієї з вказаних кваліфікуючих ознак дозволяє здійснити кваліфікацію цього злочину за ч. 2 ст. 149 КК.

Частина 3 ст. 149 КК містить вказівку на вчинення дій за особливо обтяжуючих обставин. Вони є такими:

1) під малолітнім розуміється особа, якій на час вчинення щодо неї вказаних у ч. 1 або ч. 2 ст. 149 КК дій не виповнилося 14 років і це відомо винній особі;

2) поняття організованої групи міститься у ч. 3 ст. 28 КК;

3) насильство, небезпечне для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або погроза застосування такого насильства можуть полягати у застосуванні винним під час вчинення злочину, передбаченого ст. 149 КК, фізичного або психічного насильства;

4) тяжкими наслідками вчинення злочину, передбаченого ст. 149 КК, можуть бути спричинення смерті потерпілому через необережність (наприклад, унаслідок нанесення тяжких тілесних ушкоджень), його самогубство, тяжка хвороба, у тому числі психічна, залишення потерпілого після використання в небезпечному для життя стані тощо; до тяжких наслідків, які є обставиною, що обтяжує відповідальність, можна віднести лише ті, щодо яких винний, який скоює передбачені в ч. 1 або ч. 2 ст. 149 КК дії, має умисну або необережну форму вини.

Фізичним насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, охоплюються легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості та тяжкі тілесні ушкодження, замах на вбивство, вбивство. При цьому замах на вбивство й умисне вбивство, впливаючи на вчинення як обставини, що обтяжують відповідальність, не охоплюються складом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 149 КК, і потребують додаткової

кваліфікації за ч. 2 або ч. 3 ст. 15 та ст. 115 КК чи лише за відповідною частиною ст. 115 КК. До фізичного насильства, що є особливо обтяжуючою обставиною складу злочину торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини, також належить насильство, яке реально не спричинило шкоду життю, але було небезпечним для життя в момент заподіяння, тобто в момент його застосування створювало реальну загрозу для життя потерпілого (наприклад, скидання з висоти чи транспорту, що рухається, здавлення ший, застосування електроструму тощо).

Психічне насильство під час вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 149 КК, виражається в погрозі заподіяти вказане фізичне насильство, у тому числі і в погрозі вбивством. При цьому погроза повинна мати реальний характер і сприйматися потерпілим як така, що дійсно може бути реалізована.

Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини може супроводжуватися вчиненням або мати своїм наслідком вчинення інших злочинів, що виходить за межі складу злочину, передбаченого ст. 149 КК. У таких випадках дії особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів (зокрема, за ст. 142, 143, 144, 146, ч. 2 ст. 173 КК та ін.).

Розмежування із суміжними складами злочинів		
	ст. 150 («Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини»)	ст. 146 («Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»)
За метою та способом учинення злочину	Мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Такою метою є експлуатація людини. Норма містить вичерпний перелік способів учинення цього злочину	Мета не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Злочин може бути вчинений у будь-який спосіб

4. Кваліфікація експлуатації дітей (ст. 150 КК)

Загальні питання кваліфікації експлуатації дітей	Експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці (ч. 1 ст. 150)
--	---

Закон про кримінальну відповідальність не розкриває поняття «експлуатації дитини». У зв'язку з цим під **експлуатацією дитини** слід фактично розуміти використання її праці. Фактично це

привласнення не будь-яких матеріальних благ, а доходів від праці дітей. Слід пам'ятати про те, що не має значення, обліковуються винною особою такі доходи чи ні.

Обов'язковою ознакою такого злочину є **потерпілий**. Ним виступає дитина, як не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування. Відповідно до законодавства України допускається прийняття на роботу осіб, які досягли шістнадцяти років, за згодою одного з батьків або особи, що його замінює, – п'ятнадцяти років, а за сукупністю інших умов разом зі згодою батьків (для окремих навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує навчальний процес чи у вільний від навчання час) – з чотирнадцяти років, а також особи меншого віку, використання для праці яких заборонено. Фактично це особи, які згідно з чинним законодавством є неповнолітніми або малолітніми особами.

Злочин, передбачений ч. 2 ст. 150 КК, має формальний склад і вважається **закінченим з моменту** вчинення суспільно небезпечного діяння.

Під час кваліфікації цього злочину слід урахувувати те, що його суб'єктом є загальний суб'єкт, в тому числі і батьки дітей чи особи, які їх замінюють, якщо це призвело до завдання істотної шкоди потерпілому. У випадках учинення злочину службовими особами відповідальність настає за ст. 364 та 365 КК України.

Чинна редакція цієї статті не містить мети як обов'язкової ознаки злочину, але в більшості випадків це саме отримання прибутку.

Особливості кваліфікації експлуатації дітей	<p>Кваліфікуючими ознаками є такі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вчинені щодо кількох дітей; • що спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини; • поєднані з використанням дитячої праці в шкідливому виробництві (ч. 2 ст. 150); • вчинені організованою групою (ч. 3 ст. 150)
--	---

Для кваліфікації злочину за ч. 2 ст. 150 КК необхідно встановити наявність хоча б однієї з таких кваліфікуючих ознак:

- 1) учинення злочину щодо кількох дітей – вона буває у випадках, коли особа вчиняє такі дії одночасно або в різний час;
- 2) дії спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини, таке визначення цієї обставини має певні вади і є оціночним поняттям – фактично це спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень або тяжких тілесних ушкоджень; шкода фізичному розвитку є похідним наслідком від шкоди здоров'ю, під істотною шкодою освітньому рівні дитини розуміється

нормальний процес навчання та підвищення освітнього рівня, цей злочин вважається **закінченим з моменту** настання вказаних суспільно небезпечних наслідків;

3) дії, поєднані з використанням дитячої праці на шкідливому виробництві характеризуються експлуатацією дитини на важкій роботі, роботі зі шкідливими або небезпечними умовами праці, підземній роботі, роботі, пов'язаній з підйоманням або переміщенням речей, вага яких перевищує допустимі для дітей норми, тощо.

Кваліфікувати дії винних осіб за ч. 3 ст. 150 КК можна лише у випадках, коли цей злочин вчиняється організованою групою. Ознаки такої форми співучасті у злочині передбачено ч. 3 ст. 28 КК.

Так, вироком Дергачівського районного суду Харківської області встановлено, що обвинувачений, мешканець селища Солоницівка Дергачівського району, домовився з 15-річним потерпілим про роботу з розбирання старої цегляної будівлі. При цьому він розумів, що потерпілий є неповнолітнім, і те, що оплата його праці є дуже низькою за виконання такого роду робіт. Окрім того, обвинувачений не забезпечив потерпілого індивідуальними засобами захисту, залишив його самого розбирати стіну будівлі, внаслідок чого стався обвал стіни, який спричинив потерпілому тяжкі тілесні ушкодження.

У діях винного міститься декілька кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ч. 2 ст. 150 КК України, а саме: вчинення дії, небезпечної для здоров'я дитини; дії, пов'язані з використанням дитини на шкідливому виробництві.

Розмежування із суміжними складами злочинів		
За суспільно небезпечним діянням учинення злочину	ст. 150 («Експлуатація дітей»)	ст. 150-1 («Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»)
	Експлуатація дитини (отримання доходу від трудової діяльності потерпілого)	Використання малолітньої для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб)

Перелік питань для самоконтролю

1. У чому полягає відмінність між незаконним позбавлення волі й викраденням людини?
2. Які наслідки є тяжкими у незаконному позбавленні волі чи викраденні людини?
3. Хто такий заручник як потерпілий у злочині, передбаченому ст. 147 КК України?
4. Яка мета вчинення злочину є обов'язковою для захоплення заручників?

5. Що розуміється під уразливим станом потерпілого в ст. 149 КК України («Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини»)?
6. У чому полягає різниця між торгівлею людьми й іншою незаконною угодою, об'єктом якої є людина, в ст. 149 КК України?
7. Яка особа виступає потерпілим від злочину, передбаченого ст. 150 КК («Експлуатація дітей»)?
8. Які наслідки характеризують злочин, передбачений ст. 150 КК України («Експлуатація дітей»)?

Список рекомендованої літератури

1. Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини : монографія / Я. Г. Лизогуб. – Луганськ : Вид-во Луганськ. акад. внутр. справ, 2003. – 204 с.
2. Противодействие торговле людьми : учеб. пособие / А. М. Бандурка, В. Н. Куц, Е. Б. Левченко и др. ; под общ. ред. А. М. Бандурки. – Харьков : Консум, 2003. – 312 с.
3. Резепкин О. Ю. Захват заложников: уголовно-правовая регламентация : монография / О. Ю. Резепкин, И. А. Журавлёв. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 160 с.
4. Наден О. В. Торговля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності : монографія / О. В. Наден. – Київ : Атіка, 2004. – 288 с.
5. Іващенко В. О. Торговля жінками та дітьми (кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби) : монографія / В. О. Іващенко. – Київ : Атіка, 2004. – 210 с.
6. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини : монографія / О. О. Володіна. – Харків : СПД-ФО Чальцев О. В., 2005. – 221 с.
7. Батиргареева В. С. Протидія організованій злочинності у сфері торгівлі людьми : монографія / В. С. Батиргареева. – Харків : Одиссей, 2005. – 288 с.
8. Орлеан А. М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми : монографія / А. М. Орлеан. – Харків : СИМ, 2005. – 180 с.
9. Куц В. М. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми : наук.-практ. посіб. / В. М. Куц, А. М. Орлеан. – Київ : Варта, 2007. – 168 с.
10. Весельський В. К. Торговля людьми в Україні (проблеми розслідування) : навч. посіб. / В. К. Весельський, В. В. Пясковський. – Київ : КНТ, 2007. – 268 с.

ТЕМА 4

Кваліфікація злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

1. Кваліфікація зґвалтування (ст. 152 КК).
2. Кваліфікація насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК).
3. Кваліфікація примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК).
4. Кваліфікація статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК).
5. Кваліфікація розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК).

1. Кваліфікація зґвалтування (ст. 152 КК)

Загальні питання кваліфікації зґвалтування	Зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи (ч. 1 ст. 152)
--	--

Потерпілою від зґвалтування особою може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі незалежно від її поведінки до вчинення злочину, способу життя, попередніх стосунків із суб'єктом злочину, зокрема перебування з ним у зареєстрованому шлюбі, проживання однією сім'єю, у цивільному шлюбі тощо.

За змістом ст. 152 КК України під зґвалтуванням слід розуміти **природні статеві зносини між особами різної статі** всупереч або з ігноруванням волі потерпілої особи із застосуванням **фізичного насильства, погрози його застосуванням** або з **використанням безпорадного стану потерпілої особи**.

Статевий акт можна визнати природним тільки у тому разі, якщо він може призвести до запліднення.

Перелік неправомірних дій, якими обумовлюється факт зґвалтування, є **вичерпним**. Тому дії особи, яка домоглася згоди особи протилежної статі на статеві зносини в інший спосіб, наприклад шляхом настирливих пропозицій вступити у статеві зносини або шляхом обману чи зловживання довірою (освідчення у коханні, завідомо неправдива обіцянка укласти шлюб, сплатити за сексуальну послугу, надання подарунків чи послуг тощо), не можуть кваліфікуватись за ст. 152 КК.

Фізичним насильством, слід вважати умисний зовнішній негативний вплив на організм потерпілої особи або на її фізичну свободу, вчинений з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи або приведення її у безпорадний стан. Такий вплив може виражатись у нанесенні ударів, побоїв, заподіянні тілесних ушкоджень, здавлюванні дихальних шляхів, триманні рук або ніг, обмеженні або позбавленні особистої волі, уведенні в організм потерпілої особи проти її волі наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин тощо. Згвалтування слід визнавати вчиненням із застосуванням фізичного насильства і тоді, коли таке насильство застосовувалося не до самої потерпілої особи, а з метою подолання чи попередження її опору до іншої людини, доля якої їй не байдужа (родича, близької особи, незнайомої особи, якій погрожують, і доля цієї особи не байдужа).

Заподіяння потерпілій особі під час згвалтування чи замаху на цей злочини умисного легкого тілесного ушкодження охоплюється відповідною частиною ст. 152 КК і додаткової кваліфікації за ст. 125 КК не потребує, оскільки заподіяння шкоди здоров'ю у таких межах охоплюється диспозицією закону про відповідальність за згвалтування.

У разі згвалтування із заподіянням потерпілій особі умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження дії винної особи необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 122 КК та ст. 152 КК.

Заподіяння в процесі згвалтування з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи тілесних ушкоджень її родичам чи близьким їй особам слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 КК та відповідними статтями КК, які передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я особи, оскільки у такому разі умисел суб'єкта злочину спрямовано не тільки на вчинення згвалтування потерпілої особи, а й на заподіяння шкоди здоров'ю іншій особі (іншим особам).

Згвалтування, поєднане з умисним заподіянням потерпілій особі тілесного ушкодження, визнаного тяжким лише за ознакою небезпечності для життя на момент його заподіяння, підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 152 і 121 КК.

Якщо умисне вбивство потерпілої особи було вчинено через деякий час після її згвалтування з метою приховати цей злочин, дії винної особи кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 152 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Погрозою застосування фізичного насильства як способом подолання чи попередження опору потерпілої особи слід вважати залякування її застосуванням такого насильства до неї та/або до

іншої людини, доля якої потерпілій не байдужа (родича, близької особи), яке може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи в інших діях. Погроза застосуванням фізичного насильства повинна сприйматися потерпілою особою як реальна, тобто у неї має скластись враження, що у разі, якщо вона протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, цю погрозу буде реалізовано. Погроза може сприйматися потерпілою особою як реальна, виходячи з часу, місця й обстановки, що склалася (оточення групою осіб, глухе і безлюдне місце, нічна пора, зухвале, грубе і настирливе домагання вступити в статеві зносини тощо). Інші види погроз, зміст яких не передбачав застосування фізичного насильства до потерпілої особи чи іншої людини (наприклад, погроза знищити або пошкодити майно потерпілої особи чи її родичів, розголосити відомості, що ганьблять їх честь і гідність), **не дають підстав розглядати вчинені з використанням таких погроз статевої зносини чи дії сексуального характеру як згвалтування.**

Рівненський міський суд Рівненської області встановив, що гр. А, 09.02.2016, приблизно о 01 год. 10 хв., перебуваючи поблизу Дошкільного навчального закладу № 33, що по вул. Корольова, 4а в м. Рівне, маючи умисел на задоволення своєї статевої пристрасті, діючи повторно, висловив на адресу гр. В з метою подолання її опору погрози застосувати до неї фізичне насильство, які вона сприйняла як реальні та всупереч її волі вступив з нею у статеві зносини.

Погроза вчинити вбивство, висловлена з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи, під час згвалтування охоплюється диспозиціями ст. 152 КК і не вимагає додаткової кваліфікації за ст. 129 КК. Якщо погроза вбивством була висловлена після згвалтування, наприклад з метою, щоб потерпіла особа не повідомила про вчинене щодо неї, дії винної особи за умови, зазначеної у диспозиції частини першої ст. 129 КК, підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною цієї статті та відповідною частиною ст. 152 КК.

Наступним діянням під час згвалтування є **безпорадний стан** – це стан, коли потерпіла особа внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір. При цьому необхідно, щоб винна особа, яка вчиняє згвалтування, усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що потерпіла особа перебуває саме у такому стані. Вирішуючи питання про те, чи є стан потерпілої особи безпорадним внаслідок алкогольного, наркотичного сп'яніння або впливу на її організм отруйних, токсичних та

інших сильнодіючих речовин, слід виходити з того, що безпорадним у цих випадках можна визнати лише такий стан, який позбавляв потерпілу особу можливості розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій або чинити винній особі опір. При цьому не має значення, чи винна особа сама привела потерпілу особу у такий стан (наприклад, дала наркотик, снодійне, напоїла алкогольними напоями тощо), чи остання перебувала у безпорадному стані незалежно від дій винної особи. Якщо потерпілу особу доведено до безпорадного стану з метою згвалтування шляхом уведення проти її волі в її організм алкоголю, наркотичних засобів, психотропних, отруйних або сильнодіючих речовин, слід вважати ці злочини вчиненими із застосуванням **фізичного насильства** та з **використанням безпорадного стану потерпілої особи**.

У разі згвалтування, поєданого з проникненням у житло, такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 152 КК та ст. 162 КК.

Менський районний суд Чернігівської області засудив за ч. 2 ст. 152 КК, ч. 1 ст. 162 КК України. Із матеріалів цієї справи видно, що він 13.05.2015, приблизно о 23 год. 00 хв., перебуваючи в алкогольному сп'янінні, прибув до будинку господарства № 6 в с. Гусавка Менського району Чернігівської області, де мешкає гр. З., та шляхом виймання віконного скла через утворений отвір проник до будинку. Скориставшись безпорадним станом гр. З., внаслідок похилого гр. Г. віку згвалтував останню.

Згвалтування вважається **закінченим з моменту** початку статевих зносин, при цьому не має значення, чи закінчила винна особа статевий акт у фізіологічному розумінні. Дії, спрямовані на вчинення згвалтування, але не доведені до кінця з причин, що не залежали від волі винної особи, слід розглядати як замах на згвалтування й кваліфікувати із посиланням на відповідні частини ст. 15 КК. При цьому суди повинні встановлювати, чи діяв підсудний з метою вчинення злочину, передбаченого ст. 152 КК, і чи було застосовано фізичне насильство або висловлена погроза його застосуванням з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи та з яких причин злочин не було доведено до кінця.

Городоцький районний суд Хмельницької області встановив таке та виніс вирок за ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 152 КК. Так, 29.08.2016 близько 04 год. 00 хв. гр. Д. спільно із подружжям гр. П. та гр. А. розпивали спиртні напої на сходах приміщення Скіпченської сільської ради по вул. Грушевського, 128 в с. Скіпче Городоцького району Хмельницької області. В процесі спільного розлиття алкогольних напоїв у гр. Д. виник умисел вступити у статеві зносини із гр. П. У подальшому, близько 04 год. 10 хв., гр. Д. запропонував гр. А. відвести додому його малолітнього сина – гр. Я., який перебував разом із ними, та пообіцяв зачекати на нього разом із його дружиною. На вказану пропозицію гр. А. погодився

та попрямував разом із малолітнім сином додому. Скориставшись тим, що гр. П. залишилася одна та перебувала в стані алкогольного сп'яніння, гр. Д. запропонував їй вступити з ним у статеві зносини природнім шляхом. Проте гр. П. відмовилася від цієї пропозиції, а в гр. Д. виник злочинний умисел всупереч волі гр. П. вступити з нею у статеві зносини природнім шляхом. З цієї метою із застосуванням фізичного насильства, гр. Д. схопив її правою рукою за ліву руку, силоміць стягнув на трав'яний газон біля сходів Скіпченської сільської ради та поклав на спину, силою стягнув лосини й руками розірвав сукню, чим відповідно до судово-медичної експертизи № 153 від 29.08.2016 спричинив гр. П. тілесні ушкодження у вигляді семи підшкірних крововиливів по внутрішній поверхні лівого передпліччя в середній третині, підшкірного крововиливу по задній поверхні правого плеча в нижній третині, підшкірного крововиливу в ділянці спини справа по задній підмишечній лінії на рівні 7-го ребра, підшкірного крововиливу по задній зовнішній поверхні лівого стегна в верхній третині, садна шкіри по задній зовнішній поверхні лівого стегна в нижній третині, які за ступенем тяжкості належать до легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я. Коли гр. П. почала кричати, гр. Д. спираючись ліктем лівої руки в область грудної клітини, долонею закрив її рота та одночасно правою рукою до колін стягнув нижню білизну, зокрема труси. За вищевказаних обставин гр. Д. відповідно до судово-медичної експертизи № 153 від 29.08.2016 спричинив гр. П. тілесні ушкодження у вигляді садна шкіри нижньої частини лівої щічної ділянки обличчя, підшкірного крововиливу в верхнево-внутрішньому квадранті правої молочної залози, що за ступенем тяжкості належить до легких тілесних ушкоджень. У цей час до приміщення Скіпченської сільської ради повертався гр. А. та, почувши крик своєї дружини, почав також кричати та бігти до неї. Гр. Д., почувши голос гр. А., не довівши злочин до кінця, з причин, що не залежали від його волі, зокрема злякавшись викриття та фізичної розправи зі сторони гр. А., утік з місця вчинення злочину, залишивши гр. П. на землі.

Відповідно до ст. 17 КК добровільна відмова виключає відповідальність за готування або замах на згвалтування. Для визнання відмови від доведення згвалтування до кінця добровільною слід виходити з того, що особа, маючи реальну можливість довести їх до кінця, відмовилась від цього і з власної волі припинила злочинні дії. Разом із тим, не може визнаватися добровільною відмова від згвалтування, викликана неможливістю подальшого продовження злочинних дій з причин, незалежних від волі винної особи (наприклад, коли цьому перешкодили інші особи, або винна особа не змогла подолати опору потерпілої особи, закінчити злочин з фізіологічних причин тощо).

<p>Особливості кваліфікації зґвалтування за наявності кваліфікуючих ознак</p>	<p>Кваліфікуючими ознаками є такі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зґвалтування, вчинене повторно; • зґвалтування особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153–155 КК (ч. 2 ст. 152); • зґвалтування, вчинене групою осіб; • зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього (ч. 3 ст. 152); • зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки; • зґвалтування малолітньої чи малолітнього (ч. 4 ст. 152)
---	--

Повторним є зґвалтування, якщо кожному з них відповідно передувало вчинення цієї ж особою такого ж самого злочину. Ознака повторності відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особою було звільнено від кримінальної відповідальності або якщо судимість за раніше вчинений злочин було погашено чи знято у встановленому законом порядку, або якщо на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за раніше вчинений злочин. Зґвалтування не може вважатися вчиненим повторно, якщо винна особа, діючи з єдиним злочинним наміром, без перерви або без значної перерви у часі вчинила два чи більше насильницьких природних статевих актів з тією ж самою потерпілою особою, тобто за наявності ознак продовжуваного злочину. У разі вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, а потім зґвалтування чи навпаки щодо тієї ж самої потерпілої особи, ці злочини кваліфікуються самостійно (тобто за ст. 152 та 153 КК), причому останній злочин кваліфікується з урахуванням спеціальної повторності.

Скви́рський райо́нний су́д Ки́ївської о́бласті виніс вирок за ч. 1 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ч. 1 ст. 162 КК, та встановив таке 13.012016, близько 23 год. 00 хв., гр. К., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, діючи умисно з метою незаконного проникнення до житла, шляхом ривка рукою відчинив вхідні двері, які були з внутрішнього боку зачинені на дерев'яну палицю, та проник до приміщення веранди будинку, який належить гр. У., та розташований за адресою: (...) без дозволу власниці. У подальшому, гр. К., діючи умисно, з метою задоволення своєї статевої пристрасті, використовуючи безпорадний стан потерпілої, тобто відсутність у потерпілої можливості чинити опір через похилий вік, застосовуючи насильство, що виражалось у заламуванні рук потерпілої, схопив гр. У., та повалив на підлогу в одній з кімнат зазначеного будинку, роздягнув, після чого у природний спосіб здійснив з нею статевий акт проти її волі. Крім цього, гр. К., продовжуючи свої злочинні дії, спрямовані на задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, використовуючи безпорадний стан потерпілої, тобто відсутність у потерпілої можливості чинити опір через похилий вік, застосовуючи насильство, що виражалось у заламуванні рук потерпілої, схопив гр. У. та повалив на підлогу в одній з кімнат зазначеного будинку, роздягнув, після чого у неприродний спосіб задовольнив статеву пристрасть.

Зґвалтування, **вчинене особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених ст. 153–155 КК**, є спеціальним видом повторності та окремою кваліфікуючою ознакою цих злочинів. Для визнання злочину повторним не мають значення стадії вчинення винною особою злочинів, учинення їх одноособово чи у співучасті, наявність чи відсутність факту засудження винної особи за раніше вчинений злочин (злочини).

Злочин, передбачений ст. 152 КК, визнається **вчиненим групою осіб**, якщо у ньому брали участь декілька (двох або більше) виконавців (співвиконавців), тобто співучасників, ознаки яких зазначено у ч. 2 ст. 27 КК. При цьому виконавці (співвиконавці) діють узгоджено, з єдиним умислом, і кожен з них безпосередньо виконує діяння, що утворюють повністю чи частково об'єктивну сторону складу злочину. Для визнання зґвалтування вчиненими групою осіб не вимагається попередньої змови між виконавцями (співвиконавцями) цих злочинів. Злочинна діяльність одного виконавця може приєднуватися до діяльності іншого (інших) і в процесі вчинення злочину, але до його закінчення або припинення. Дії особи, яка не вчинила й не мала наміру вчинити статевий акт, але безпосередньо застосовувала фізичне насильство, погрожувала його застосуванням чи довела потерпілу особу до безпорадного стану шляхом уведення в її організм проти її волі наркотичних засобів, психотропних, отруйних або сильнодіючих речовин з метою зґвалтування її іншою особою, повинні розглядатися як **співвиконавство** у цьому злочині. Дії особи, яка, сприяючи виконавцю (виконавцям) злочину у вчиненні насильницьких статевих зносин, застосовувала насильство до особи, яка намагалася перешкодити вчиненню злочину, надала приміщення для вчинення злочину тощо, необхідно кваліфікувати як пособництво в зґвалтуванні за ч. 5 ст. 27 КК і відповідною частиною ст. 152 КК.

Неповнолітніми потерпілими від зґвалтування слід вважати осіб віком від 14 до 18 років, **малолітніми** – осіб, яким на момент злочину не виповнилося 14 років. Кримінальна відповідальність за вчинення зґвалтування неповнолітньої чи малолітньої особи щодо такої особи настає лише за умови, якщо винна особа усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що вчиняє такі дії щодо неповнолітньої або малолітньої особи, а так само, коли вона повинна була й могла це усвідомлювати.

Особливо тяжкими наслідками, передбаченими ч. 4 ст. 152 КК, можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею будь-якого органу чи втрата органом його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, неоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, а так само зараження вірусом імунодефіци-

ту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, що є небезпечною для життя людини, які сталися внаслідок зґвалтування. У разі, коли під час зґвалтування чи замаху на цей злочин смерть потерпілої особи настала внаслідок її власних дій (наприклад, вона вистригнула з транспортного засобу під час руху й отримала ушкодження, від яких настала смерть), дії винного охоплюються ч. 4 ст. 152 КК і додатковою кваліфікацією за ст. 119 КК не потребують. Заподіяння під час вчинення зґвалтування тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілої особи, необхідно вважати діянням, яке спричинило особливо тяжкі наслідки. Таке діяння кваліфікується за ч. 4 ст. 152 КК і додатковою кваліфікацією за ч. 2 ст. 121 КК не потребує. У разі, коли зґвалтування було поєднано з умисним вбивством потерпілої особи, яке сталось у процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після них, такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених п. 10 ч. 2 ст. 115 та ч. 4 ст. 152 КК.

Розмежування із суміжними складами злочинів		
	ст. 152 «Зґвалтування»	ст. 153 («Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом»)
Спосіб вчинення злочину	<i>Природний статевий акт</i> із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи	<i>Неприродний спосіб задоволення статевої пристрасті</i> із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи
Потерпіла особа	Потерпілою від зґвалтування особою може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі в разі при обов'язкового природного статевого акту	Потерпілою від зґвалтування особою може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі в будь якій послідовності та відношеннях

2. Кваліфікація насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК)

Загальні питання кваліфікації насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб	Задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи (ч. 1 ст. 153)
---	---

Потерпілою особою від насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб може бути як особа протилежної статі, так і особа, яка належить до однієї статі.

Насильницьке задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб (ст. 153 КК) виключає природний статевий акт і може полягати у вчиненні акту мужолозтва, лесбійства, а також в інших діях сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті суб'єкта злочину (чоловіка або жінки) у неприродний спосіб, із застосуванням **фізичного насильства, погрозою застосування фізичного насильства** або з **використанням безпорадного стану потерпілої особи**.

Фізичним насильством слід вважати умисний зовнішній негативний вплив на організм потерпілої особи або на її фізичну свободу, вчинений з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи або приведення її у безпорадний стан. Такий вплив може виражатись у нанесенні ударів, побоїв, заподіянні тілесних ушкоджень, здавлюванні дихальних шляхів, триманні рук або ніг, обмеженні або позбавленні особистої волі, уведенні в організм потерпілої особи проти її волі наркотичних засобів, психотропних, отруйних або сильнодіючих речовин тощо. Насильницьке задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб слід визнавати вчиненим із застосуванням фізичного насильства і тоді, коли таке насильство застосовувалося не до самої потерпілої особи, а з метою подолання чи попередження її опору до іншої людини, доля якої їй не байдужа (родича, близької особи, незнайомої особи, якій погрожують, і доля цієї особи не байдужа).

Насильницьке уведення в отвори тіла потерпілої особи різних предметів (палиці, пляшки тощо) може кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 153 КК тільки за умови, якщо умисел винної особи був спрямований на задоволення у такий спосіб статевої пристрасті у неприродний спосіб. У разі відсутності такого умислу ці дії за наявності передбачених кримінальним законом ознак мають кваліфікуватися за відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, або ж як хуліганство.

Заподіяння потерпілій особі під час насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб чи замаху на цей злочини умисного легкого тілесного ушкодження охоплюється відповідною частиною ст. 153 КК і додатковою кваліфікацією за ст. 125 КК не потребує, оскільки заподіяння шкоди здоров'ю у таких межах охоплюється диспозицією закону про відповідальність за насильницьке задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб.

У разі поєднання насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом із заподіянням потерпілій особі умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження дії винної особи необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 122 КК та ст. 153 КК.

Заподіяння в процесі насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи тілесних ушкоджень її родичам чи

близьким їй особам слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 153 КК, та відповідними статтями КК, які передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я особи, оскільки у такому разі умисел суб'єкта злочину спрямовано не тільки на вчинення згвалтування потерпілої особи або насильницького задоволення щодо неї статевої пристрасті у неприродний спосіб, а й на заподіяння шкоди здоров'ю іншої особи (іншим особам).

Якщо умисне вбивство потерпілої особи було вчинено через деякий час після насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб з метою приховати цей злочин, дії винної особи кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 153 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Погрозою застосуванням фізичного насильства як способу подолання чи попередження опору потерпілої особи слід вважати залякування її застосуванням такого насильства до неї і та/або до іншої людини, доля якої потерпілій особі не байдужа (родича, близької особи), яке може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи в інших діях. Погроза застосуванням фізичного насильства повинна сприйматися потерпілою особою як реальна, тобто у неї має скластись враження, що у разі, якщо вона протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, цю погрозу буде реалізовано. Погроза може сприйматися потерпілою особою як реальна, виходячи з часу, місця та обстановки, що склалася (оточення групою осіб, глухе і безлюдне місце, нічна пора, зухвале, грубе і настирливе домагання вступити в статеві зносини чи задовольнити статево пристрасть неприродним способом тощо). Інші види погроз, зміст яких не передбачав застосування фізичного насильства до потерпілої особи чи іншої людини (наприклад, погроза знищити або пошкодити майно потерпілої особи чи її родичів, розголосити відомості, що ганьблять їх честь і гідність), не дають підстав розглядати вчинені з використанням таких погроз статеві зносини чи дії сексуального характеру як насильницьке задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб.

Погроза вчинити вбивство, висловлена з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи під час насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, охоплюється диспозиціями ст. 153 КК і не вимагає додаткової кваліфікації за ст. 129 КК. Якщо погроза вбивством була висловлена після насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, наприклад з метою, щоб потерпіла особа не повідомила про вчинене щодо неї, дії винної особи за умови, зазначеної у диспозиції ч. 1 ст. 129 КК, підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною цієї статті та відповідною частиною ст. 153 КК.

Наступним діянням під час задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб є **безпорадний стан** – коли потерпіла внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого чи непритомного стану або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір. При цьому необхідно, щоб винна особа, яка вчиняє насильницьке задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що потерпіла особа перебуває саме у такому стані. Вирішуючи питання про те, чи є стан потерпілої особи безпорадним унаслідок алкогольного, наркотичного сп'яніння або дії на її організм отруйних, токсичних або інших сильнодіючих речовин, слід виходити з того, що безпорадним у цих випадках можна визнати лише такий стан, який позбавляв потерпілу особу можливості розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій або чинити винній особі опір. При цьому не має значення, чи винна особа привела потерпілу особу у такий стан (наприклад, дала наркотик, снодійне, напоїла алкогольними напоями тощо), чи остання перебувала у безпорадному стані незалежно від дій винної особи. Якщо потерпілу особу доведено до безпорадного стану з метою насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб шляхом уведення проти її волі в її організм алкоголю, наркотичних засобів, психотропних, отруйних або сильнодіючих речовин, слід вважати ці злочини вчиненими із застосуванням **фізичного насильства** та з **використанням безпорадного стану потерпілої особи**.

Ковельський міськрайонний суд Волинської області виніс вирок за ч. 3 ст. 153 КК за таких обставин. Так, гр. Л. неодноразово, починаючи з квітня 2013 року і до травня 2016 року, перебуваючи в будинку по місцю проживання за адресою: (...), а також на горіщі новобудови житлового будинку за адресою м. Ковель, вул. Волі, 36, усвідомлюючи значення і суспільно небезпечний характер власних дій, керуючись єдиним злочинним умислом, спрямованим на насильницьке задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, використовуючи безпорадний стан малолітньої потерпілої гр. Т., яка внаслідок малолітства не могла усвідомлювати сутність та значення вчинюваних щодо неї дій, неодноразово вступав з малолітньою потерпілою в орогенітальний статевий контакт. Своїми умисними діями, які полягають у задоволенні статевої пристрасті у неприродний спосіб із використанням безпорадного стану потерпілої особи, гр. Л. вчинив кримінальне правопорушення (злочин), передбачений ч. 3 ст. 153 КК України.

Насильницьке задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб вважається **закінченим з початку** здійснення дій сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб.

Відповідно до ст. 17 КК «Добровільна відмова» виключає відповідальність за готування до цього злочину або замах на нього. Для вчинення відмови добровільною слід виходити з того, що особа,

маючи реальну можливість довести злочин до кінця, відмовилась від цього і з власної волі припинила злочинні дії. У таких випадках особа підлягає кримінальній відповідальності лише у тому разі, якщо фактично вчинені нею дії містять склад іншого злочину.

Разом із тим треба мати на увазі, що не може визнаватися добровільною відмова від насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, викликана неможливістю подальшого продовження злочинних дій з причин, незалежних від волі винної особи (наприклад, коли цьому перешкодили інші особи, або винна особа не змогла подолати опору потерпілої особи, закінчити злочин з фізіологічних причин тощо).

<p>Особливості кваліфікації задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб за наявності кваліфікуючих ознак</p>	<p>Кваліфікуючими ознаками є такі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, вчинене повторно; • задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153–155 КК; • задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, вчинене групою осіб; • задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб щодо неповнолітньої чи неповнолітнього (ч. 2 ст. 153); • задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб здійснене щодо малолітньої чи малолітнього; • задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, що спричинило особливо тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 153)
--	---

Розмежування із суміжними складами злочинів		
	ст. 152 («Зґвалтування»)	ст. 153 («Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом»)
Спосіб вчинення злочину	<i>Природний статевий акт</i> із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи	<i>Неприродний спосіб задоволення статевої пристрасті</i> із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи
Потерпіла особа	Потерпілою особою від зґвалтування може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, за обов'язкового природного статевого акту	Потерпілою від зґвалтування особою може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі в будь-якій послідовності та відношеннях

3. Кваліфікація примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК)

<p>Загальні питання кваліфікації примушування до вступу у статевий зв'язок</p>	<p><i>Примушування жінки чи чоловіка до вступу у статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально чи службово залежні (ч. 1 ст. 154)</i></p>
---	---

Примушування до вступу у статевий зв'язок може бути лише за умови доведеності, що на потерпілу особу чоловічої чи жіночої статі здійснювався вплив із використанням її **матеріальної** або **службової** залежності від винної особи з метою примусити її вступити в статевий зв'язок у природний або неприродний спосіб всупереч її волі. При цьому статевий зв'язок у природний або неприродний спосіб слід розуміти як природний статевий акт, акт мужолозтва або лесбійства, на який відповідно до умислу винної особи **має погодитись потерпіла особа внаслідок її примушування**.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 154 КК, є особа, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна.

Матеріальна залежність потерпілої особи буває, зокрема тоді, коли вона перебуває на повному або частковому утриманні винної особи, проживає на її житловій площі, а також тоді, коли винна особа своїми діями чи бездіяльністю спроможна викликати істотне погіршення матеріального становища потерпілої особи.

Службова залежність трапляється тоді, коли жінка або чоловік обіймають посаду, згідно з якою стають підлеглими особі, яка застосовує примушування, або підпадають під контрольні дії такої особи, або якщо інтереси потерпілої особи залежать від службового становища винної особи.

Сама лише пропозиція особі, матеріально або службово залежній від особи, яка висловлює таку пропозицію, до вступу у статевий зв'язок за відсутності примушування не утворює складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 154 КК. Не можна вважати примушуванням обіцянку іншій особі поліпшити її матеріальне або службове становище, якщо жінка або чоловік дадуть згоду вступити у статевий зв'язок.

Примушування до вступу у статевий зв'язок особи, яка не досягла статевої зрілості, слід кваліфікувати як готування до злочину, передбаченого ст. 155 КК.

Злочин вважається **закінченим з моменту** примушування чоловіка або жінки до вступу в статевий зв'язок у природний або у неприродний спосіб.

Особливості кваліфікації примушування до вступу в статевий зв'язок за наявності кваліфікуючих ознак	Кваліфікуючими ознаками є такі: <ul style="list-style-type: none"> • ті самі дії, поєднані з погрозою знищенням, пошкодженням або вилученням майна потерпілої (потерпілого) чи її (його) близьких родичів; • поєднані з розголошенням відомостей, що ганьблять потерпілу (потерпілого) чи її (його) близьких родичів (ч. 2 ст. 154)
--	---

Для правильної кваліфікації за кваліфікуючими ознаками за частиною другою ст. 154 КК погроза має бути адресована потерпілій особі та сприйматися нею як реальна.

Погрозою знищення майна є погроза доведення майна, яке належить потерпілій особі або її близьким родичам, до повної непридатності для використання його за призначенням. **Погроза пошкодження майна** – це погроза приведення майна у часткову непридатність. Погроза вилученням майна означає погрозу протиправним шляхом із застосуванням насильства або без такого позбавити власника його майна.

Відомостями, що ганьблять потерпілу особу чи її близьких родичів, слід вважати такі відомості, які як на думку зазначених осіб, так і об'єктивно здатні принизити честь та гідність особи. При цьому не має значення, відповідають ці відомості дійсності чи є вигаданими. **Розголошення** – це повідомлення таких відомостей у будь-який спосіб хоча б одній особі, котрій вони не були відомі, які потерпіла особа бажала зберегти у таємниці.

Розмежування із суміжними складами злочинів		
	ст. 152 («Зґвалтування»)	ст. 154 («Примушування до вступу в статевий зв'язок»)
Спосіб вчинення злочину	Природний статевий акт із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи	Примушування до вступу в статевий зв'язок як у природний так і в неприродний способом
Потерпіла особа	Потерпілою особою від зґвалтування може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, з обов'язковим природним статевим актом	Будь-яка особа
Суб'єкт злочину	Будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 14 років	Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 154 КК, є особа, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежить і досягла 16 років

4. Кваліфікація статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК)

Загальні питання кваліфікації статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості	Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ч. 1 ст. 155)
--	---

Тільки добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, утворюють склад злочину, передбаченого ст. 155 КК, у разі, якщо винна особа усвідомлювала (достовірно знала або припускала), що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, а так само, коли вона повинна була і могла це усвідомлювати.

Добровільними статевими зносинами слід визнавати такі, що здійснюються без застосування фізичного насильства, погрози його застосуванням і використанням безпорадного стану потерпілої особи. Якщо потерпіла особа внаслідок свого розумового відставання або малолітнього віку не могла розуміти характеру та значення здійснюваних з нею дій, статеві зносини з такою особою необхідно розцінювати як зґвалтування або задоволенням статевої зрілості у неприродний спосіб з використанням безпорадного стану потерпілої особи (ст. 152 або 153 КК).

Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області встановив, що 04.03.2016 близько 18 год. гр. М. перебуваючи в приміщенні квартири № 24, що по вул. Першотравнева, 1 ст. Богданівці Хмельницького району Хмельницької області, разом із малолітньою гр. О., ученицею 8 класу Аркадієвецької ЗОШ 1-2 ступенів, при цьому достовірно знаючи про те, що гр. О. не досягла 13 річного віку й усвідомлюючи, що через її загальний фізичний та психологічний розвиток гр. О. не досягла статевої зрілості, умисно, протиправно за добровільної згоди гр. О. вступив у статеві зносини з останньою у природний спосіб.

Статева зрілість – це такий фізіологічний стан організму людини, який характеризується здатністю до повного виконання статевих функцій. За змістом Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів у бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995, особи як жіночої, так і чоловічої статі віком до 14 років вважаються такими, що не досягли статевої зрілості. Установлення статевої зрілості проводиться щодо осіб віком з 14 до 18 років. Питання про досягнення потерпілою особою статевої зрілості вирішується на підставі висновку судово-медичної експертизи, призначення якої у таких випадках є обов'язковим.

Примушування до вступу у статевий зв'язок особи, яка не досягла статевої зрілості, треба кваліфікувати як готування до злочину, передбаченого ст. 155 КК.

<p>Особливості кваліфікації статевих зносин з особою яка не досягла статевої зрілості за наявності кваліфікуючих ознак</p>	<p>Кваліфікуючими ознаками є такі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ті самі дії, вчинені батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього; • якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 155)
--	---

Батьком або матір'ю, згаданими у ч. 2 ст. 155 КК, слід вважати як рідних батьків, так і тих, які усиновили (удочерили) потерпілу особу згідно з положеннями глави 18 Сімейного кодексу України. Особами, що їх замінюють, є вітчим, мачуха, а також опікуни і піклувальники, призначені за правилами глави 19 Сімейного Кодексу України.

Безплідністю, визначеною як кваліфікуюча ознака ч. 2 ст. 155 КК, є втрата потерпілою особою репродуктивної здатності. Іншими тяжкими наслідками, що настали внаслідок статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, є, зокрема, зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, захворювання тяжкою хворобою, у тому числі і психічною, та самогубство потерпілої особи. Безплідність та інші тяжкі наслідки повинні перебувати у причинному зв'язку із статевими зносинами з особою, яка не досягла статевої зрілості.

Розмежування із суміжними складами злочинів		
	ст. 152 («Зґвалтування»)	ст. 155 («Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»)
Спосіб вчинення злочину	Природний статевий акт із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи	Добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості
Потерпіла особа	Потерпілою від зґвалтування особою може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, за обов'язкового природного статевого акту	Особа яка не досягла статевої зрілості
Суб'єкт злочину	Будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 14 років	Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 155 КК, є особа, яка досягла 16 років

5. Кваліфікація розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК)

Загальні питання кваліфікації розбещення неповнолітніх	Вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ч. 1 ст. 156)
--	--

Розпусні дії, відповідальність за які передбачено ст. 156 КК, повинні мати сексуальний характер і можуть здійснюватись у вигляді **фізичних дій** або **інтелектуального розбещення**. Такі дії спрямовано на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту.

Під **фізичними розпусними діями** слід розуміти оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статево збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо.

Апостолівський районний суд Дніпропетровської області засудив гр. Н. за ч. 2 ст. 156 КК України. Із матеріалів цієї справи видно, що гр. Н., перебував на подвір'ї багатоквартирного будинку, розташованого за адресою: (...), де зустрів раніше йому не знайомих малолітніх гр. Б., та гр. П., які гралися на дитячому майданчику. У цей час у гр. Н., який усвідомлював, що вказані особи за їх фізичним розвитком є малолітніми, виник злочинний умисел, спрямований на вчинення розпусних дій щодо малолітніх осіб, а саме вчинення розпусних дій сексуального характеру, здатних викликати фізичне і моральне розбещення. Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на вчинення розпусних дій стосовно малолітніх осіб, гр. Н., перебуваючи на відстані 2 метрів від малолітніх гр. Б. та гр. П., впеєвши, що за його діями останні зможуть спостерігати, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки, у вигляді розбещення малолітніх осіб, оголив свій статевий орган та почав вчиняти акт онанізму, який тривав упродовж приблизно 10 секунд. Після того як малолітні гр. А. та гр. П. побачили розпусні дії гр. Н. та, усвідомлюючи їх протиправність, покинули дитячий майданчик, гр. Н. припинив вчиняти акт онанізму та з місця злочину зник.

Інтелектуальними розпусними діями є, зокрема, ознайомлення потерпілої особи з порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з нею на сексуальні теми тощо.

Використання в процесі вчинення розпусних дій творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 56 і ст. 301 КК.

Розпусні дії щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, можуть відбуватися як за її згодою, так і із застосуванням до неї

фізичної сили з метою примушення її до вчинення певних дій сексуального характеру.

Якщо розпусним діям передували нанесення побоїв чи мордування, тілесні ушкодження або погрози вбивством або вони такими супроводжувалися, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 156 і ст. 125, 126, 121, 122 чи 129 КК.

Розпусні дії можуть бути вчинені особою чоловічої статі щодо особи жіночої статі і навпаки, а також між особами однієї статі, але в усіх випадках потерпілою є особа, яка **не досягла шістнадцятирічного віку**. Попередня поведінка потерпілої особи (зокрема, її попереднє статеве життя) на кваліфікацію дій винної особи за ст. 156 КК не впливає.

Розпусні дії з потерпілою особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені безпосередньо перед її зґвалтуванням, насильницьким задоволенням статевої пристрасті у неприродний спосіб або статевими зносинами з особою, яка не досягла статевої зрілості, з урахуванням спрямованості умислу винної особи повністю охоплюються диспозиціями відповідних частин ст. 152, ст. 153, або ст. 155 КК і **додаткової кваліфікації за ст. 156 КК не потребують**.

Особливості кваліфікації розбещення неповнолітніх за наявності кваліфікуючих ознак	<p>Кваліфікуючими ознаками є такі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • учинення дій батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього; • учинення розбещення щодо малолітньої особи (ч. 2 ст. 156)
--	--

Розмежування із суміжними складами злочинів		
	ст. 156 («Розбещення неповнолітніх»)	ст. 155 («Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»)
Спосіб вчинення злочину	Будь-які розпусні дії сексуального характеру, здатні викликати фізичне і моральне розбещення неповнолітніх осіб	Добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості
Потерпіла особа	Потерпілою від розбещення неповнолітній особою може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, яка не досягла 16 років	Особа, яка не досягла статевої зрілості
Суб'єкт злочину	Будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16 років	Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 155 КК, є особа, яка досягла 16 років

Перелік питань для самоконтролю

1. Як визначається «природність» статевого акту?
2. В якому випадку винна особа може бути однієї з потерпілою особою статі?
3. Чим може бути викликаний безпорадний стан та які існують форми (види) безпорадності?
4. Як визначається «неприродність» статевого акту?
5. Чим може бути викликаний безпорадний стан та які існують форми (види) безпорадності?
6. Поняття матеріальної залежності особи.
7. Службова залежність як вид примушування до вступу у статевий зв'язок.
8. Що таке статева зрілість?
9. Що таке розбещення неповнолітніх?
10. Якими є особливості об'єктивної сторони розбещення неповнолітніх?

Список рекомендованої літератури

1. Борисов В. І. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (коментар до законодавства) [Електронний ресурс] / В. І. Борисов, Л. В. Дорош // Форум права. – 2006. – № 1. – С. 4–15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2006_1_3.pdf.
2. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : наук.-практ. посіб. / О. О. Дудоров ; МВС України, Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 352 с.
3. Корчовий М. М. Погроза як спосіб застосування психічного насильства при зґвалтуванні / М. М. Корчовий // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 3. – С. 46–51.
4. Малярєнко В. Т. Про статеві злочини та інші сексуальні зловживання щодо малолітніх і неповнолітніх / В. Т. Малярєнко, Я. В. Мачужак // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1998. – № 1. – С. 20–26.
5. Савченко А. В. Вдосконалення кримінально-правового захисту статевої свободи та статевої недоторканості особи / А. В. Савченко // Наше право. – 2009. – № 2. – С. 108–112.
6. Світличний О. О. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх / О. О. Світличний, П. В. Хряпінський. – Дніпропетровськ : НГУ, 2014. – 265 с.
7. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : постанова Пленум Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.

ТЕМА 5

Кваліфікація злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав свобод людини та громадянина

1. Кваліфікація порушення таємниці голосування (ст. 159 КК).
2. Кваліфікація порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161 КК).
3. Кваліфікація порушення недоторканності житла (ст. 162 КК).
4. Кваліфікація порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК).
5. Кваліфікація ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК).
6. Кваліфікація грубого порушення законодавства про працю (ст. 172 КК).
7. Кваліфікація порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176 КК).
8. Кваліфікація порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК).

1. Кваліфікація порушення таємниці голосування (ст. 159 КК)

Загальні питання кваліфікації порушення таємниці голосування	Умисне порушення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі (ч. 1 ст. 159)
--	---

Потерпілими від цього злочину виступають громадяни, які взяли участь у виборах або референдумі. Під **виборами** розуміються вибори Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, а під **референдумом** – всеукраїнський або місцевий референдум. **Громадянином, який узяв участь у виборах або референдумі**, визнається особа, яка скористалася своїм активним виборчим правом чи правом на участь у референдумі та здійснила голосування (в установленому законом порядку отримала бюлетень для голосування, заповнила його й опустила у скриньку для голосування).

Для правильної та точної кваліфікації порушення таємниці голосування є необхідним вчинення будь-якої дії, спрямованої на розголошення відомостей про зміст волевиявлення (голосування) громадянина на виборах або референдумі. **Розголошення** змісту волевиявлення громадянина на виборах чи референдумі означає, що

особа, якій став відомий зміст такого волевиявлення, ознайомлює з ним сторонніх осіб або своєю поведінкою створює умови, які надають стороннім особам можливість ознайомитися зі змістом волевиявлення громадянина.

Способи розголошення змісту волевиявлення громадянина можуть бути різними й на кваліфікацію вчиненого за ст. 159 КК не впливають. Це можуть бути повідомлення в розмовах з іншими особами, оприлюднення в ЗМІ, демонстрація бюлетеня, який заповнив конкретний громадянин, демонстрація відеозапису чи фотознімку заповнення самого громадянином бюлетеня тощо. Повідомлення про зміст голосування самому громадянину, який узяв участь у виборах чи референдумі, не утворює складу цього злочину, оскільки у такому разі відсутній факт розголошення змісту його волевиявлення – доведення його до відома сторонніх осіб.

Для кваліфікації діяння за ст. 159 КК не має значення, в який спосіб винній особі вдалося довідатися про зміст волевиявлення громадянина на виборах чи референдумі. Проте якщо спосіб отримання відомостей про зміст голосування утворює самостійний склад злочину (наприклад, якщо воно було поєднано із застосуванням насильства або з використанням спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації тощо), вчинене потребує додаткової кваліфікації за відповідною статтею Особливої частини КК. Зокрема, порушення таємниці голосування, що супроводжувалося незаконним використанням спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, складом злочину, передбаченого ст. 159 КК, не охоплюється, тому повинно отримати додаткову кваліфікацію за сукупністю зі ст. 359 КК.

Як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони цього злочину закон установлює **час його вчинення** – порушити таємницю голосування **можна лише безпосередньо під час проведення виборів або референдуму, але після заповнення виборцем бюлетеня для голосування**.

Злочин, передбачений ст. 159 КК, вважається **закінченим з моменту** вчинення діянь, що порушили таємницю голосування під час проведення виборів або референдуму і призвели до розголошення змісту волевиявлення виборця. Якщо особа до початку голосування виконала підготовчі дії, спрямовані на порушення таємниці голосування, то за певних умов такі діяння необхідно визнавати готуванням чи замахом на цей злочин і кваліфікувати з посиланням на статті 14 або 15 КК. Зокрема, видача виборцям помічених бюлетенів для голосування, що дає змогу встановити, хто з них який бюлетень заповнював, становлять готування до розголошення таємниці голосування й у разі їх вчинення членом виборчої комісії або комісії з референдуму чи іншою службовою особою з використанням свого

службового становища (без подальшого розголошення таємниці голосування) потребують кваліфікації за ч. 1 ст. 14 та ч. 2 ст. 159 КК.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується лише **прямим умислом**, за якого винна особа усвідомлює, що порушує таємницю голосування й бажає вчинити такі дії. Порушення таємниці голосування, вчинене з необережності, виключає кримінальну відповідальність за ст. 159 КК, а тому за наявності до того підстав такі дії можуть кваліфікуватися, наприклад, за ст. 367 КК як службова недбалість.

Особливості кваліфікації порушення таємниці голосування за наявності кваліфікуючих ознак	<i>Кваліфікуючими ознаками є такі:</i> <ul style="list-style-type: none"> • те саме діяння, вчинене членом виборчої комісії або комісії з референдуму (ч. 2 ст. 159); • те саме діяння, вчинене іншою службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 159)
---	---

Членом виборчої комісії визнається особа, відповідно до виборчого законодавства включена до складу дільничної, територіальної, окружної чи Центральної виборчої комісії. Відповідного статусу особа набуває з моменту складення присяги члена такої комісії, а втрачає з моменту припинення повноважень члена комісії, у т. ч. дострокового.

Членом комісії з референдуму визнається особа, відповідно до законодавства про референдуми включена до складу такої комісії: Центральної комісії з всеукраїнського референдуму (її функції виконує ЦВК), комісії Автономної Республіки Крим з референдуму, обласної, районної, міської, районної в місті, селищної, сільської комісії з референдуму; дільничної комісії] з референдуму.

Порушення таємниці голосування іншою службовою особою з використанням свого службового становища передбачає наявність у неї обумовлених службовим становищем додаткових можливостей, які дозволяють або полегшують їй вчинити таке порушення. Під **іншою службовою особою** слід розуміти будь-яку іншу, крім члена виборчої комісії та комісії з референдуму, службову особу.

Поняття службової особи розкривається у примітці до ст. 364 КК. Так, відповідно до п. 1 зазначеної примітки **службовими особами** є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. У п. 2 зазначено, що службовими

особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в пункті 1 цієї примітки.

2. Кваліфікація порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань (ст. 161 КК)

Загальні питання кваліфікації порушення рівноправності громадян	<i>Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 1 ст. 161)</i>
--	--

Установлення підстав кримінальної відповідальності за це діяння є реалізацією конституційної гарантії, що всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24 Конституції України).

Для правильної й точної кваліфікації порушення рівноправності громадян є необхідним вчинення будь-якої дії, спрямованої на: 1) розпалювання національної, расової або релігійної ворожнечі та ненависті; 2) приниження національної честі та гідності або образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями; 3) пряме чи непряме обмеження прав; 4) установлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних, політичних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану чи місця проживання за мовними або будь-якими іншими ознаками.

Розпалювання національної, расової або релігійної ворожнечі й ненависті полягає у поширюванні будь-яких ідей та поглядів, що підривають довіру і повагу до певної національності, раси або релігійного віросповідання, а також викликають зневагу або почуття ненависті до традицій, культури, способу життя, релігійних обрядів чи вподобань таких громадян (наприклад, поширення у будь-які способи різноманітних закликів або гасел, неправдивої або викривленої інформації, вигаданих фактів, що формують у людей почуття озлобленості, відчуження й викликають національну ворожнечу або неалагоду чи непорозуміння). Характер дій може охоплювати будь-яку поведінку, яка здійснюється задля збудження між людьми різних національностей, рас, релігійних конфесій, політичних чи інших

переконань, місця проживання або мовних вподобань взаємної недовіри, відчуження, підозрливості, що переходять у стійку недружелюбність, ворожнечу та протистояння.

Так, 18.02.2012 в період часу з 18 год. 00 хв. по 19 год. 30 хв. гр. П., діючи умисно, з метою розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, організував проведення маршу-рейду у м. Вінниці, який розпочався з Театральної площі, прослідував по вулицям Соборній, Пирогова, Кецецькій, Медведєва та Блока у м. Вінниці, під час якого учасники під його керівництвом зупинились поблизу гуртожитків Вінницького національного медичного університету, та у подальшому в присутності значної кількості громадян виступав з промовами та проголошував гасла, які за своїм змістом порушують передбачені ст. 24, 26 та 35 Конституції України особисті права та свободи осіб, які сповідують іслам, єврейської національності, представників корінних народів Кавказу та негроїдної раси, а саме виголошував промови про перевагу європеїдної раси над негроїдною, допускав принизливі висловлювання стосовно осіб, які сповідують іслам, проголошував гасла та лозунги, за своїм змістом спрямовані на розпалювання національної, расової та релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності та образу почуттів громадян у зв'язку із їхніми релігійними переконаннями.

Також гр. П. організував демонстрування наочної агітації не фабричного виготовлення, а саме плакатів і банерів з надписами «Зупинимо імміграцію», «Україна для білих», «White power», «14/88», та підбурював натовп до негативних дій, спрямованих проти людей іншої раси й національності, людей, які сповідують іншу релігію, а саме іноземців – студентів, які навчаються у Вінницьких вищих навчальних закладах.

Дії гр. П. суд кваліфікує за ч. 1 ст. 161 КК України як порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань, тобто умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, образу почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями.

Приниження національної честі та гідності або образа почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями має своєю метою принизити, образити або скривдити людей конкретної національності, віросповідання або певних політичних чи інших переконань, продемонструвати їх неучтвю, неповноцінність, обмеженість тощо. Може проявлятися у різних формах третирування громадян (наприклад, у наговорі, цькуванні, переслідуванні, знущанні над культурою, перекручування історичних подій, гумі над релігійними обрядами, звичаями, дискримінації осіб певної національності, раси, політичних, релігійних та інших переконань). Такі дії можуть виступати складовим елементом дій із розпалювання ворожнечі.

Так, у 2014 році гр. Р., з метою обміну інформацією з необмеженою кількістю осіб, перебуваючи за місцем свого постійного проживання:

(...), Нововолинської міської ради, за допомогою власного персонального комп'ютера з написом на лицьовій стороні «Label flash» без номеру за-реєстрував у загальнодоступній та соціально-орієнтованій інтернет-мережі «Однокласники» за електронною адресою (...) електронну сторінку (акаунт) під мережевим псевдонімом «Х».

У подальшому він на виконання злочинного задуму, спрямовано-го на вчинення умисних дій, тобто на розповсюдження матеріалів, спрямованих на розпалювання національної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, перебуваючи за адре-сою: (...), за допомогою власного персонального комп'ютера з написом на лицьовій стороні «Label flash» без номеру, використовуючи вказану сторінку, з метою доведення до відома усіх користувачів соціально-орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», які відвіду-вали (відвідуватимуть) електронну сторінку (акаунт) (...), а також автоматичного сповіщення усіх користувачів вказаної соціальної ме-режі, доданих до розділу «Друзі» акаунту (...), умисно, усвідомлюючи протиправність своїх дій, розмістив графічний файл під назвою «1image.jpg» з розширенням «.jpg», опублікований користувачем 12.03.2016 року, за адресою (...), на якому зображено сім прапорів дер-жав, у тому числі й України, та виконано напис російською мовою з ви-словлюваннями, які відповідно до висновку експерта № 4/205 від 24.05.2016 Українського науково-дослідного інституту спеціальної те-хніки та судових експертиз Служби безпеки України в Управлінні Слу-жби безпеки України у Волинській області, спрямовані на розпалюван-ня національної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, що були доступні для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі, які відвідували його сторінку, та автоматично надійшов як сповіщення всім користувачам соціаль-но-орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», які були додані до розділу «Друзі» вказаного акаунту.

Умисні дії обвинуваченого гр. Р., спрямовані на розпалювання національної ворожнечі та ненависті, на приниження національної че-сті та гідності, що виразились у розповсюдженні відповідних матері-алів, кваліфіковано за ч. 1 ст. 161 КК України.

Пряме чи непряме обмеження прав громадян може вира-жатися у відкритому або прихованому їх защемленні або ураженні в будь-якій сфері їх діяльності залежно від національної, расової нале-жності, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідно-сті, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (наприклад, відмова у прийомі на роботу або навчання через політичні чи релігійні впо-добання, інвалідність, етнічне та соціальне походження, звільнення з цих самих підстав тощо).

Установлення прямих чи непрямих привілеїв громадянам за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних, політичних та інших пере-конань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або будь-якими іншими ознаками є

у випадку надання незаконних або необґрунтованих пільг будь-якого характеру виключно на підставах належності особи до певної раси чи релігії, наявності певних політичних або інших переконань, за мовними або будь-якими іншими ознаками (наприклад, віддання переваги перед ним громадянам іншої національності, статі, інших переконань під час прийняття на роботу, навчання або звільнення в разі скорочення робочих місць, подання до заохочення чи нагороди, під час обрання за конкурсом тощо).

Цей злочин є закінченим з моменту вчинення будь-якої із згаданих дій, а обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину є мета його вчинення – розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу, принизити національну гідність, показати переваги або неповноцінність громадян за ознакою їх належності до релігії, політичних та інших переконань, за національною або расовою приналежністю.

<p>Особливості кваліфікації порушення рівноправності громадян за наявності кваліфікуючих ознак</p>	<p>Кваліфікуючими ознаками є такі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поєднаного з насильством, обманом чи погрозами (ч. 2 ст. 161); • службовою особою (ч. 2 ст. 161); • організованою групою осіб (ч. 3 ст. 161); • що спричинило тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 161)
---	---

Окремі питання кваліфікації порушення рівноправності громадян за наявності кваліфікуючих ознак є такими:

Поняття насильства у ч. 2 ст. 161 КК передбачає всі види спричинення шкоди здоров'ю: нанесення ударів, побоїв чи легких тілесних ушкоджень, за винятком спричинення з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження чи заподіяння смерті, які кваліфікуються за ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 121 або п. 14 ч. 2 ст. 115 КК, відповідно.

Так, 26.05.2014 року гр. В., перебуваючи в кабіні ліфта під'їзду № 3 будинку (...) у м. Львові, у яку зайшли гр. Н. та гр. П., всупереч вимогам ст. 24, 35 Конституції України, ч. 2 ст. 3, ч. 2 ст. 4 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», достовірно знаючи, що гр. Н. та гр. П. здійснювали релігійну діяльність з поширення вірувань та розповсюдження літератури релігійного змісту і є членами релігійної організації «Свідки Єгови», з метою образи почуттів указаних громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями та перешкоджання їх релігійній діяльності вчинив з ними сварку, під час якої висловлювався в бік потерпілих в образливій формі та застосував до гр. Н. фізичне насильство, завдавши чотири удари кулаком по голові в районі лоба та двічі в перенісся, внаслідок чого заподіяв перелом кісток носа без зміщення, пляму – слід загоєного садна в ділянці носа, синець в ділянці чола, які відповідно до висновку судово-медичної експертизи № 905 від 05.06.2014 року належать до легкого тілесного ушкодження з короткочасним розладом

здоров'я. Таким чином, гр. В. своїми умисними діями вчинив порушення рівноправності громадян залежно від їх релігійних переконань, поєднані з насильством чи погрозами, тобто скоїв кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 161 КК України.

Оцінюючи зібрані у справі докази, суд доходить висновку, що вину гр. В. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 161 КК України, доведено повністю.

Обман полягає у повідомленні потерпілому завідомо неправдивих відомостей або у свідомому приховуванні (замовчуванні) певної інформації з метою створення неправильного уявлення про конкретні події чи явища.

Погроза охоплює будь-яке психічне насильство: залякування застосуванням до потерпілого фізичного насильства, розголошенням відомостей, які потерпілий бажає зберегти у таємниці, погрозою знищити або пошкодити особисте майно потерпілого чи майно, що перебуває у його віданні або під охороною.

Учинення цього злочину службовою особою означає порушення рівноправності громадян з використанням службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби саме з метою розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті. Якщо діяння службової особи не характеризуються метою порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, вчинене необхідно кваліфікувати за ст. 364 КК або за відповідною статтею, що передбачає спеціальний склад службового зловживання (наприклад, ст. 172 КК).

Учинення злочину організованою групою (ч. 3 ст. 161 КК) означає, що у готуванні або вчиненні такого злочину брали участь три і більше особи, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення єдиного плану, відомого всім членам групи.

Поняття «тяжкі наслідки» (ч. 3 ст. 161 КК) охоплює вбивство через необережність, необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, доведення до самогубства, спричинення суттєвої матеріальної шкоди тощо, якщо вони обумовлюються порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової або національної належності чи стосунки до релігії. Додаткової кваліфікації за статтями 119, 128 або 120 КК у таких випадках спричинення тяжких наслідків не потребує. Умисне вбивство, умисне тяжке та середньої тяжкості тілесні ушкодження, побої, мордування чи катування, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, кваліфікуються як злочини проти життя та здоров'я особи за частинами 2 статей 115, 121, 122, 126 та 127 КК і додаткової кваліфікації за ст. 161 КК не потребують (за винятком наявності реальної сукупності цих злочинів).